

BREBIRI SUBICS MLADEN BÁN ÉS GUILLELMO VARIGNANA.

THALLÓCZY LAJOSTÓL.

(A szöveg közt 1 hasonmással.)

A Subics-nemzetség két bánt adott Boszniának: Pált és Mladent, kiknek az urasága majdnem egy évszáznegyedre (1298—1322) terjedt.

Pál, Dalmácia és Horvátország híres bánja 1312-ben bekövetkezett haláláig a dalmát-horvát arisztokrácia vezérlő tagjaként szerepel, s mint ilyennek, döntő hatás jutott neki az adriamenti politika intézésében. Mikor az Anjou-ház Magyarország birtokára veti magát, e törekvések előharczosa Pál bán.

Subics Pál czimére nézve ugyan csak horvát bán és Bosznia ura,¹ de ez esetben a czim nem jelent egyszerűen a király képében helytartóskodó országos személyiséget, hanem valójában nagyobb hatalmat fejez ki. A Subicsok ugyanis ez évszáznegyed folytán uralkodó családnak tekinthetők. Nagyon találóan nevezi

¹ Okleveleiben hivatalos czime: »*Banus* Croatie, Dalmatie et *dominus* Bosne» — 1299. ápril 7. Ljubics, Listine I. 190. — 1300. aug. 11. csak »banus Croatie«-nak nevezi magát (Bécs titkos levéltár.) Scardona 1301-ben és Spalato 1304-ben banus Croatorum Scardona 1305-ben banus Croatorum, et totius Bosne dominus czímmel illetik. (Oklevelek a bosnyák oklevéltárban.)

Lucius (De regno Dalm. l. IV. XIII. fej.) 1302 keltezett oklevelet közöl, melyben Pálnak első szülött fia Mladen magát banus Bosenensis-nek nevezi. Egy 1304. oklevélben: comes et totius terrae Hlm. A többi oklevél Subics Pált mindig Horvátország bánjának és Bosznia urának nevezi. (Ljubics, i. m. I. 139. 305. Kukulyevics, Jura R. C. I. 491.) Fiának Mladennek a czime: Croatie et Bosnie banus.

Lucius (I. IV. 201.) uraságukat »dominatio arbitraria«-nak. Önhatalmokból az uralkodó hatalom eszközeivel bírták a horvát és bosnyák területet. Az uraságnak a jogzime ugyan a magyar báni méltóság volt, ez az esetről esetre magyar királyoktól adadni szokott helytartóság, de az Árpád-ház kihalta után beállott trónviszályok idejében az örökös bánóság elnyerése volt előttük a főczél. Subics Pál czélját el is érte. E nagy erélyű dinasztia a horvát bánágot, mint magyar területet *hivatalból* kormányozta ugyan, de Boszniának hatalmába jutott részeit tényleg souverain módra bírta, dominus, ur volt benne s e részben a magyar királyt csak abban a mértékben ismerte el maga fölött állónak, a mint épen akarta. A nápolyi királyi ház pártjának az élén ő állott, már pedig az Anjouk a dalmát-horvát részek közjogi viszonyát, hatalmi körét már csak azért sem vehették komolyan, mert birtokon kívül állottak.

Hosszú időbe telt, míg Károly király uralma annyira megszilárdult Magyarországon, hogy immár a dalmát ügyekkel is gondolhatott. Csak 1312-ben, a rozgonyi diadal után került rá a sor. Addig a Subicsok ugyancsak kiterjeszték hatalmukat a dalmát part mentében. Előbb csak a dinári havasok szikla fészkeiből intézték a dalmát szárazföld apró cseprő ügyeit, de 1310-ben már a parti kereskedelmi városok védnöksége is nekik jutott. Dalmácia urasága Velence kezén volt, de a köztársaság kénytelen kellelten is beléegyezett, hogy a Subicsok védelmezzék meg parti városaikat. Nem szorúl bővebb fejtegetésre, hogy e látszólagos hűbéri viszonyban voltakép a hűbérur: a köztársaság adta meg az árát. Zárában 1310-ben az öreg bán fia, Mladen az úr, ki Velenczével nem sokat törődve Dalmácia fejedelmének nevezetgeti magát.¹ De ez csak addig tartott, míg az óvatos öreg Pál bán élt, s Velence meg Zára egymással hadi lábon állottak.

1312-ben halt meg Pál bán és úr, fiaira vagyont s országot hagyva bőven. Örökébe lép Mladen, a legidősebb fiu, kinek első dolga, hogy testvéreivel: Györggyel, Spalato grófjával, Pállal Trau grófjával, Gergellyel Sebenico grófjával s Mártonnal az egész dalmát partvidéket családja számára biztosítsa. Ő maga Chulmiát²

¹ »Titulo principis Dalmatiae uti cepisset.« Lucius I. IV.

² Czimében: Generalis dominus totius territorii Chelmensis.

hódoltatta meg, a honnan már atyja kiszorította volt a szerb uralkodókat. Miután az ottani birtokosokat engedelmességre kényszeríté, a mai Bosznia és Hercegovina éjszaki része, valamint a kníni felföld őt uralták, míg öccsei a parti városok kormányát tartották a kezükben. Mindamellett ennek a nagy birtoklásnak ugyancsak megvoltak a maga árnyoldalai. Mindenütt engedményeket kellett a birtokosoknak tenni, figyelemmel lenni Velence akaratára, a városok szokásaira, s azonfelül Károly királytól kellett tartania. Külön-külön félték tőle szomszédai, de viszont ő sem volt biztos a felől, hogy mikor törnek ellene. Törzsrokonai született ellenségei valának, mert magukhoz hasonlót nehezen tűrtek el uroki. Gazdagabbnak, hatalmasabbnak elismerték, de különbnek, származásra nézve előbbkelőnek nem. A magyar király az ország érdekében nem tűrhette, hogy a báni méltóság örökössé legyen s ezen a révén azután a tengeremelléki részek esetleg külön országgul szervezkedjenek. Ez igyekezetében természetes szövetségesei voltak a Kurjakovicsok, Babonicsok, s a többi családok, melyeknek szintén érdekében állott, hogy a báni méltóság nemcsak a Subicsok családját, de őket is illesse. Végezetül pedig a parti városoknak is terhőkre esett a hatalmaskodás, s 1322-ben Trau és Sebenico szövetségre léptek ellene. »Zsarnoki uralma, gyalázatos, isten és emberek előtt egyaránt kárhozatos és büntetésre méltó hatalmaskodásai bosszuért kiáltanak. Házasságtörés, szűzek megfertőztetése, kolostorok megdúlása, templomok pusztítása, nemesek megsértése s jobbágyaik megszarolása, mindezek még kisebb bűneit képezik embereinek.«¹

A városok fenyegető magatartása következtében a családi egyetértés is megbomlott, s Mladen bán öccse Pál is a felkelők pártjára állott.² Mladent végzete 1322. július havában érte utól; előbb fellázadt alattvalói verték meg seregét, miután pedig Károly királyt kérte föl megsegülésére, Kninnél ugyancsak a király fogta el. Így érte őt — mint a krónikás írja — az isten büntető keze. »Hol van most a te hatalmad, Mladen bán, ki megvetéd az összes földi királyok hatalmát, hol a te dicsőséged, ki vonakodtál tisztelni az istent s a kath. egyházat, miért merész-

¹ Andreis, *La chronica di Trau* (kézirat) 53a. l.

² Madius, XIX. fej. Luciusnál. Andreis i. m. 53a.-55a.

kedtél püspököket, apátokat s apátnóket önhatalmilag kinevezni? Hol a te gőgöd, ki nem tudtál békességben élni Dalmácia és Horvátország szegény polgáraival? Hol a te nagy értelmed, ki jobban szeretéd a hízelgőket, mint a jó tanácsadókat? Olvasni szoktad a bibliát s nem fogadtad meg igéit, azért vert meg az isten s vette el a te birodalmadat.«¹

Nem szándékunk Mladen bán működését részletezni, mindez adatokat csak azért említjük, hogy egyéniségét és szereplésének hatását feltüntessük.

Mladen tipikus alakja az adriamenti országok és területek történetének. Már a római hódítás előtt is találkozunk ilyen erős egyéniségű alakokkal a Balkán-félsziget e nyugati sarkában. Mindegyikben megvan a ragadozó madárnak a természete, erős szeműek, magasba szállanak, de csak azért, hogy jobban meglássák a prédát. Subicsék birtokaik fekvésénél fogva nemzetközi jelentőségre jutottak. Méltóságuknál fogva döntő tényezők a magyar királyság politikájában, mint a velencei dalmát birtokok védurai pedig belékerültek az olasz politikai mozgalmakba s a guelfek pártjának keleti szárnyát képezik. Már Pál bán igen jó viszonyban állott Kelemen pápával, ki neki és Mladennek² nagyon sokat megengedett. Mladennek diplomáciai függetlenségét s az olasz viszonyokra gyakorolt jelentékeny hatását kellőleg jellemzi az a körülmény, hogy mint »princeps« lép föl, s külön ügyvivői vannak; 1318-ban: Girolamo d' Ancona³ 1320-ban: Guillelmo de Vergnana⁴ (helyesen Varignana.) Ez utóbbi Mladen bánnak nemcsak politikai bizalmasa, de meg hittje is volt. Mikor Sebenico városa 1320 január 7-én Mladen ellen állást foglalt, a bán ezt a bizalmasát küldé Velenczébe, hogy a köztársaságot magának biztosítsa. Ámde Velence Sebeniconak adott igazat, s azt a tanácsot adta a bánnak, hogy béküljön meg Sebenicoval. »Velence — úgy mond a köztársaság — ugyanis régtől fogva arra törekedett, hogy a dalmát partvidék maradjon meg szabadságában, s akarata ellenére, már csak a közjöllét

¹ Madius c. XVIII. Luciusnál.

² Reg. Clem. papae V. Mladen vallásos buzgalmét illetőleg I. S. Ljubics, Listine I. 311.

³ Verci, Storia Trevigiana VIII. 103.

⁴ S. Ljubics, i. m. I. 305.

s a béke fenntartása kedvéért se foglalhassa el valamely ur, s ne is kényszerithesse szolgálatra». ¹ Velenceze ezzel az apró államok és községek függetlenségének elvét proklamálta, jól tudván, hogy azok egymás irányában féltékenyek s külön-külön gyöngébbek. Ilyetén viszonyok között Mladen ügye veszve volt s Varignana küldetése sikertelen maradt.

*

(Guillelmo Varignana működése szolgált rá, hogy épen e folyóiratban szóljunk a két bánról. A diplomata-orvos Varignana Bertalan híres orvosnak volt a fia, a ki 1318 körül működött a bolognai egyetemen. Miképen és mikor ismerkedett meg Mladen bánnal, arról nincs tudomásunk. Tény azonban, hogy 1322-ig, bukásáig házi orvosa, azután visszament Itáliába, Bolognában telepszik meg s ott is halt meg 1330-ban.

A scholastikus gyógytudomány Mladen bán e házi orvosát legismertebb képviselőihöz sorolja. ² Már atyja nagy elméletekkel foglalkozott, a fiú azonban gyakorló orvos is volt. Három munkájáról van tudomásunk:

Ad omnium interiorum et exteriorum partium morbos remedium praesidia et ratio utendi. Bazel, 1531.

Secreta sublimia medicinae ad varios curandos morbos. Bazel, 1596. és 1597.

Opera medica de curandis morbis universalibus. Bazel, 1545. (4-r.), u. ott, 1595. (8-r.) és Lyon, 1560.

A mi e munkálatok tudományos értékét illeti, arról a szakirodalom azt tartja, hogy igen sok bennök a physiologiai, pathologiai és therapiikus definitio, de kevés a szemléleten és gyakorlaton alapuló észlelet. Reánk nézve a második helyen említett munka bir érdekkal. Teljes czime ekképen szól:

Secreta Medicinae Guilelmi Varignanae medici consumatissimi ad varios curandos morbos veriss. auctoritatibus illustrata; nonnullis flosculis in Studiosorum gratiam additis nunc a Casparo Bauhino ad plurium exemplariorum collationem, ab infinitis mendis castigata, et obscuriorum vocabulorum explicatione, notisque marginalibus illustrata. Basileae per Sebastianum Henricpetri.

¹ Ljubics, i. m. 307. 1320. február 14.

² Haeser, Geschichte der Medizin. Jena, 1875. 701.

Magnifico Nobilissimo Joanni Paulo a Rvost Archiducis Ferdinandi consiliario et Archipraesidi Thannensi prvdentiss. literatiss. et Literatorum Favtori Summo Casparus Bauhinus Anatomic. et Botanic. Basil. Ord. Observan. Monum. offert.

Az előszó 1596 december 2-án, ugyanazon a napon kelt, mikor a szerző annak előtte kétszázhetvenhét évvel (1319-ben Genuában) munkáját befejezte.

Azt írja a kiadó — Bauhinus Gáspár — előszavában,¹ hogy Varignana Vilmos egy részt a legjobb szakmunkák után dolgozott, másrészt pedig atyja s a maga tapasztalását állítá egybe. A munka egyenesen Mladen bán *parancsára* íratott. A kinyomatott munkát a kiadó Ruost Pálnak,² Ferdinánd főherceg (a későbbi II. Ferdinánd) tanácsosának ajánlotta.

A munka eredeti kézírata számos másolatban közkézen forgott, szélteben használták, úgy, hogy kinyomatása orvosi körök-

¹ *Praefatio Casp. Bauhini.* Guilelmi Varignane, medici seculo suo praestantissimi, Secreta medica, partim ex praestantissimorum auctorum scriptis, partim ex patris sui Bartholomaei observationibus, partim propriis experimentis in opusculum jussu Meladini Domini sui ante annos ducentos septuaginta septem congesta, tibi Nobilis Praeses offerimus. Plurimis namque, Secreta hecce expetentibus, a Typographo rogati, vt haec perlegeremus et ab infinitis erroribus vindicata publici juris faceremus, sane publici boni causa denegare minime debuimus, quare vt ruri inter infinitas molestias Practicas reficeremur, succisiuis horis legimus, relegimus, cum tribus exemplaribus contulimus et ea quae in postremo exemplari ob non recte intellectum auctorem vel mutata vel transposita vel omissa fuere, ad auctoris antiquissimum et primum exemplar restituumus. Vocabula artis plurima obscura, vno alterove verbo explicavimus, margini adiecimus. At auctori propositum fuit Syluam remediorum, maxime facile parabilem et quae vbique; fere (habita imprimis pauperum ratione) etiam absque Pharmacopoliis haberi possunt, quare dignus liber qui a practicis legatur et relegatur. Hunc vero quantulumcunque; laborem tibi Nobiliss. Praeses, merito dicamus, cum eum, dum tibi ante paucos menses, ob adversam valetudinem adessemus, legere ceperimus, quo tempore singularem tuam humanitatem et erga literatos (vt literati solent) benevolentiam experti sumus. Haec ergo si et qualiscunque erga T. N. observantia nota, hocque; perpetuum monumentum extet, quod vt pro tuo candore aequi consulas et nos porro tuo fauore complectaris, rogamus. Basileae Anno salutis nostrae 1596. 2. Decembris, qua die ab ipso auctore opusculum hoc Janue, anno 1319. fuit absolutum.

² Rhost von Eysenhardt, 1729. lovagok. 1739. grófok. Közös pénzügyi lev. Családi iratok, 22. . .

ben érzett szükség volt. Bauhinus egybevetette a különféle másolatokat, azon igyekezett, hogy az ellentétesen variánsokat összeegyeztesse és széljegyzetekkel látta el a szövegét.

Kutatásaink folyamán gyakran találkoztunk e munkának egyes kézirati töredékeivel,¹ de csak Bauhinus ajánlásának olvasása után figyelmeztünk rá különösebben. Végre a müncheni királyi könyvtárban reáakadtunk Varignana munkájának 1444-ből keltezett teljes kézirati példányára.

A Codex (könyvtári száma: *cod. Lat. nr. 26640.*) karmazsin veres sima bőrrel bevont fatáblába van kötve, két kapocscsal s mellső tábláján a lap sarkain négy réz dudorral. Hossza: 0:35 m. széle: 0:25 m. 98 két-hasábosan beírott ivrétű hártya levelet tartalmaz. Első lapján kifestett C a kezdő betű, melynek mását a lapszéli diszítés alsó részének elhagyásával itt közöljük.²

A színezés nem nagy művésznek a munkája. Zöld, veres, kék, sárga és lilaszín indázat van primitíven a lap szélére festve, mely egy kifestett négyszöghöz illeszkedik. A négyszögben a lilaszín C kezdő betű két csücske zöld körvonalrészlettel körre van alakítva, a két csücsöknél arany pontot, a C derekán arany négyszöget látunk; a négyszög két-két szöge kék és lilaszín mezőt tüntet fel. Belől a körre alakított kezdő betűn,

¹ Bécsi udv. könyvtár, Cod. lat. 2300. nr. 6. 45a. 67a.

² A kódex első oldalának színezett hasonmását a czikk írója a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának ajándékozta, *Szerk.*

trónon ülő bibor togájú és süvegű, zöld ujjasba bujtatott, borotvált alak ül, kinek lilaszín togájú térdelő alak nyújt át egy könyvet. Az ülő alak kétség kívül Subics Mladent akarja ábrázolni, ki mint velencei patriczius, a városban bizonyára úgy is öltözködött.

A kézirat ajánló szava mely az 1596. kinyomtatott munkában hibásan közölt bevezetéstől sokban eltér, hiv másolatban ekképen olvasandó:

Cunctis militaribus accinto uirtutibus nec minus intellectualium diademate coronato magnifico domino suo semper domino Mladino Croathorum et Bosne bano generalique domino tocius territorii Chelmensis¹ eius subiectus animo Guillelmus de Varenana, qualis generalis professor in artibus et scientia medicine beari. Quod omnes homines secundum philosophiam methaphysice primo naturaliter inclinent ad scire, tanquam perfectibile in ultimam perfectionem ipsius eo quod scientia hominis est perfectio, ut et idem testatur et Auerroys primo de anima et Auicbron in libro fontis uite et Algacel et Macrobius et Tullius in paradoxis et Seneca in locis plerisque et Gallienus septimo therapeutice² et Auicenna³ sexto de naturalibus et breuiter philosophantes quicumque consumato effectu uestra copiosa sapientia manifestant. Qua admiror non modicum, ymmo stupidus quasi fio, animaduertens etenim circa quanta ciuilia sollicita prudentia ac utraque fertitudine continuo uigillatis ignoro, qualiter culmine litterarum tantarum uester perficitur intellectus, que diuinitus magis, quam humanitus puto fore. Hec quidem igitur delectationis⁴ torte causa, que in ea est proprie insudantis aut eciam utilitatis proprie et nostrorum iritans merito vos comouit, ut condescendere complacuerit mihi uestro precipere, quod gracia mihi fuit in ueneranda ciuitate Jadre et loco sancti Grisogoni, ut opusculum uobis sanativum constituam, comprehendens, que precipua apud famosos antiquos circa genera egritudinum sint laudata. Quodque equidem animo suscepi libenti. Sed considerans secundum G(allienum,) quod simplices medicine uellotiores existunt in opere quam composite propter ipsarum substantiam a natura excindere, colegi ex dictis G(allieni) et libris duodecim de simplici medicina et Dioscoridis, Auicenne, Serapionis, Mesue et Rasis, Ysaac et plurium aliorum non omnia, sed in quibus non solum concordet, sed aliis precollaudant, que quidem cum nomi-

¹ A kódexben: *Chelm*.

² *therapetice*.

³ *Auic.*

⁴ *delectationis*.

navero, multa immiscebo eorum, quorum mira uirtus scientiam medicinalem transcendit et quorum operatio a sola fortuna existit specifica, quorum ueritatem licet ab expertis assumpta existant, qui voluerit, experiatur pro libido. Magis enim gratia perfectionis operis et exercitii fiendi in eis suscepta. Verum quia iuxta Mesue gaudet quilibet in expertis, addam experta simplicia et composita tam paterna, quam propria, ut opus dilucidetur ex eis. Et ut iure acquisita¹ quam puto beniuolentie nostre gratia causam habeam me ad alia transferendi et ut utraque uita polleam presenti quidem, ut sit michi in senio, cum potentia exercitandi libros defecerit in arte baculus senectutis, et in posteris eterna memoria, cum ipsorum profectu iuxta Gallienum dicentem et alii: videntes dicta Aristotilis et Platonis eorum reminiscuntur ac si essent presentes, et Ptolomeum: non fuit mortuus, qui sapientiam vivificavit et iuxta Dydascolum: sapiens non sibi sed aliis natus est. At quia opus hoc post vitam vestram et meam poterit divulgari, et opera medicinalia licet ad rectum sint posita, tamen quedam nociva necessario sepe tanguntur in eis, quibus prave utens potest operari ad malum, legentem ex nunc obsecro, ut nec quicquid operetur sinistre. Quod si quis operari presumperit, dicam cum Amech in suo prohemio de venenis: veniat ignis et sulfur de celo et specie procellarum, qui possint ipsum facere de suburbanis Sodome et Gomore. Ob hoc igitur etiam, ne ydiote confidentes in ipso dimittant principia artis et scientie, que sunt fundamentum in opere, ut in pluribus neque signa egritudinum ponam, neque causas distinguam, neque auxilia, sed tamquam nobis et intelligentibus aliis scribens, illa vestre et intelligentium prudentie derelinquam. Deum igitur cunctorum bonorum primum motorem in exordium invoco, ut felicitetur hoc opus iuxta me sue dicentem principiet deus opera tua et felicitabit ea et illud pitagoricum.

Tartalrát illetőleg az előszó nem sok érdekeset nyújt; legjellemzőbb az ajánlás, mely hizelgő kifejezésekben ugyan, de igazat mond, mikor Mladen nemcsak mint vitéz katonát, de mint értelmes, tudomány szerető embert is magasztalja. S valóban az a Subics Mladen, kiről a kárörvendő Madius — mint látjuk — azt írja, hogy a biblát *olvassa*, a ki pártolja kora tudósait, több a durva kényurnál s méltán állithatjuk róla, hogy a *dalmát* renaissance-nak az előfutárja. Mint ilyenről, a magyar műveltség-törtetnek is tudomást kell róla venni.

¹ *Acqsita.*

A BATTHYÁNY-MISEKÖNYV
MAGYAR NAPTÁRA ÉS LAPSZÉLI JEGYZETEI.

DR. ZOLNAI GYULÁTÓL.

(Színes melléklettel és a szöveg közt 1 hasonmással.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának *Quart. Hung.* 386. jelzetű kódexéről régóta tudva van, hogy egy egészen magyarúl írt naptárt s a lapszéleken több magyar jegyzetet tartalmaz. Azt is tudjuk, hogy e kézirat, *Batthyány Boldizsár misekönyve* 1489-ből, tehát oly századból való, a melynek emlékei már régiségiünkél és számuk csekély voltánál fogva is különösebb figyelmet érdemelnek.

Et sic
est finis in Prolegomenis in feria sexta
ante festum Sctae Luciae Viginti: Anno
domini millesimo octingentesimo
octuagesimo nono sub egregio dno
Balthasar de Batjan Capitanei eiusd
Civitatis et Castri Prolegomeni per me
Anthonium literarum nobilem &
Francis existens peneo Allamregalim

A kódexet tudvalevőleg Batthyány Boldizsár kőszegi kapitány számára nemes Fáncsi Antal deák írta, ki a 148. lapon az itt hasonmásban közölt rubrumban nevezi meg magát.¹ Tőle szár-

¹ Bibliografiai leírását adják: Mátray Gábor, Régi magyar naptárak (Magyar Akadémiai Értesítő, 1853. 26.); Toldy Ferencz, A magyar nemzeti irodalom története (3. kiad. Pest, 1862.) II. 101., és Knauz Nándor, A magyar egyház régi szokásai. (Magyar Sion 1868. 810.) L. még a közlő munkáját: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. 27. l.

maznak a naptári rész és a magyar széljegyzetek, mik közül az előbbinek kiváló becset ad az a körülmény, hogy benne a régi magyar onomastikon gazdag készlete maradt reánk.

A nyomtatványok korát megelőző időből (1533 előtről) eddig a következő *magyar naptárak*, illetőleg *csíziók* voltak ismeretve és kiadva:

1. *Csízió a XV. század második feléből*, a M. Tud. Akadémia könyvtárának egy 1462-iki latin kódexében.¹

2. *A Münchener Codex magyar naptára*, 1466-ból.²

3. *A Winkler-Codexbeli naptár* 1506-ból.³

4. *A Peer-Codex csíziója a XVI. század elejéről*.⁴

Ezekhez mint érdekes és becses anyag járulhat most az ezúttal először közlendő 1489-iki magyar naptár Batthyány Boldizsár miscskönyvéből.

A kódex magyar naptára és lapszéli jegyzetei, nyelvemlék voltukat tekintve, a szóalakok régiessége s főkép a keresztnévek régi magyar formái miatt érdemelnek figyelmet. Ez utóbbiak annyival fontosabbak, minthogy ezen idegen eredetű s hangtörténeti szempontból igen tanulságos neveknek legrégebb alakjai mindeddig nincsenek összegyűjtve.

Nyelvemlékünket itt közöljük betű szerint, s a közlés módjáról a következőket jegyezzük meg. Az *y*-ről a kettős pontot mint jelentéktelen dolgot elhagytuk s a kétféle *s* (*f* és *s*) megkülönböztetését mellőztük. A vörössel írt napokat és megjegyzéseket ritkított szedéssel tüntetjük föl. (A 40. lapon kezdődő lapszéli jegyzetek mind vörössel vannak írva.) A napjelentő betűket egyszerűen a nap számával cseréltük fel, s ezt mint a nyelvemlékhez nem tartozót fél rekeszbe tettük. A feloldott rövidítéseket a kisebb alakú betűk jelzik. Még megjegyezzük, hogy közlésünk az eredetit a sorok megtartásával adja.

A szükségesnek mutatkozó nyelvi és tárgyi észrevételeket lap alatti jegyzetekben tesszük meg, az eredeti kiejtésre nézve azonban »Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig« cz. munkánkban II. fejezetére (10 –21. ll.) utasítjuk az olvasót.

¹ Repertoriumát I. idézett munkánkban 26. l.

² L. ugyanott 141. l.

³ Ugyanott 29. l.

⁴ Ugyanott 40. l.

a) *A naptár.*

3. lap.

Bodog Azzon ho

- 1] kyskarachon napia
 2] Zenth ystwan protelmartel¹ octawa²
 3] Zenth Janos ewangelista octaua
 4] Apro zentek octava
 6] Vyz keresth napia
 10] Heremthe³ zenth pal napia
 13] Wyz keresth octauya
 17] Zenth Antal napia
 18] Zenth priska⁴ Azzon napia
 20] Zenth ffabyan Sebestyen napia
 21] Zenth Annos⁵ Azzon napia
 22] Zenth Vince martel napia
 25] Zenth pal fordolatya⁶ napia
 28] Zenth Agnes Azzon octauaya

K

Adwenth

¹ Tollhiba *protomartel* helyett, a mint alább található. A szó második fele, mely külön is megvan, *mártély*-nak vagy *mártél*-nek olvasandó s a. m. mártír (lat. *martyr*). V. ö. Nyelvtörténeti Szótár.

² E szó háromféle alakban fordul elő nyelvemlékünkben, u. m.:
 1. *octawa*, *octava* v. *octaua* olv. oktáva; 2. *octauya*, *octawya*, olv. oktávja;
 3. *octauaya*, *octawaya* olv. oktávája. Mind a három alak, tehát az oktáva is, összefüggésénél fogva személyragosnak tekintendő.

³ Olv. eremte, v. heremte a. m. remete. A szókezdő *h* valószínűleg a középkori latin ortografiában sokszor található fölösségnek átvétele. Maga az *eremte* alak az eredeti latin *eremita*-hoz még egészen közel áll. Máshonnan eddig nem ismertük.

⁴ A latin *Prisca*, régi magyaros ejtése szerint *Priska*, később népetimológiával *Piroská*-vá lett.

⁵ Olv. Ánnos, a. m. Ágnes. A Münchener Codex naptárában is *Annos zuz* v. i. Ánnos szüz. Az *Agnes* alaknak a mássalhangzók assimilatiójára nézve olyan változata, mint a *tegnap* mellett a népies *tennap* ejtés. A második szótág *e* (illetőleg zárt *ē*) hangja a mélyhangu *á*-hoz alkalmazkodva lett *o*-vá. Ugyane hó 28-ika alatt a mai *Agnes* alakot találjuk.

⁶ *Szent Pál fordolatja*, a. m. a mai Pál fordulása. A Münch. Cod. naptára szerint: *Sz. Pál megfordolatja*.

4. l.

Beyth ele ho¹ hwzon nolchNapoht tharth²

- 1] Zeenth Brigyda Azzon napia beyth
- 2] Gertya Zentele Bodog Azzon napia
- 3] Zenth Balas pispek napia
- 5] Zenth Agatha³ Azzon napia
- 6] Zenth Dorotya Azzon napia
- 9] Zenth Apalina⁴ Azzon napia
- 10] Zenth Kolos⁵ Azzon napia
- 14] Zenth Balynth martel napia
- 16] Zenth Julian⁶ Azzon napia
- 22] Yzekes⁷ Zenth peter napia Thawaz
- 23] Vigilia
- 24] Zenth Mathias Apastal napia

B

Beyth

¹ Oliv. bëjt-elé-hó, a. m. bëjt-elő-hó, v. i. a nagybëjt első hava.

² A. m. foglal magában. V. ö. Nyelvtörténeti Szótár.

³ A. m. Ágota. A Münch. és Winkler-Codex naptáraiban *Agotha*.

⁴ A. m. Apollonia. A Münch. és Winkler-Codexben *Apalin*, illetőleg *Appalyn*.

⁵ A. m. Scholastica. Így az említett két naptárban is.

⁶ A. m. Juliana. A Winkler-Codexben *Iuliana*, a Münch. Codex azonban *Iulianus* záz-et ír.

⁷ Oliv. *Izékës* v. *Iszékës* (azaz *üszökös*, *üszögös*). A latin ünnepnév (*Cathedra S. Petri*) után „Székes Sz. Péter”-t váránk s a Münch. Cod. valóban azt írja: *Szent Péter széke ülete*. A Winkler-Codex azonban már *Üszögës* (azaz *üszögös*) *Szent Péter*-t ismer s ugyanezt találjuk Slovacius *Iudicium*-ának magyar fordításában is (Bártfa, 1583.). A napnak ez elnevezései (izékes v. üszögös) bizonyára valami gazdasági szokással függnék össze (vö. *Gyümölcsoltó Boldogasszony*, *Sarlós Boldogasszony*), ámbár azt a lehetőséget sem tarthatjuk kizártnak, hogy az eredeti *Székes Sz. Péter*-nek népetimologia útján való elferdítése hozhatta létre az *izékes* v. *üszögös* kifejezéseket.

5. l. Beyth mas ho¹ harmych² egh
Napoht tharth

- 1] Zenth Albinus pispek napia
- 7] Zenth potenciana Azzon napia
- 12] Zenth Gergel papa napia
- 17] Zenth Gedrwta³ Azzon napia
- 21] Zenth Benedek Apatur⁴ napia
- 24] Vigilia
- 25] Gymelch olto Bodogh Azzon napia
- 27] Zenth Rubarth⁵ napia
- 30] Zenth cririnus⁶ martel napia

O

h w s w e t h

6. l. Zenth Gergh ho

- 4] Zenth Ambwrws⁷ pispek napia
- 9] Zenth Maria Egyptiaca⁸ napia
- 14] Zenth Tybwrcius es Vallerianus napia
- 24] Zenth Gergh martel napia
- 25] Zenth Mark Ewangelista napia
- 28] Zenth Vitalis martel napia
- 29] Zenth Peter martel napia

V

keresthyaro

¹ A. m. böjt-más-hó, v. i. a nagyböjt második hava.

² *Harmicz a harmincz*-nak közönséges régi változata. L. Nyelvtört. Szót.

³ A. m. Gertrud. A Münch. Codexben *Gedroé zuz*, a hol a név végén levő *c* hang csupán a kiejtést követő helyesírás következménye, a mennyiben *Gedrod* végső hangja a következő *szüz* szó kezdő *sz*-ével *c* hangot ad. A Winkler-Codexben s a Peer-Codex csizíójában *Gedrud*.

⁴ Azaz *apát úr*, v. i. apát. A Münch. és Winkler-Codexben csak *apat*, illetőleg *appath*.

⁵ A. m. Rupert. A Münch. Codexben *Lompert*.

⁶ Valószínűleg tollhiba *Quirinus* helyett.

⁷ A. m. Ambrus. A Winkler-Codexben: *Amborus*.

⁸ A latin alak megtartása. A Münch. Codexben: *Egyptomi Maria*.

9. l. Zenth Jakab hawa¹

- 1] Zenth ywan octawa vigilia
- 2] Bodogh Azzon napia Erzebeth
- 4] Zenth Orly² pispek napia
- 6] Zenth peter zenth pal octawya
- 8] Zenth kellen³ napia
- 11] Zenth Benedek napia
- 13] Zenth Margyth Azzon napia
- 15] Thyzenketh Apastal napia
- 17] Zenth Elek napia
- 22] Zenth maria magdolna Azzon napia
- 24] Zenth Krystina Azzon napia
- 25] Zenth Jakab Apastal napia
- 26] Zenth Anna Azzon napia
- 28] Zenth Pantaleo⁴ martel napya
- 29] Zenth Beatrix Azzon napia
- 31] Zenth German pispek napia

10. l. Kys Azzon hawa

- 1] Zenth peter waza zakadasa⁵ napia
- 3] Zenth ystwan protomartel theste leleti⁶ nap⁷
- 5] Hawy Bodogh Azzon napia
- 6] Wrnak zyne waltozatya napia
- 7] Zenth Affra Azzon napia
- 8] Zenth Cyryakus martel napia
- 9] Vigilia

¹ Az előbbi két hónap (május és június) hiányzik.

² A. m. Ulrik.

³ Olv. *Kellyén*, a. m. Kilián. A Münch. Codexben *Gel'len* azaz Gellyén.

⁴ Így a Münch. Codexben is; a. m. Pantaleon.

⁵ Olv. *vasa szakadasa*. A Münch. és Winkler-Codexben: *vasa szakadatja*. Közöségesen *Vasas Sz. Péter*.

⁶ A. m. teste meglelése. A Münch. Codexben: *tèste meglelètè*.

⁷ E helyett *napia*. A két utolsó betű nem fért bele a lapnak kivonolozott részébe.

- 10] Zenth lerinch martel napia
- 12] Zenth Kalara ¹ Azzon napia
- 13] Zenth Ipolth ² martel napia
- 14] Vigilia
- 15] Nag Azzon napia
- 17] Zenth Lerynch octawya
- 20] Zenth ystwan kyral napia
- 22] Nag Azzon octawya: Ewz
- 23] Vigilia
- 24] Zenth Bertalam ³ Apastal napia
- 28] Zenth Agoston doctor napia
- 29] Zenth Janos Baptista naka wagasa nap ⁴
- 31] Zenth pal pisek napia

11. l. Zenth Mihalhawa

- 1] Zenth Eged napia
- 7] Vigilia
- 8] Kys Azzon napia
- 14] Zenth keresth napia
- 15] Kys Azzon Octawaya
- 17] Zenth Lomperth ⁵ pisek napia
- 20] Vilgiia
- 21] Zenth Mate Apastal napia
- 24] Zenth Gelerd pisek napia

¹ Olv. Kalára, a. m. Klára. V. ö. *kaláris* e helyett *kláris*.

² A. m. Hippolytus. Ma *Ipoly*. A Winkler-Codexben *ipolyth* azaz *Ipolit* Nyelvemlékünk *Ipolyt* (vagy *Ipolit*) alakja a mai *Ipoly*-nak egyenes megelőzője, s végéről a *t* úgy kopott le, mint a hogy a régi *seholt*, *néholt*-ból *sehol*, *néhol*, a régi *mikort*-ból *mikor* lett.

³ A Winkler-Codexben is így. Ma *Bertalan*. Szóvégi *m*-jével az eredeti névhez még közelebb áll. (V. ö. Bartholomaeus.)

⁴ Azaz: nyaka vágása napja. Így a két említett codexben is. (A csonka *nap* alakra v. ö. fönt a hó 3-ikához szóló jegyzetet) A. m. Sz. János fővétele. V. ö. Nyelvemlékeink 259. lap.

⁵ A Münch. Codexben *Lampert*, a Winkler-Codexben *Lomperth*. Ma *Lambert*.

- 27] Zenth Kozma Damyan¹ napia
 28] Zenth Wyzlo² martel napia
 29] Zenth mihal Archangael³ napia
 30] Zenth Jeronimus⁴ Doctor napia

12. l. Mynd Zenth ho⁵
 nap XXXI

- 4] Zenth Fferench confessor napia
 9] Zenth Dyenes napia
 13] Zenth kalman martel napya
 14] Zenth Kalixtus papa napia
 16] Zenth Gal napia
 17] Zenth Adviga⁶ Azzon napia
 18] Zenth lukach Ewan ta⁷ napia
 21] Thyzen eg ezer zyzek napia
 26] Zenth Demeter martel napia
 27] Vigilia
 28] Zenth Symon Jude Apastal napia
 31] Zenth Bolffgank⁸ pispek napia

13. l. Zenth Andoryas⁹ ho
 nap XXX

- 1] Mynd Zentek napia
 2] Halotak napia

¹ Latin *Damianus*. A Winkler-Codexben is az eredeti névnek megfelelő mélyhangú alakot találjuk (*damyan*), a Münch. Codex azonban már *demiën-t* (azaz *Dëmjén*) ír, a melyből a mai *Dömjén* ejtés származik.

² A. m. Venczel. A Münch. Codexben *Wenceslaus*, a Winkler-Codexben *vencezlaus*.

³ Tollhiba *Archangal* vagy *Archangel* (azaz *arkangyel*) helyett, mely utóbbi ejtés a legrégebb emlékekben még közönséges. Az író előtt nyilván a két alak együtt lebegett s összevegyítette őket.

⁴ A Jeromosnak eredeti teljesebb alakja, latin *Hieronimus*.

⁵ A *ho* ismétlése tollhiba.

⁶ A. m. Hedvig.

⁷ Igy; tollhiba *Ewangelista* helyett.

⁸ A. m. Wolfgang. A *v*-nek *b*-re változása ismeretes német eredetű szavainkban.

⁹ A. m. András. A Münch. Codexben *Anderias* (a hó 30-ika alatt).

- 5] Zenth Ymre napia
- 6] Zenth lenard confessor napia
- 7] Zenth wylibald pispék napia
- 11] Zenth marton pispék napia
- 13] Zenth Bereck pispék napia
- 18] Zenth Marton pispék octawaya
- 19] Zenth Erzebeth Azzon napia
- 22] Zent Cecelle¹ Azzon napia
- 23] Zenth Celemen² papa napia Thel
- 25] Zenth Katherina Azzon napia
- 29] Vigilia
- 30] Zenth Andoryas Apastal napia

14. l.

Karachon ho
nap XXXI

- 4] Zenth Borbala Azzon napia
- 6] Zenth Miclos pispék napia
- 7] Zenth Andoryas Octawaya vigilia
- 8] Bodogh Azzon napia
- 13] Zenth lwchya³ Azzon napia
- 18] Zenth Ygnacius martel napia
- 20] Vigilia
- 21] Zenth Thamas Apastal napia
- 24] Vigilia
- 25] Karachon napia
- 26] Zenth Ystwan protomartel napia
- 27] Zenth Yanos Ewangelista napia
- 28] Apro Zentek napia
- 29] Zenth Thamas pispék napia
- 30] Zenth Daudid kyral napia
- 31] Zenth Silwester papa napia

¹ A Münch. és Winkler-Codexben is *e*-vel az első szótagban (a latin *Cecilia*-nak megfelelőleg): *Cécél'Ve* (azaz *Czëcz'Ulye*) illetőleg *Cecelye*, melyeknek *ly* hangja a latin *-lia* végzetből megmagyarázható.

² A Kelemen névnek *e*-*C*-vel való írását nyilván az eredeti *Clemens* hatásából kell magyaráznunk.

³ Oliv. Luczia; a latin alaknak még teljesen megfelel.

b) *A lapszéeli jegyzetek*

40. l. Bodog Azzon miseye
 45. l. Harom Zenth kyalok miseye
 48. l. Istennek Zwchārol¹ walo miseye²
 55. l. Istennek thywis³ koronayarol valo mise
 59. l. Istennek eth⁴ mel seberel valo mise
 62. l. Zenth Rafael miseye
 68. l. Hwzon neg ffeyedelmek myseye
 73. l. : Zenth Soffya Azzon miseye:
 85. l. : Ez az thyzen harom mise kynek:
       : ffelewl mondatik meg yzaga:⁵
       : wiz keresth napyara valo mise:
 89. l. : karachon napan haynal mise:
 93 l. : Karachon napan nag misere valo:
 98. l. Adventban Bodog Azzon miseye
 102. l. : Apastalok miseye:
 105. l. Zenth haromsagh miseye
 107. l. Wr miseye
 110. l. : Zenth lelek myseye:
 114. l. : Zenth yanos myseye:
 116. l. halotak myseye
 119. l. Martelok myseye
 122. l. Ez az eth ewangelium
 128. l. Bynessek myseye
 132. l. Zenth yoseff myseye
 136. l. Kelewenrewl⁶ walo myse

¹ Olv. *szúcsááról* azaz szúcsájáról, a. m. lándsájáról. *Szúcsa* régi szó; gyakoribb alakja *csúcsa* (l. Nyelvtört. Szót. I. 461). Az *a* fölötti vízszintes vonás az *á* hang megkettőzését jelenti, s a régi nyelvben a birtokos ragnak eredetileg *-a -e* s nem *-ja -je* volt az alakja.

² Tollhiba *mise* helyett.

³ Olv. *tivis*, a. m. tövis. Közöséges régi alak. (L. Nyelvtört. Szót.)

⁴ A. m. öt.

⁵ Valószínűleg tollhiba *yozaga* azaz *jósága* helyett, a mi a régi nyelvben jóságot, hasznót is jelentett (l. Nyelvtört. Szót.), a kódexnek illető helyén pedig (a 84—85. ll.) tényleg e tizenhárom misének haszna van előadva.

⁶ Azaz *kelevényről* v. i. kelevény ellen.

140. l. Zenth Zydmond¹ myseye

144. l. ez Bodog Azzonnak foganatyarol valo²
mise

149. l. Kys Azzon miseye

150. l. Gerthya Zenthele bodog Azzon miseye

154. l. nag Azzon miseye

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS ÉLETE ÉS KÖLTŐI MŰKÖDÉSE.

DÉZSI LAJOSTÓL.

— Második, befejező közlemény. —

II.

A Bogáti Fazekas művei, mint fentebb is említettük, tárgy szerint három csoportba oszthatók, a mennyiben azok vagy historiás énekek, vagy moralis célzatú elbeszélések, vagy a vallási lyra körébe tartoznak. E csoportosítás szerint ismeretjük egyes műveit, tekintet nélkül azok iratási vagy megjelenési sorrendjébe s tesszük ezt azért, mivel így összefüggő képet nyerhetünk a költő működéséről, sőt némileg költészete fejlődéséről is. Végül összefoglalólag adjuk a nyelvi és költői sajátágok ismertetését, úgy a mint az az egyes művekből elvonható.

A *történeti* vagy *historiás ének*-írás terén Bogáti Fazekas két művével szerepel, melyeknek csak egyike magyar tárgyú u. m. *Mátyás király*-lyal és *Castriot György*-gyel.

Az első nem önálló, egységes tárgyú mű, hanem egy már előbb megjelent verses magyar krónikának folytatása, a melynek Mátyás király története csak egy részét alkotja. Az eszme, hogy ilyen mű kiadására nagy szükség van, a leleményes könyvnyomtatónak, Heltainak fejében fogalmazott meg: a kivitel egy része Görcsöni Ambrusra, másik része Bogáti Fazekásra háramlott, a kik a feladatnak tőlök telhető eredménnyel feleltek meg.

Midőn Heltai 1565-ben Bonfini Történetének egy addig ismeretlen részét adta ki »Historia inelyti Matthiae Hunnyadis« czímen,

¹ A. m. Zsigmond.

² A. m. fogantatásáról.

egy fölfedezett kézirat alapján: bevezetés gyanánt egy hosszú előszót íratott az elé Szikszai Kovács Balázs kolozsvári tanítóval, a ki abban többek között ezt írja: »Ha azt tapasztalja a kiadó, hogy fáradsága nem lesz hiábavaló, ahhoz lát, hogy a magyar történetből valami kivonatot készítsen, mely kezdettől a Mátyás király koráig terjedjen, hogy abból az egész hazai történetet, és pedig mintegy egy kötetbe összevonva és a legemlékezetesebb eseményeket kiválogatva, mindenki könnyen ismerhesse.«¹ A mit itt Kovács Balázs a Heltai nevében ígért, azt Heltai be is váltotta, sőt még tovább ment s nem Mátyás király haláláig, hanem a mohácsi vészig írta meg »Chronicá«-ját, a melyet folytatni is akart, ha a halál abban meg nem gátolja.

E gondolathoz közel feküdt egy másik, t. i. versben dolgoztatni föl a magyar történetet, a mi akkor nálunk — mint azt a Tinódi, Ilosvai, Temesvári s mások példája igazolja — a történetírás legnépszerűbb alakja volt s a verses forma bejuthatást biztosított annak olyanokhoz is, kiknek érdeklődésére tisztán tárgyánál fogva nem számíthatott volna. A verses formának körülbelől az a szerepe volt ez időben az ilyen tárgyú műveknél, mint ma az illusztrációknak; arra való, hogy kedvet ébresszen a mű elolvasásához. Heltai tényleg foglalkozott e gondolattal még saját »Chronicá«-jának megírása előtt s valószínűleg az ő megbízásából fogott 1567. körül Görcsöni Ambrus ennek írásához s 1574-ig négy részszel el is készült belőle, a mely négy rész a magyar történetet Bonfini alapján Árpádtól Mátyás királyig tárgyalja, uralkodása azon részéig, a mikor Bécszet elfoglalja, legfőképen épen úgy mint Heltai, a Hunyadiak történetére terjeszkedvén ki, a kiknek koránál már ekkor is szívesen időzött hosszasabban a történet- vagy históriás ének-író. Miért nem folytathatta tovább Görcsöni elkezdett művét, nem tudjuk, talán a halála szakította azt vele félbe. A félbehagyott munka folytatását Heltai Bogáti Fazekasra bízta, a kit egy nála megjelent verses művéről már ismert; ő vele íratta meg a folytatásul szolgáló V—VIII. részt a Görcsöni

¹ »Denique si autor editionis hunc laborem non ingratum fore cognoverit, . . . daturus est operam, ut epitomen quandam historiae Hungaricae ab initio ad Matthiae usque regis tempora conficiat: quo integram patriae historiam, et quidem quasi in fasciculum, excerptis rebus memoriae dignissimis contractam, facile cunctis liceat cognoscere.«

művéhez hasonló versformában, s a mikor elkészült vele, újra lenyomatta a Göröcsöni művét s a kettő együtt jelent meg Kolozsvártt 1577-ben.

A B. Fazekas által írt négy rész tartalma: V. rész: Bécs bevételétől Mátyás király haláláig tárgyalja az eseményeket; VI. rész: László király választása, koronázása és hadairól; VII. Az alföldi hadakról László király ideiben mind haláláig; VIII. Lajos, János, Ferdinándról szól, legbővebben a mohácsi csata leírásánál időzve.

Főforrása volt B. Fazekasnak e művénél Bonfini mellett a *Heltai Chronicá*-ja, ezt követi az események sorrendjére nézve, a nélkül, hogy átvinné annak bőbeszédű reflexióit s a nélkül, hogy ez által lemondana egyéni nézeteinek érvényesítéséről; különösen meglátszik ez ott, a hol Szapolyai Jánosról szól; itt egész ellentétes álláspontot foglal el Heltaival s határozottan Szapolyai-párti; míg Heltai kicsinylőleg nyilatkozik róla,¹ ő védi ellenségeivel szemben, kik a mohácsi veszteségért is őt teszik felelőssé. A mint maga írja:

»Sok szó vagyon tudom János királyra,
Árulónak az német párt őt mondja;
Diesiri bizonynyal a ki ezt írta,
Ki királylyal ott vala mohácsi hadba.«

Itt a mohácsi vész és a János király története előadásánál *Brodarits* István műve (»De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz«) szolgálhatott forrásául, a mely megvan a Zsámboki-féle (1568.) Bonfini-kiadásban is. Csakis ez íróra vonatkozhatik előbbi idézetünk utolsó sora; róla tényleg tudjuk, hogy részt vett a mohácsi harcban s később a Szapolyai János pártján nagy szerepet vitt s Bécsben a János király megbízásából követségben is járt.

A másik históriás ének főhőse a vitéz *Castriot*, »kit a török *Szkenderbégnek* hívott.«²

¹ Pl. »Szapolyai János, az erdélyi vajda az ő nagy népével Szegednél fűtezik, mert csak azt várja vala ő, hogy oda veszne Lajos király, hogy ő magát annak utánna előlthatná . . .«

² Teljes czíme Szabó Károlynál RMK. I. 25. szám a. Innen csak annak fölemlítése hiányzik, hogy a címlapon a *Castriot* arc képe is közölve van,

Castriot György hősies alakját a XV. és XVI. században rendkívül nagy népszerűség övezte körül.¹ Oly hatalommal szemben tartotta fent magát, mely a legrettegettebb volt Európában s olyan időben, midőn az a hatalom delelő ponton állott, s a mi még inkább emelte varázsát: törhetetlenül, bukás nélkül.

Természetesen róla, mint érdekes és változatos életű hősről számos életrajzot írtak, a melyek között legnagyobb népszerűsége Marino Barlette dalmát származású bresciai tanár latin nyelven írt műve tett szert, mely 1508 körül jelent meg Rómában s a melyet egymás után fordítottak le németre (1533.), olaszra (1554.), francziára (1576.) és angolra.

Magyarországon sem késtek soká lefordításával. Érdekel az bennünket, talán még inkább mint más nemzetet, mert a török, a mi ellenségünk ellen nyert győzelmek szakadatlan sorát tárgyalta, a mit bizonyára jóleső örömmérettel olvashattak eleink; fordítóinknak czélzatuk is volt az ilyen tárgyú művekkel — a nélkül alig is írtak valamit e korban — a már lankadófélen levő harczi kedvet és bátorságot éleszteni akarták vele,² ez az oka, hogy első sorban a vitézek számára írtak; ezeknek ír Tinódi, Nagybankai (»vitézeknek,

mely a külföldi fordításokban és kiadásokban előforduló arczképektől elütően Castriotot fiatal korban, borotvált arczczal, gombos, magyar dolmányban, fején kucsmával tünteti föl.

¹ Népszerűségére vall az a körülmény, hogy a személyével foglalkozó, részben történeti, részben költői művek számtalan kiadásban forogtak az olvasó közönség kezén s pl. csupán a Nemz. Múzeumban több mint húszféle fordítása, illetőleg kiadása van meg. jobbára a XVI. századból.

² Némileg hasonló czélzattal adta azt ki németül *Funk Tódor* is, ki azt mondja fordítása előszavában; »Als hab ich dieselbe uffs new mit fleis in Lateinischer Sprach durchsehen | kurtz zusammen ziehen | vnd in gut verstandlichem Teutschen zum Truck verfertigen lassen. Darzu mir denn der Welt jetzige Zustandt | besonderlich vnsers geliebten Vaterlands | Teutscher Nation, anlasz vnd gelegenheit gegeben | Gelege demnach der guten Zuversicht | disz Werck werde löblichen Regenten | Kriegsübersten vnd Befehlhabern | Auch allen denen | so sich im Kriegszwesen hin vnd wider | *bevorab im Königreich Vn-* | *gern* gebrauchen lassen | beydes desz hohen Fürstlichen ankommens | vnd denn der herrlichen Tugendt vnd Mannheit halben | damit der Heldt Scanderbeg begabt gewesen | zu sonderlichem gefallen vnd nutzen gereichen . . .« (Scanderbeg . . . in hoch Teutsch vbergesetzt Durch Herrn *Theodorum Funccium, Vngar: Historicum*. Magdeburgk. 1606. 4-o.)

kik vannak a végházakban») s több más író. Ezenkívül, a mi fő indító okul szolgált, sok közös vonást talált a magyar ember Castriot- és Hunyadi Jánosban. Szkander béget úgy tekintették, mint Hunyadi hasonmását és tényleg igazság volt e hasonlatban, mert egyforma nagy hős volt mind a kettő és egyforma félelmes ellensége a töröknek, — sőt mint szövetségesek együtt is harcoltak a közös ellenség ellen s az egyik dicsősége a másikra is átsugárzott és a nemzet is joggal kívánt részt magának belőle. E szempontot B. Fazekas sem tévesztette el szem elől. Ez indítja arra, hogy Barlette művét lefordítsa s e nézetet érvényre emeli művében, gondosan megvonva a párhuzamot a két hős között:

»Két vitéz volt akkor legjobb, jól tudom,
Hunyadi, Szkenderbég, nyilván olvasom.«

Hazafias czélzatát ilyen szavai bizonyítják:

»Nem tudék jobbat én régi dolgokban,
Magyar nemzetnek irom ezt példában,
Epirus lenne az Erdélyországban,
Szű, kéz kellene az török torkában.«

Sőt hogy még vonzóbbá tegye a Castriot alakját az olvasó előtt, megragadja a hagyományt is, mi szerint Castriot katonái fejedelmük halála után Erdélyben telepedtek le:

»Jó Hunyadi, Szkenderbég meghala,
Herczeg országának az földnép híja,
Ő maradékja Erdélyben is szálla.«

E hazafias intentiójában áll fő érdeme. Mert költői becse művének nincsen, mivel épúgy mint elődei és kortársai tették, és mert a korszellem is úgy kívánta, ő sem mer eltérni az alapul fölvetett mítótól, hanem csupán versbe szedett kivonatát adja annak, (»Dolga sok volna, kit irok csak summa«), legfeljebb ha annyiban tér el, hogy ezenkívül néhol a maga erkölcsi reflexióit, az általa elvont tanulságokat szövi be az előadás keretébe, vagy hogy a fejezetek élén röviden azok tartalmát adja versben.

Hogy azért így is tetszett és népszerű volt, bizonyítja az, hogy nem soká újabb kiadása is jelent meg Debreczenben.

B. Fazekas *erkölcsi irányzatú elbeszélései* vagy szép történelmi jórészt a nőnimmel foglalkoznak. E kor verses műveiben

különben nálunk nagyon gyakran szerepelnek a nők, de — a műköltőknél legalább — másként mint a klasszikus írónál vagy korunkban. Nem a szerelmi hódolat hangján szólnak róluk, hanem azok tanítása, erkölcsének javítása, főleg pedig engedelmességre szoktatása a főcél. Ez alól talán csak az egy Balassi Bálint tesz kivételt, egyébként a »Házások éneke« vagy az »Adhortatio mulierum« s más rokon tárgyú művek képviselik az uralkodó irányt. Ezenkívül különös előszeretettel az ókori klasszikus mondák női alakjait szerepeltették, úgy hogy alig van ennek egy-egy ismeretebb alakja, kiről ne írtak volna; a bibliai női alakjaihoz is szívesen fordultak s Delila és Zsuzsánna, Abigail és Pótifárné története nemcsak egy-egy műnek képezte tárgyát, azonkívül Boccaccio és más eroticus írók is találtak fordítókra.

B. Fazekas az ókori klasszikusokhoz fordult tárgyért s Plutarkhoson kívül Lukianos, Aelianus és Ovid műveiből vette elbeszéléseihez az anyagot.

Első ilyen irányú műve »Az tökéletes asszonyállatokról«¹ címet visel s tizenhárom erkölcsi elbeszélést tartalmaz, mindet a nőkről s mind egyenlő versformában vagy egy »nótára« írva.²

¹ Szabó K. RMK. I. 128 sz. a. A címlapon fametszettel, mely vendégséget ábrázol s talán a »Pytheus felesége« című elbeszéléshöz szolgál illusztrációul.

² Álljanak itt összeállítva azon művek, a melyeknek kezdő sorait Bogáti Fazekas »nótául« idézi nyomtatásban megjelent művei címlapján. Érdekes ez már annyiban is, hogy megtudjuk belőle, micsoda műveket olvasott át, vagy talán választott követendő példaképen. 1. *Tökéletes asszonyállatokról*: Ad notam: Gongya közzül egy fő gongya embernek = Pesti György deák »Az halálról való emlékeztető ének (1560)« cz. versének kezdősora (Bornemisza P. Cancionale-jában 1582. 204 l.) 2. *Három jeles főhadnagyok*: Ad notam: Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról = Ilosvai, Historia Alexandri. 3. *Mátyás király*: Ad n. Árpád vala fő az Kapitanságba = Görcsöni Ambrus. Mátyás király. (V. ö. Szilády RMKT. IV. 293, hol ismeretlennek van mondva.) 4. *Castriot György* I—IV. rész: Ad n. Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról. lásd 2. szám. V. rész. Sok csodák löttének jó Magyarorszáiban = Tinódi. Erdéli historiaja. (Szilády, RMKT. III. 7.) VI. Sok csodák közöl hallyatok egy csodát = Tinódi, Losonczy István (Szilády RMKT. III. 72.) 5. *Világi zürzavar*: Az Tóldi Miklós éneke nótájára (Ilosvai). 6. *Aspasia*: Az Lucretia nótájára = Euryalus és Lucretia historiaja 1577. körül (Szabó K. RMKT. 360.) Közöltük e »nótákat« azért is, mert némi következtetést vonhatunk belőle arra nézve, hogy mely művek voltak leginkább elterjedve s micsoda versformák

Tizenkettőt *Plutarkhos* »*Γυναικῶν ἀρεταί*« (A nők erényei) című művéből — a *Moralia* közül — fordított le, a mely értekezésben 26 ilyen női példánykép van bemutatva, A kiválogatásnál talán az érdekességre volt tekintettel, de semmi esetre sem arra, hogy a bemutatott nők erkölcsi tekintetben kifogástalanok, annál kevésbbé, hogy »tökéletesek« legyenek. Így egy példa a miletosi szüzekről szól, »kik az estrángra szertelen futnak,« a mely betegségnek az által lehet csak elejét venni, hogy megtagadják tőlök a tisztességes temetést. Egy másik példában a hősnő, Aretafila hogy hazáját megmentse, megöli férjét. A megsértett női boszúállás példányképe: Camma, Chiomara és Timoclia (9., 10., 11. példa). Még a leginkább mintaszerű nők: Megistona, ki saját polgártársaival szemben védelmébe veszi megölt ellensége leányait: a tyrrhen nők, kik, hogy férjeiket a tömlőcből kimentsék, velök ruhát cserélnek; Pytheus neje, ki férjét a telhetetlenségről leszoktatja és *Lucretia*, a kinek történetét *Ovid* »*Fastorum libri*« című művéből (lib. II. 721—852) fordította le.¹ Ez a leghosszabb s egyszersmind a legszebb rész az összes példák között. Egy példában, mely a

voltak közkeletűek, mert némelyiknek, mint Lucretiának, Ilosvai »Nagy Sándor«-ának, Görcsöni »Mátyás király«-ának dallamára csupán a XVI. században négy, öt, sőt hét művet is irtak; általában ezek a Bogáti Fazekas által használt nóták a legkedveltebbek közé tartoztak; e dallamban irták Valkai A., Hunyadi Ferencz, Szakmári Fabricius István, Gosárvári, Salánki, Csáktornyai, Adami stb. költeményeiket. E dallamidézetek egyúttal több elveszett mű emlékét is fentartották, így a legrégebbeket nem is említve, a melyekben idézett dallamok feles számmal ismeretlenek: így tartotta fenn *Sztárai Miklós* »*Vizözön*« című műve (Kol. 1581.) egy más, elveszett művének címét e szavakban: »az *Sodoma veszedelméről való énekének nótájára*, mely így kezdetik el. Beszéllek Ábrahám atyánknak dolgáról« stb. S több érdekes kérdés fölmerülésére adnak okot, melyek még megoldásra várnak. Így, hogy egy példát idézzünk, Pesti György éneke, melynek nótájára 1575-ben verset írnak a mi ismeretünkre először Bornemissza Péter 1582-ben nyomtatott Cancionaléjában fordul elő, de már előbb is, 1575. év előtt okvetlenül meg kellett jelennie valahol. De hol? Különben az e kérdéssel kapcsolatos nehézségekre más alkalom adtával visszatérünk.

¹ Toldy F. (A magyar költészet tört. 2. kiad. 168 l.) azt írja, hogy a műben »*Lucretia* ismeretes gyászos története sz. Ágoston után irtatik le, de úgy mint ezt a szentatyából a Gesták vették által.« Honnan vette ez állítást Toldy, nem tudjuk, de csak futólagos összehasonlítás is bárkit meggyőzhet arról, hogy Bogáti Fazekas *Ovid* után fordított. V. ö. a mutatványul közölt részletet a 29. lapon,

chiosi nőkről szól, humorának is kifejezést ad. Plutarkhos azt mondja e városról, hogy 700 év alatt egy rovott életű nőt sem találtak benne, Bogáti Fazekas e számadatot a maga pessimismusával »hét esztendő forgásá«-ra szállította le.

A művet bevezetésül erkölcsi tanítás nyitja meg, ugyanilyen elmélkedés szolgál epilog gyanánt, a melyekben a költő a nőkről táplált meglehetősen bizarr nézeteinek ad kifejezést. Pl.:

»Vajha pedig nálad nélkül lehetne,
Boldogb állat férfinál nem lehetne.«

Szinte a nőkről:

»Valaki kéret megérdemel az téged
Akárki légy s akárki legyen kérőd.«

Az egyes elbeszélések élén ott áll az erkölcsi tanulság, mely sokszor hosszabbra terjed mint maga az elbeszélés. Mutatványúl álljon itt a 9. példa tanulsága :

»Boldog házasságnak én azt itilem,
A hol tarthat vénségig a szerelem,
Ha melyiket előbb kiviszi Isten,
Ha jámbor, maradjon holtig özvegyen.«

»*Aspasia asszony*«¹ is úgy van feltüntetve, mint a kinek története »az jó erkölcsű asszonyoknak tükörül« szolgálhat. Csodaszépségű nő volt, kit szépsége és jó erkölce egyszerű sorsból királyi trónra emelt, s három királyt bilincselt le magához s egyike volt az ókor legünnepeltebb nő alakjainak. Első férje ifjabb Cyrus volt, kinek szerelmét szemérmessége által költötte fel s szeretetreméltó modora és okossága által őrzötte meg: »Mert természet jova kettő az leányba, hogy szép és jó az esze,« és oly okos volt, hogy Cyrus is gyakran indult tanácsa után. Cyrus halála után az Artaxerxes felesége lesz ; ezt is állandóan magához köti s végül is miatta tör ki a végzetes harc Artaxerxes és fia Darius között.

¹ Czím Szabó Károlynál RMK. I. 243 sz. a. Pótlólag ehhez megjegyezzük, hogy a címlapon egy fametszet is van, mely valószínűleg esketési szertartást ábrázol.

Történetét legbővebben *Aelianus* írta meg, a ki »*Ποικίλη ιστορία*« című művében a XII. könyv egész 1-ső fejezetében (»*περὶ Ἀσπασίας*«) vele foglalalkozik. Ezt »olvasta görögből« B. Fazekas s fordította azután le magyarra, rendes szokása szerint ezt is bevezetéssel és záradékkal látva el, a melyben a jó feleség kiváló tulajdonságait sorolja föl.

»*Demeter*« főhőse a Nagy Sándor birodalmán megosztó diadokkok leghatalmasabbika, Demeter Poliorketes, Antigonus fia, a szerencsés hadvezér, ki már alig 20 éves korában több diadalt arat, s egymásután semmisíti meg atyja és a maga ellenségeit, Ptolemaeust, Cassandert s szabadítja föl az ezek által szorongatott görög városokat; nagylelkű, ki mindannyiszor megbocsát a tőle elpártoló hálátlan görögöknek, sőt meg is ajándékozza azon felül őket; a férfi szépség példányképe, ki ha harc nincs kéjtelgő s vakmerő kalandhajhászó.

Szerencsecsillaga akkor kezd hanyatlani, mikor elfogadja a felajánlott macedoniai királyi címet s elbizakodott és gögös lesz saját embereivel szemben is, mely magaviseletével ezeket elidegeníti magától, a szomszéd fejedelmeket pedig kihívja maga ellen, a kik meg is buktatják.

Mint e rövid tartalom is mutatja, »*Demeter*« tárgyánál fogva a históriás énekek közé tartoznék s csak a vitézek érdeklődésére számíthatna, akiknek óvó például szolgál az önhittség és góg ellen. B. Fazekas úgy csinált belőle erkölesi irányú elbeszélést, hogy nem elégedve meg azzal, a mit Demeterről *Plutarkhos* ily című életrajzában talált, főleg az asszonyoknak tanulságul a Demeter leányának, Stratonicának, később a Seleucus nejének és egy ifjúnak, Cambabusnak szerelmi epizódját is beilleszti az elbeszélés keretébe, úgy a mint azt *Lukianos* »*Περὶ τῆς Συρίας θεοῦ*« című művében (17—22. fejezet) elbeszéli, mely sok tekintetben emlékeztet a József és Pótifárné történetére. Méltán áll utána a másik történet, mely ismét *Plutarkos* nyomán azt beszéli el, hogyan lett Stratonica az *Antiochus* felesége.

A Stratonica epizódját megelőzőleg, mintegy ahhoz bevezetésül Cupido mindenre kiterjedő nagy hatalma van rajzolja szintén állott ilyen bevezetés vagy prolog a mű elején is.

Tárgyánál fogva ugyancsak ide tartozik a »*Három jeles főhadnagyoknak*, az Nagy Sándornak, Anibálnak és az római

Scipiónak az boldogság helyén [t. i. az elysionban] a fő helyről való *vetélkedések* című műve is.

— Elődbe kell engem helyezni, mert derekabb vagyok, mint te, ugymond Sándor.

— Semmi esetre sem, inkább engem neked, mond Hannibál.

— Akkor Minos döntsön. Minoshoz mennek tehát s elmondják neki mind a ketten, hogy honnan származtak, kik és micsoda jognon kéri maguk számára vitézségben az első helyet.

Mikor Nagy Sándor után Hannibál is elmondta hősi tetteit, Scipio közbe lép s Hannibál előtt kér helyet magának, mivel Hannibált harczban megfutamította s Minos csakugyan így állapítja meg a vitézség sorrendét.

Ez röviden e kedves kis elbeszélés tartalma, mely párbeszédi alakban gyorsan és élénken rajzolja elénk az ókor három legnagyobb hősenek alakját s egyike *Lukianos* legsikerültebb párbeszédeinek, a kinek »*Νεκρικοί διάλογοι*« (»Halottak párbeszédei«) című művében ez a 12-dik dialog.

Érdekes, hogy ez egy műnél B. Fazekas elhallgatja, hogy ezt is »görögből olvasta«¹ s úgy adta ki mint a maga művét, a mint ezt mindjárt a mű kezdetén is mondja:

»Nem régen löt dolgot egyet mondanék,
Ha tudnám, hogy tőlem azt mind elhinnék,
Minap nagy bizonynyal nékem beszélék,
Kit tudni mindennek méltónak vélek.«

Itt aztán hosszadalmas leírás következik a pokolról és elysionról, a melyről az átmenetet tulajdonképeni tárgyára így csinálja meg:

»Ferhát egy főtörök minap onnat jött,
Ő maga sem tudja, mint oda sietett.
Tettben, tett kívül, csak az hogy ő megjött,
De hogy ott volt engem ő elhíttetett.
Jeles szép dolgokat monda, hogy látott.«

Csak ezután következik aztán maga az elbeszélés, a mely, a menyire ezt a fentmaradt töredékből kivehetjük, mit sem őrzött meg az eredeti üdeségéből.

¹ Lukianos műveinek magyar embertől két eredeti szövegkiadása is van, mindkettő Zsámbokitól, az ismert nevű filologustól; az egyik Bâsel, 1563. másik Strassburg, 1554. évből; nem lehetetlen, hogy e kiadások valamelyikét használta B. Fazekas.

Jellemző, hogy a költő szükségesnek tartja annak indoklását, hogy miért nem Mátyás király vagy más újabbkori hős nyerte el ez alkalommal a vitézség első díját:

»Nem vala ott híre Mátyás királynak,
Az nagy Solimánnak, sem Atillának,
Híszem más birájok vagyon azoknak.«

De mind e műveknél sokkal inkább figyelemre méltó »*Ez világi nagy sok zürzavarról*« című költeménye.

Ennek tárgya az élet különféle viszonyainak, az emberiség nyomorúságainak ismertetése; ezeket foglalja össze a »zürzavar« gyűjtőcím, miként azt a szerző maga megmagyarázza: »egy zürzavar neve földön ez életnek.«

A két főszemély benne az *Angyal* és a *Setétes*, a kik megfigyelik a világ folyását, az emberek balgaságait s véleményt nyilvánítanak fölötte.

Setétes — e néven nevezi költeményünk állandóan az ördögöt — kíváncsi lesz arra, hogy miért mennek a lelkek oly jajgatva a pokolba s feljön onnan és megfog egy angyalt s ezt »nagy istenkedve mindaddig untatá«, míg rá nem állott, hogy megmutogat neki mindent a világon.

Elindúlnak tehát s először is nézőhelyül alkalmas magaslattal keresnek; a menny ugyan legjobb lenne e czélra, de Setétesnek oda menni nem szabad s így csak a föld mellett maradnak. Az angyal többféle ajánlatot tesz:

»Ottan menjünk — úgymond — egy magas havasra,
Vagy hegyeket rakjunk nagy hegyek hátára,
Avagy rakjunk többet Babylon tornyára,«

s mikor Setétes csudálkozik ez ajánlaton s lehetetlennek tartja azt, az angyal megragadja az alkalmat, hogy elbeszélje, mily sok mindenre képesek az angyalok, már a világ teremtésekor és a »vizezenkor« szerepeltek stb. Ezután a Caucasust az Aman havasra »hempelyíti« s mind a ketten föl mennek rá. Innen látják napsetre Rómát, északon a Duna mellékét s napkeletre Ázsiának egy kis foltját. De mindez még kevés. Újra más hegyeket raknak ezek tetejébe, legfelül teszik azokra a két tetejű Parnaszt. Innen azután mindent látnak:

»Látják köröskörül ez széles világot,
Az föld körül tengert, mint egy lógó nagy tót.«

De Setétes közelről szeretné látni és hallani, hogy az emberek mit csinálnak és mit beszélnek, »nagy gyönyörűséggel, hogy fenn azt kaczaghassa.« A pokolból is azért jött föl, mert ott egy lélektől olyan dolgot hallott, a mi a világ folyására kíváncsivá tette. Ennek ugyanis akkor esett egy cserép darab a fejére, mikor éppen szomszédjához ebédre eligérkezett s ebéd helyett »véres aggyal« úgy ment a pokolba.

Az angyal Setétes e kívánságának is eleget tesz s »egy beszéddel szemét megvilágosítja, hogy messzül mind közel mindent színén láta.« Legelőször is lát egy erős olaszt, ki bikával vállán tánczol. »Jóköz földén viszi, czélnál le hagyítja«; de minden nagy ereje mellett is szomorú vége lesz, az erdőben egy ketté hasított fa oda csípi karját s farkasok eszik meg. A minek láttára Setétes nagyon »hahatola.« Azután más jelenetnek lesz tanuja: a Solon és Cresus történetének. Cresus arany ágyon fekszik s Solonnal a boldogságról vitatkozik:

»Bestye! hát nem vagyok boldog én?« azt mondja,
»Nem vagy« ugymond Solon »azt halál mutatja.«

Setétes ez alatt meglátja az aranyat, a melyet eddig nem ismert s nagyon csodálkozik, mikor az angyaltól hallja, hogy e »nehéz halován« okozott a legtöbb zürzavart és háborúságot a világon pedig azzal senki sem segíthet a lelkén: »Mert senkit meg nem tart, pokolra ne menne.« Cresust sem mentette meg, mert Cyrus elfogja, ezt meg Tomyris öli meg. Hasonló sors jut osztályrészül utódaiknak, kik »azt sem érdemlik, hogy ki neveket hallja.« Azután újabb jelenet tárul eléjük: a Polycrates vajda lép föl gyűrűjével s lejátsza azt a szerepet előttük, a mit Herodot beszél el róla.

Itt alkalmat vesz a költő magának arra, hogy rajzolja az emberi törekvések sikertelenségét és czéltévesztett voltát, az ember küzdelmét és elbukását a létért vívott harcban; hogyan számít előre, hogyan tervezget a halállal mit se törődve, pedig hát

»Igen vékony szőrszál minden állapotja,
Kire földieket Isten akasztotta . . .
Némely igen fenáll és nagy terhet téssen,
Az pókfonál gyenge és róla lecseppen.«

Egyik hajón járja a tengereket s a tengerbe vész, más szép házat rakat s nem éri meg a befejezését. Sőt a családi élet sincs keserűség nélkül:

»Azvagy, kinek ma lött egy férfi gyermeke,
Kit atyja nevére ottan keresztelte,
Ha tudná, hogy heted esztendőn elveszne,
Véled-é, hogy rajta mint örül, így örülne.«

E példát a költő alighanem a saját életéből vette; mint tudjuk nagyon nehezen tudta elviselni fia kora elhunytát s e néhány sorral is az ő emlékét akarta megörökíteni és talán saját bánatán is ez által könnyíteni.

Sokan uralomra vágnak, pedig az élet olyan rövid, álomszerű; a vízbuborékhoz hasonló, egyik hamarabb, másik később, de nem soká szétpattan.

A sok hiábavalóság láttára Setétes mintegy kiesve szerepéből fel akarja világosítani az embereket törekvésök eredménytelenségéről s jövőendő sorsukról, hogy, míg nem késő, életmódjuk megváltoztatására bírja rá őket, de az angyal visszatartja, mert

»Monda itt az angyal: nincsen abba haszon,
Ha úgy kiáltasz is, hogy megszakadsz azon;
Mert dugva az fülek, mert félnek mindazon,
Hogy jóra intő szó fülekben ne hasson,«

Ő tehát nem bántja a dolgot, hanem nevet rajta egyet, mint az épen akkor előtte elvonuló pompás temetési meneten is s aztán még megtekinti Rómát, Ninivét, Jeruzsálemet, Babilont és Velőnczét s ezzel véget ér a látomány.

A hegyeket visszarakják előbbi helyére; Setétes az angyalnak szépen megköszöni a szíves kalauzolást s azzal »nagy kaczagva« visszamegy a pokolba.

Érdekes e mű annyival is inkább, mert minden valószínűség szerint költőnknek eredeti munkája. Vannak ugyan benne olyan jelentelek és vonások, melyek kölcsönöztek, így pl. az, hogy Setétesnek az angyal egy hegy tetejéről mutatja be a világot a biblia egy jelenetére emlékeztet; a bikát czipelő olasz Ilosvai Toldijára. De e részletek mellett egészen Bogáti Fazekas munkája az kivitel, gondolkozásmód és felfogás tekintetében.

A *vallási lyra* körébe három kéziratban maradt műve tar-

tozik B. Fazekásnak: az »*Énekek éneke*« »*Jób*« és a »*Zsoltárok*«, tehát három bibliai fordítás, illetőleg költői átdolgozás.

Az »*Énekek éneke*« a középkornak egyik legkedvesebb és legnépszerűbb olvasmánya, melyet számtalanszor lefordítottak és átdolgoztak. Az az értelmezés, mely szerint e bájos szerelmi idyll nem egyéb, mint a Krisztus és a keresztyén egyház között fennálló szoros viszonyt jelképező allegoria, a középkor után a reformáció korában is nagy kedveltséget biztosított neki s még inkább fordították, magyarázták. Nálunk B. Fazekástól van az első költői fordítás, a ki szabadon fordította le s nem minden költői érzék nélkül.

Jób könyvének alapeszméje, hogy a csapást és veszteséget Isten azért bocsátja az emberekre, hogy próbára tegye őket, a mit ha szerencsésen kiállottak, gazdag kárpótlásban részesülnek. Ez eszmemenet nagyon kedvelté tette e művet főleg olyanok előtt, kik javaik elvesztése vagy feldult családi boldogságuk után irodalmi foglalkozásban kerestek vigasztalást. Ez a czélja Tolnai Györgynek,¹ ki *Jób* történetét

»Az szent bibliából versekben írá,
Kivel magát vigasztalni akará.«

Így keresett Bogáti Fazekas Miklós is fia elvesztése fölött érzett bánatában *Jób* könyvének költői fordításában vigasztalást és enyhülést.

»Írásban én bumban szent Jóbra tekéntek,
Kis tükörül vetett nekünk úgy ítílek, . . .
Ezek közt magamnak keservemben szólék.«

Fordításában a biblia beosztásához tartja magát s 42 fejezet korlátai között beszéli el *Jób* történetét.

Költői becs tekintetében minden műve között első hely *Zsoltárfordítását* illeti meg. Előtte is sokan megpróbálkoztak már ezzel, így Siklósi, Sztárai és mások, de a Fazekas fordítása költőiség és verselés tekintetében messze túlhaladja ezeket s e tekintetben csak Szenci Molnár Albert állítható vele párhuzamba, a kivel szinte kiállja a versenyt, sőt egyes zsoltárok, mint a 19., 136. 147-ik szebben vannak nála fordítva, mint Szenci Molnárnál, a minek oka az lehet, hogy Fazekas sokkal szabadabban fordít, mondhatnók hogy »utánkölt« és így jobban megválogathatja a költői kifejezéseket.

¹ Szilády, Régi magyar költők tára. IV. 68.

Ez énekeket nemzeti dallamokra írta¹ és pedig részben világi, részben vallási tárgyú énekek dallamára. Így egy éneke (Görcsöni Ambrus »Mátyás király«-ának nótájára van írva.

Kinek fordítását követte B. Fazekas, nem tudjuk megállapítani; hogy nem a Székely István vagy Heltai prózai fordítását vette alapul, az azért valószínű, mert köztük semmi egyezést nem vehetni észre, bárha az ilyen ének- és zsoltárfordítások rendszeren nem is kötik magokat az alapszöveghez; de azért másfelől époly kevésé mernők állítani, hogy eredeti héberből fordított, mint azt a későbbi, valószínűleg szombatos kéztől eredő cím jelzi, még hogy ha közelebb állana is a héber szöveghez, mint az említett két fordítás.²

* * *

A Bogáti Fazekas művei, mint ez ismertetésünkéből is kitészik, túlnyomó részben fordítások. Fordítások nem a szó mai értelmében, hol a gondolatoknak kell egyezőknek lenni s a kifejezések a nyelv szellemének megfelelőleg szabadon alkalmaztatnak; ilyen fordítás a Fazekas korában nem létezett s annak a kor izlése is ellene volt. De nem is szó szerint való, szolgai fordítások. Költőnk elég szabadon bánik az eredetivel, saját reflexióit szövö be a szövegbe, a melyeket igaz, sokszor szívesen nélkülöznénk, mert az elbeszéléssel csak nagyon vékony szálon függnek össze; azonkívül változtatásokat enged meg magának, hol az eredeti szöveg a magyar izlésnek nem megfelelő, vagy a hol azt bőbeszédűnek találja, mint Ovid Lucretiájánál;

¹ Kanyaró F. (Ker. Magvető 1889. évf. 277 l.) Szenci Molnár Albertnek mintegy hibául rója föl, hogy francia dallamra írt zsoltáiraival kiszorította a használatból B. Fazekas nemzeti dallamú zsoltárait, de aligha helyesen, mivel Szenci Molnár Albert ez által új versformákkal és dallamokkal gazdagította a magyar énekköltészetet.

² Ugyanazért elharmarkodott Kohn Sámuel állítása, melyet ő bizonyítani is próbál: (A szombatosok tört. Bpest, 1889. 154. l.) »Ki a Midrást, Rasit, Ibn-Ezrát és kivált Kimchit úgy értette s úgy tudta felhasználni, mint Bogáthi, az mindenesetre korának a keresztények közt egyik legkiválóbb hebraistája« volt. Ez énekek valamely szombatos átdolgozása vezette a tudós írók félre. Ideje lenne, ha végre valaki, a kinek módjában állana ez énekes könyvnek az országban szétszórva lévő kéziratához hozzáférni, összehasonlítani azok szövegét s megállapítani, a mennyiben ez lehetséges, hogy melyik kézirat szenvedett kevesebb változtatást vagy átdolgozást, csak ezután lehet teljes biztonsággal ítéletet mondani ezek költői értékéről. Hogy B. Fazekas szombatosságának kérdése ezzel szintén szoros kapcsolatban van, azt alig szükség említenem.

másutt, hol az eredeti csak néhány szóval említ valamit, kibővíti azt, mint »Tökéletes asszonyállatok«-ban, hol az eredetiben csak annyi áll, hogy Pytheus ajándékokat küld Dariusnak, ő leírja az ajándékokat is, hogy milyenek voltak, aranyból szőlőt stb. hiven utánoztak, a mi szerencsés változtatás s a mű szellemének is megfelel, a meny nyiben Pytheus elébe felesége oly czállal, hogy vele kapzsiságát elhagyassa, már előzőleg egyszer étel helyett ilyeneket tétetett. Hasonlatokat sző be, melyek sokszor sikerültek, mint a »Tökéletes Asszonyállatok«-ban, hol a boszúálló nő a méhvel van összehasonlítva:

»Értjük az méhnek az ő természetét,
Az ki megbúsítja dolgában őtet,
Ha meghal is megkeresi a bűnest,
Mert ellene ő nem tudja vétetét.«

Olykor magyar *példabeszédeket* is illeszt be az elbeszélés keretébe, vagy alkalmaz tanulságul. Így pl. a »Tökéletes asszonyállatokról« irt művében:

»A ki száját a kása megégette,
Az mezőben is a tarlón fél tőle.«

Ugyanezen műben más helyen:

»Azt hallottam magyar példabeszédben,
Az ki oroszlánt tanít életében,
Ebet ver előtte, hogy szeligyüllyön,
Kegyetleneknek ez tanúság legyen.«

Castriotban:

»Az ki rókával köt nagy barátságot,
Ravaszul hordozzon körülle horgot.«

Költészetének jellemzésére álljon itt mutatványúl egy szép részlet »Lucretiá«-ból, annak leírása, mikor ez cselédei között dolgozva távollevő férjére gondol:

»Ez barson dolmant csinálom urannak,
Két kezemmel én szerelmes társomnak,
Hadgyátok el most egyéb dolgátokat,
Végezzük el ma ennek ő varrását.

Küldem ezt holval urannak táborba,
De mit hallottak kérlek az városban,

Mikor kijártak szolgálaim piacra,
Mongyák-é, ha meg soká léznek oda.

Fene város vagy te gonosz Ardea,
Hogy te mértél támadnia Romára,
Sok jó asszony vagyon miattad buba,
Urokat féltik mint járnak az hadba.

Isten hozza csak egységben őket,
De szertelen igen félttem egyemet,
Tudom szívét és nagy vakmerőségét,
Meghasad szívem úgy félttem életét.«

Gyenge szép orczáján könnyű csordula,
Dolgát elhagyá, magát elbocsátá,
Ura onnan kövül ám megszólítá:
»Ne félj társom, im megjöttem,« azt mondá.

Ugy tetszék ugyan megelevenüle,
Urához kifuta, nyakon ölelé . . . .«¹

Szintén sikerült az a leírás, melyben Aelianus nyomán az Aspasia szépségét rajzolja, s a mely mindamellett is, hogy eredetijétől nem sokban tér el, figyelemre méltó:

»Egyéb jószági közt, kivel gazdag vala, gesztenye színű haja
Nem igyenesen nyula, de kevéssé fodros lobogó hajaszála;
Két szeme kün álló, zomok, kit akkorban világ legszebbnek tartá.
Meghorgott kevéssé, de kicsin az orra, szép rövid az két füle,

¹ Összehasonlítás végett közöljük Ovidból a megfelelő helyet:

»Mittenda est domino (nunc, nunc properate, puellae!)

Quam primum nostra facta lucerna manu.

Quid tamen auditis? Nam plura audire potestis.

Quantum de bello dicitur esse super?

Postmodo victa cades, melioribus, Ardea, restas.

Inproba, quae nostros cogis abesse viros!

Sint tantum reduces! sed enim temerarius ille

Est meus et stricto quolibet ense ruit.

Mens abit, et morior, quotiens pugnantis imago

Me subit et gelidum pectora frigus habet.«

Desinit in lacrimas intentaque fila remittit,

In gremio vultum deposuitque suum.

Hoc ipsum decuit. Lacrimae decuere pudicae,

Et facies animo dignaque parque fuit.

»Pone metum, venio!« coniunx ait, illa revixit,

Deque viri collo dulce pependit onus.«

(Fast. II. 745—760.)

Szine mint rózsának, kiért város népe őt méltónak nevezte,¹
 Az az piros fejr: ajaka mind piros, bőre színe mind gyenge;
 Olyan mint az új hó, még annál is fejr szájában minden foga;
 És az mit többi közt nem hagyhatunk alább: szép lába, szép járása;
 Gyenge de szép szava, mely gyönyörűséges régi sirének szava.«²

Igen nagy előszeretettel alkalmazza az *alliteratiót*. Nem volt ez új dolog elődei és kortársai előtt sem, de ily nagy mértékben talán egy se használja közülök. Álljon itt néhány mutatványúl:

Ugy parancsolt **CS**ászár **CS**endesen **CS**ellegne.

(*Castriot.*)

Szembe **sz**álla, **sz**ép hadat **L**ysimachus **l**áta.

(*Demeter.*)

Légy had előtt **h**a **h**ol kell, mindenben igazgasd.

(*U. o.*)

Szemét beköttek két **sz**árnyon jár azért **sz**éllél.

(*U. o.*)

Annyi nagy sok **k**éncs **k**ele, mind **k**apsiba.

(*Mátyás.*)

Kemény, **k**egyelmes légy **k**özépmértékre.

(*Castriot.*)

Magaviselete mind csak azt mutatja

(*Aspasia.*)

Mint nemes természet **m**ondja, hogy **m**egbánja.

(*U. o.*)

Tükörét térdére tötte, magát nézi.

(*U. o.*)

Reménség, félelmek **f**ejek **f**elett járnak.

(*Világi zürzavar.*)

Másszor csak a verssor első és utolsó szavának kezdő betűi egyeznek:

Készen légyen mindennek bár az ellen **k**ardja stb.

(*Demeter.*)

Nem egyszer megtörténik, hogy a költő belehevül az elbeszélésbe, különösen mikor vitézi tettet ír le. Ilyenkor verselése is kevésbé lesz chablonszerű s előadása is megélenkül, mint az ilyeneknél:

¹ »... ἐγάλουν Μιλτώ.«

² »Ἐἶπεν ἄν τις, λαλοῦσης αὐτῆς, ἀκούειν Σειρήνος.«

»Siessen hol mi urfi, ur, vitéz volt,
 Ma Epirusnak kapuja leomlott;
 Ma birodalmunk, ma erőnk elfogyott,
 Várunk, városunk reményök megholt.

(*Castriot.*)

Ilyenkor rimei is sokkal jobbakká lesznek:

»Jó vitézség akkor szüben, erőben,
 Algyu, puskaszerszám nem vala bőven.«

(*U. o.*)

»Oka tudatlanság és pokol hit benne,
 Furva sem nyithatnád fülek meg ezeknek.«

(*Világi zürzavar.*)

Verselés tekintetében különben B. Fazekas, Balassit kivéve, bármely kortársával kiállja az összehasonlítást s oly rimek, a minőket Tinódinál vagy Ilosvainál megszoktunk, nála inkább csak elvértve fordulnak elő. Még e tekintetben históriás énekei »Mátyás király« és »Castriot« a leggyengébbek, későbbi műveiben verselése mindinkább jobb s vallási tárgyú költeményeiben áll fejlődése legmagasabb fokán.

A mi a *versformákat* illeti, azok mind az e korban divatos versformák, melyeket már Tinódinál és Ilosvainál megszoktunk, különben is első sorban az általuk használt schémát vette Bogáti Fazekas követendő példányképpül s műveik nótájára írta verseit.

Öt művében, a »*Tökéletes asszonyállatok*,« »*Három jeles főhadnagyok*,« »*Mátyás király*«-ban, »*Énekek éneké*«-ben és a »*Castriot György*« négy első és hatodik részében négysoros strófákat használt, melyek egy rímben végződnek tizenegy szótagos sorral és a következő ütemezéssel: 4+4+3; a sormetszetre kevés figyelemmel, valamint az is gyakran megésik, hogy egyik-másik sor egygyel több vagy kevesebb szótagból áll. »Castriot« 5-ik része és »Jób« 12 szótagos sorokból áll, a melyeknél rendszeren a 6-ik szótag után van a sormetszet. A »*Világi zürzavar*«-t, miként Ilosvai »Toldi«-ját, egy rímben végződő négy soros strófák alkotják, a 3 első sorban 12, az utolsóban 13 szótaggal 4+2+4+2 és 4+3+4+2 ütemezéssel. »*Demeter*«-nél a strófák négy 13 szótagú és egyrimű sorból állanak, noha elvértve találkozik sor, mely 12 vagy 14 szótagra terjed, ütemezése 4+3+4+2.

Aspasia áll a leghosszabb sorokból, ez 19 szótagú és 3 soronként képez strófákat; képlete: 6+6+7. Az a versalak ez, mely ütemrészekre osztva Balassi-versszak néven ismeretes.

De *nyelvészeti* szempontból is figyelmet érdemelnek a Bogáti Fazekas művei. Tős-gyökeres magyar volt, a mint erre önérzettel hivatkozik is:

»A magyar nemzetre ugyan nem szólnék,
Gonosz nevet magyar valván nem adnék«

ezért műveiben sok eredeti, ma már elavult, kevésbé ismert vagy egészen ismeretlen szóra és kifejezésre akadunk Pl.: *labonta*, *bozonta*, *eskenni*, *elrekont*, *agné* (»ez egy igen kegyetlen agne vala«) *keresség*, *lepék* (»Lepék haza Pytheus üdő mulva«), *tural* (»Simon módra innen házul turalnunk«), *felemás* (semibarbarus), *köppent*, *fogtat*, *kapont* (»minap beszédedben nagyot kapontál«), *falkán* föld, *telének* (»telének az vén Hellenicus mellé«), *bonczó*, *palla* (»azra semmit nem palla«), *korula*, *kellekor*, *kellő fia*, *sahosan*, *járgal*, *együld*, *rutalmas*, ötvösök *megössék*, *szellye*, *encsem bencs*, *valván* (»minden emberrel jól tegyen ur valván«), *holval*, *szokmán* (»egy néhány jó legént küldé szokmánba«), *nódit*, *tiltul*, *senkel* (»mert vitézinek mindenét senkelte«), *megir* (»megirék a jó asszont a szörzésbe«); provincialismusok: *itilem*, *iltet*, *miltan*, továbbá: *küssbülés*, *örüzet*, *kén*, *kénecs*, *gyengy* stb. A nyílt *e* külön jelölését, a mit Heltai jelölt meg először, nála is külön jelölve találjuk: *het*, *kertedre*, *ketelen*, *élet*, *szeker*, *ejhez*, *kesere* stb., habár nem következetesen minden művében.

Ez elavult szavak és kifejezések, az erőteljes és régi zamatú nyelv ma bizonyos bájít kölcsönöz e műveknek, a melyeknek ilyen sorai:

»Tetszik a királynak virágszüvet ura
Hogy meg ne fonnyassza«

vagy:

»Nagy keserves könyvel két szeme rakodott«

a szerelem istenéről Cupidóról mondott e szavai:

»Képes ifjakat lobbant lángos üszökivel«

épügy gyönyörködtetnek, mint pl. Ilosvainak

»Meghidjétek tü ezt, tizenegy királyok,
Agyatokba rontom arany koronátok«

vagy

»Óh én vén szakálam, hivatlan vendégem!«

és más efféle erőteljes, archaisticus színezetű és költői kifejezései, a melyekhez hasonlók B. Fazekasnál nagy számmal fordulnak elő.

Mindent összevéve, Bogáti Fazekas Miklós egyik legkiválóbb alakja XVI. századi költészetünk művelőinek, kinek művei úgy a tárgy és versalak változatossága miatt, mint nyelvi és költői sajátosságuk, sőt költői becsüknél fogva kiváló figyelmet és méltány-
jást érdemelnek, többet mint a minőben eddig részesültek.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

I.

Magyar nyelvű nyomtatványok.

1.

[347.] *Debreczen, 1630.*

Uy és O Kalendarium, Christus Urunk születése után 1630. Esztendőre, rend szerint az napoknak számlálásával es egyéb választásokról. Ehinger Illyes által irattatott. Debreczenben, Nyomtatta Rheda Peter.

16r. A—D₄=28 sztlan levél.

Tartalmát bővebben ismertette Ádám Gerzson a *Századok* 1890. évi folyamában a 235. lapon. Néhány lap megvan belőle a debreczeni ref. kollégium könyvtárában is.

Décsi Lajos.

2.

Bécs, 1637.

(*Kopcsányi Márton.*) Keresztyen Imadsagos Könyvechke, mely, a Czeremoniaknak, és ennéhány hitünk agazatinak (az együgyűek kedvéért) rövid magyarázattyával külömb külömb féle imádsagokat foglal magában. A Bodog Emlekezetű Cardinal Pazmany Peter Esztergami Érsek engedelmeből, először 1616. második, 1622. esztendőben nyomtatott; mostan harmadszor valamennyi jobbitással és szaporitással. Nyomtattatot Bechbe Formica Máté által MDCXXXVII. esztendőben.

12r. 510 lap. Elöl czimlap 1, végül mutató tábla, approbatio, nyomdahibák 5 sztlan levél.

Szabó Károly R. M. K. I. kötetében 665 sz. a. e mű czímét igen hézagosan közli. Megvan egy teljes és egy csonka példánya a budapesti egyetem könyvtárábnn.

Horváth Ignác.

3.

Bécs, 1637.

A Keresztyeni Tudomaninak Rövid Sommaja. Első Resze A Hitnek Agazatiról. Nyomtattatot Bechbe Gelbhaár Gergel által, MDCXXXVII. esztendőben.

36 sztlan lap.

Szabó Károly a R. M. K. I. kötetében 666. sz. a. hiányosan adja a czímet. Egy teljes és egy csonka példánya a bpesti egyetem könyvtárában. Mindkét példány Kopcsányi Márton Imádságos könyvecskéje (Bécs 1637.) után kötve.

Horváth Ignác.

4.

[348.] *Kolozsvár, 1671.*

Practica | ARITHMETICA. | Az az: | SZAMVETŐ | TABLA. | Melyben minden fele | Adásrol és vételről akarmi- | némű kereskedésben-is bi- | zonyos számoknak summáját | készen és könnyen fel- | találhatni. | PADVAI JULIUS | CAESAR által irat- | tatott. | Mostan pedig e' szép kis formá- | ban harmadszor ki-bo- | csáttatott: | COLOSVARAT. | VERESEGYHAZI SZENTYEL | MIHÁLY által. M. D. C. | LXXI.

12r. A—O=112 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

5.

[349.] *Kolozsvár, 1676.*

Az Istennek kertében fel-nőtt szép | ÉLŐ-FA | A' TEKINTETES VR | TELEKI MIHALY | A Méltófágos Erdélyi Fejedelemnek belfő Tanácsfa, Torda és Máramaros Várme- | gyéknek Fő Ispánnya, Kúvár s mellette való vidékének, és Hufzt várának

Fő Kapitánya, etc. | és véle edgy Teft | TEKINTETES VÉR
 JUDITH Afzfzony | S' azon Előfanak | KILENCZ élő GYÜMÖL-
 CSEI. | A Mellyeket | Az Erdélyi jó Hazának földén, fok változáfi
 és fíradfági után, Istennek mennyekből fzapora fíros harmat
 módgyára reá szállott | fok szép áldáfi között termett, és hozott:
 kik közzül, az előbb és Istennek kedvében fel-neveltetett, s leg-
 zzebb illatozásban lévő | Gyümölcsét, | TEKINTETES TELEKI
 ANNA | KISASZSZONYT, A' régi Tekintetes, hirrel, nével, és
 moftan Fejedelmi Méltósággal fénlő APAFI nagy HÁZNAK kerté-
 ben, | A' | TEKINTETES APAFI MIKLOS | URFI kebelében,
 Istennek szent rendeléfe fzerint adta és ajánlotta | 1676. Elzten-
 dőben, Sz. Mihály havának 9-dik napján. | A' | melynek lako-
 dalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hafznosan gyümölcsöző nagy
 ELŐ-FANAK le-rajzolásával ékefitette | VERES-EGYHÁZI SZEN-
 TYEL MIHALY Colofvári Könyv-nyomtató.

Egyleveles nyomtatvány. Megvan b. Radvánszky Béla sajkócazi
 könyvtárában, a ki ismertette is és hü facsimilét adott róla a *Turul*
 1889. évi folyamában 168. l.

Décsi Lajos.

II.

Idegen nyelvű hazai nyomtatványok.

1.

[100.] *Pozsony, 1637.*

Orationes Dvae, | ILL^{mi} ET REV^{mi} D. | D. Georgii Draskovith,
 Episcopi Iavriensis Et Comitís, Sacrae Caes: Regiaeque Majestatis
 Consi- | Liarii, Ac Penes Serenissi- | Mam Reginam Poloniae |
 Commissarii Pri- | Marii, Habitaé | Primúm, ad Pontem Vístulæ,
 cüm Serenífisima | Regina fines Poloniae ingrederetur, & nomine
 Regis, à Proceribus obviam missis, salutaretur, XXIV. Aug. |
 Deinde, sub tentorio prope Varfaviam, cüm Se- | renífisimus Rex,
 ac univerfum Regnum, obviam veni- | rent Reginae Urbem
 ingredienti, XII. Septembris. | In lucem vulgatae, | Ab Admodum
 Rev. D. Joachimo | Luzinski, Canonico Ecclesiae Scepuſtensis. |
 Posonii. M-DC.XXXVII.

4r. 6 sztlan lev.

A kiadó Luzinski ajánlja Lósi Imre esztergomi érseknek. A M.
 Tud. Akadémia könyvtárában.

Hellebrant Árpád.

2.

[101.] *N.-Szombat, 1649.*

PATRONA | HUNGARIAE IN | CAELOS ASSVMPTA | Sub
 Schemate Victricis, Triumphatricis Judith. | ILLVSTRISSIMO AC |
 REVERENDISSIMO PRINCIPI | GEORGIO | LIPPAY, | DE SZOM-
 BOR, ARCHIEPISCOPO | Strigoniensi, Primati Hungariae, etc. |
 COLLEGII GENERALIS CLERI REGNI | Apostolici Primo Erectori |
 REVERENDISSIMIS ITEM, ADMODVM REVERENDIS | Ecclesiae
 Metropolitanae Strigoniensis Episcopis, Praepofitis, Ab- |
 batibus, Canonis. | Necon | ILLUSTRISSIMIS, MAGNIFICIS HUNGAR:
 PRO CERIBUS, | Ac deniq; etiam | PRAENOBILI AC INCLYTO
 SENATUI LIBERAE, AC | Regiae Civitatis Tyrnaviensis, | AB
 ILLUSTRISSIMA, GENEROSA, NOBILI, SINE MA- | cula Con-
 ceptae Virginis Sodalitate | Per Academicos Rhetores, alioq; ejus
 Almae Congregationis Sodales | In eodem Generali Collegio Tyr-
 naviae Tragocomicè | Repraesentata. | TYRNAVIAE, | Typis Aca-
 demicis, per Philippum Jacobum Mayr. ANNO M. DC. XLIX.

4r. A—B₂=6 sztan lev.

A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

3.

[102.] *Gyulafehérvár, 1657.*

Schema Primum Generale. Sive forma studiorum Albenfium:
 Pro hoc Anno Domini M.DC.LVII. Albae Juliae. Excudebat Marti-
 nus Major, Coronsis. Celliffimi Transylvaniae Principis, ac Scholae
 Typographus.

8r. a—g=112 lap.

Egyetlen példánya az oxfordi Bodleian-könyvtárban.

Hellebrant Árpád.

4.

[103.] *Lőcse, 1668.*

I. N. I. | BONA VERBA | NUPTIIS SECUNDIS | VIRI |
 PLURIMUM REVERENDI & CLARISSIMI | DN. GOTHOFREDI
 TITH, | Ecclesiae Schemnitenfis in Montanis Hungariae | ARCHI-
 DIACONI | cum Nobilissimâ ac Pudicissimâ Foemina | EVPHRÓ-

SYNA KEYSERIA, | Viri quondam | Nobilissimi & Eruditissimi |
Dñ. MICHAELIS HEYDT &c. | RELICTA VIDUA | Vratislaviâ
Silefiorum Metropoli | tranfmiffa | ab | AMICORUM | PARI. Leut-
schoviae, Typis Samuelis Brever.

2r. 2 sztlan levél.

A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

5.

[104.] *Löcse, 1674.*

I. N. I. | PRAXIS PIETATIS. | To geft, | O Cwićenij fe w |
pobożności prawé, | Knjzka miłostná; | Kterakby Křeřtiánki ółowék |
w Pravé a Spafytedlné známořti, | gak Boha, tak y febefamáho,
platné | profpjwati, a Život fwúg w báżni | BOŽij dobře řpořadage
pořeffěne | w řwědomj pokogném řtráwiti, | y napofledy geg po
dokonánij, | Běhu blahoflaweně za- | wrjtimohl, wyw- | cugjcy. |
Wyřiffěná w Lewoży, | V Samuele Brewera, w Roku | Paně
M. DC. LXXIV.

8r. 513 lap. Elól czimlap, előřzó (Předmlauwa) 4 sztl. levél,
végül register 7 sztlan lap.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

6.

[105.] *Löcse, 1683.*

NATALE VICTORIARUM | PRAESAGIVM, | CELSISSIMI
PRINCIPIS ac | DOMINI DOMINI | EMERICI THÖKÖLI | Princi-
pis Hungariae ac | Partium ejusdem DOMINI, | FILIUS | STEPHA-
NUS | PRINCEPS CELSISSIMVS | Lucae Sacrà EMMANVELI &
GABRIELI | Die 26. Martij | In Vitales Auras natus & editus | In
Praefentia ILLUSTRIS AUDITORII | Ad | JUVENTUTEM COL-
LEGII | Ab | ELIA LADIVERO Coll: Direct. | declamatum & b.
s. c. dictum | ANNO | M. DC. LXXXIII. die 29. Mart. | Impreffum
LEUTSCHOVIAE, Typis SAMUELIS BREWER.

2r. A – D₂ = 8 sztl. levél. Elól czimlap és előřzó 2 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

7.

[106.] *N.-Szeben, 1683.*

Evangelia, | VND | Episteln: | Auff alle Sontage, | und für-
nemste Feste, durch | das gantze Jahr. | Auch bey jedem Sontags- |
und Fest-Evangelio, ein Lehr- und Trostsprüchlein | für die liebe
Jugend gesetzt, | und beygefügt die Histori von | der Zerstörung
der Stadt | Jerusalem. | In Hermannstadt, bey Ste- | phano
Jüngling, 1683.

16r. A – W = 186 levél = 372 lap.

Megvan a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

8.

[107.] (*Kassa, 1684.*)

INSTRUCTIO | Pro | DECIMATORIBVS.

Végén: Actum CASSOVIAE, in Archivo Ca- | merae Scepu-
fienfis, Anno 1684 Die | Menfis (a hónap nincs megnevezve.)

2r. A₅ = 5 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

9.

[108.] *H. n. 1686.*

Columba in Fiffuris & Foraminibus | PETRAE | Mystico-
Aenigmatico-Allegorica. | cum solemniter GENEROSUS DOMINUS |
JOANNES SKAL- | KA, PRIVILEGIATAE CIVITATIS SOLNEN-
SIS JUDEX | & Concivis Primarius, | SPONSUS, | ET | GENE-
ROSA ac MAGNIFICA DOMINA | ELISABETHA | SPECTABILIS
ac MAGNIFICI DOMINI, | D. HENRICI DAVIDIS | SOBEK | Liberi
BARONIS de KORNICZ, unicè dilecta Filia | SPONSA | in unam
solidam & constantem Amoris & fidei Conjugalis | PETRAM |
coadunarentur, coalescerent & consolidarentur | Anno | QVO
Paphlae Ignitis penetrata est Petra factilis | IVDICIS In thaLaMos
Sponfa VenVsta VenIt. | per nonnullos Philomufos Solnenfes |
Annexis XVIII. Conjugalis Concordiae Aurelianis Legibus | adumbrata.

2r. 2 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

10.

[109.] *Brassó, 1687.*

Neu-vermehrtes | aufzerlesenes | Gesang-Buch | D. Mart.
Luth. | und anderer geistrei- | chen Männer. | Gedruckt zu Kron-
Sadt. (igy) bey | Mich. Herrmann 1687.

16r. B—F=84 lap. (A íve vagyis első 24 lapja hiányzik.)

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

11.

[110.] *N.-Szombat, 1698.*

INSTRUCTIO | CONFESSARIJ, | SIVE | OPUSCULUM | In
quo traditur praxis cum | fructu administrandi Sacramen- | tum
Poenitentiae | Authore | R. P. PAULO SEGNERI, | è Societate
JESU. | Ab Alma Sodalitate B. M. VIRGINIS | sub titulo Purifi-
catae, in Collegio Ge- | nerali Cleri Rgni Ungariae erecta |
& Confirmata. | In Xenium | Illuftriffimis, Reverendiffimis, | Spec-
tabilibus ac Magnificis, Admo- | dum Reverendis DD. Confoda-
libus in | eadem Virgine Purificata conjun- | ctiffimis | Oblatum
& Dicatum. | Repreffum Tyrnaviae Typis Academicis, per Joan.
Andr. Hörmann 1698.

12r. 214 lap. Elöl czímlap 1 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

12.

[111.] *H. n. XVII. sz.*

Filiae suae clarissimae | ANNAE | cum Ornatissimo juxta &
Peritissimo | DN. ZACHARIA | PFEIFFERO, | Cive & Pharma-
copola Caesareopolitano, | Matrimonium ineunte | *Εὐγαμῆν* |
precatur | M. ABRAHAM ECCARDUS, | p. t. in Exilio suo glorioso
Caesareopoli | hospitans | & Auxilium Divinum | expectans.

4r. 4 sztlan lev.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

13.

[112.] *Nagyszombat, 1702.*

INSTABILIS FORTUNAE LUSUS | Sive | CORONATORUM |
 CAPITUM | RUINAE | HONORI | Reverendorum, Praenobilium
 Nobilium ac | Eruditorum DD. AA. LL. & Philofophiae | NEO-
 BACCALAUREORUM | Per Rev. P. ANDREAM BOHUS | è Socie-
 tate JESU, AA. LL. & Philofophiae | Doctorem, ejufdémque Pro-
 fessore | Ordinarium. | In Alma Archi- Episcopali Univerfítate |
 Tyrnavienfi Primâ Philofophiae Laureâ | CONDECORATORUM |
 Ab | Illuftriffima, Perilluftri, Praenobili, Nobili | Humanitate Tyrna-
 vienfi dicatae | ANNO | In qVo VICtrICes LEOPOLDI aqVILEA |
 Hispano Leonl Infenfae feCVtVrls | VICTorIIs praelVDVnt | TYR-
 NAVIAE Typis Academicis per Joan- nem Andream Hörman.

12r. 43 + 1 lap.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

14.

[113.] *Nagyszombat, 1703 előtt.*

ARS | METRICA | SIVE | ARS CONDEN- | DORUM ELE-
 GANTER | VERSUUM; Ab uno e Societ. JESU. | Tyrnaviae
 Typis Academicis.

12r. 212 lap. Elöl czimlap, Lectori 3 sztlan levél.

A hátsó tábla belsején ezen egykoru bejegyzés van: »Ex
 libris Georgii Prahdnak Anno 1703.«

Ebből következtetjük, hogy 1703. előtt kelle nyomatnia. Meg-
 van a Magyar Nemz. Muzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

15.

[114.] *H. n., 1703.*

Universis Orbis Christiani Principibus, Et Rebuspublicis,
 Necnon Aliis quibusvis, cujuseunque Conditionis, Gradûs, Honoris,
 Dignitatis, Officii, ac Praeminentiae Statibus & Ordinibus.

Sr. A—B=14 szlan levél.

A manifestum kelte: Datvm ex Cafris in Dominio noftro

Munkacsieni positis. Die Sēptima Mensis Junii, Anno Domini Millesimo septingentesimo tertio.

Kétségtelenül magyarországi nyomtatvány. A drezdai kir. könyvtárban.

Hellebrant Árpád.

16.

Lőcse, 1706.

Tolvaj (Franciscus). Atrium . . . Arithmeticae.

Szabó Károly a R. M. K. II. kötetében 2255. szám alatt közli. Tévedésből kimaradt nála a cím élén álló következő két hexameter:

Totum qui legit librum, tenet Is bene totum;

Ergo legas totum; sic sit tua tota medulla.

Décsi Lajos.

17.

[115.] *H. n. 1707.*

LAETITIA TRANSILVANIAE. | Qua | in Adventu | SERENISSIMI atque POTENTISSIMI | PRINCIPIS ac DOMINI | D. FRANCISCI II. | Ex Gloriosissima | RAKOCZIORUM | FAMILIA | verè fecundi, | Confoederatae HUNGARIAE DUCIS, | Et Electi TRANSILVANIAE PRINCIPIS, &c. | ad Homagium suscipiendum | auspiciatissimo, | undiquaque devotissimè contestabatur; | Annò, quò: | FRANCISCVS | FCVN DVs | RaKoCzI, | DVX HVngariae & CreatVS Tran- | sILVanlae PrInCeps VenIt. | (1707.) observata & quadantenus delineata, | ab ANDREA FRANCISCI LISCHOVINI, PH. & M. D. | Serenissimi Principis Medico Castrensi.

2r. 4 sztlan levél.

A betűk jellege után itélve a kolozsvári vagy gyulafehérvári nyomda terméke. Megvan a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

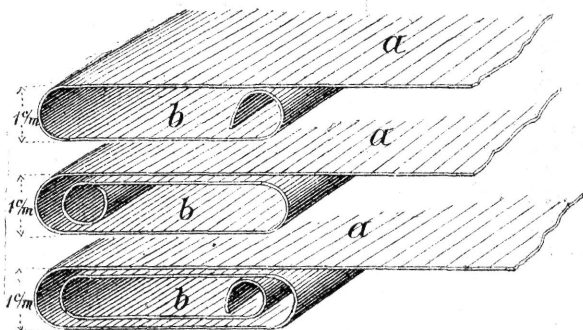
A MARBURGI KÖNYVTÁR ÁLLVÁNYRENDSZERE.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

A »Modern könyvtárak szervezéséről« szóló cikkemben (*Magyar Könyv-Szemle.* 1894. 222. l.) már volt alkalmam említeni, hogy jelenleg Nyugat-Európában mindenütt a magazin- (raktár-) rendszer van általánosan elfogadva az újabb köz-könyvtárak berendezésében. Ez a rendszer folyton módosul, újabb javítások teszik tökéletesebbé; különösen a könyvszekrények helyesebb szerkezete foglalkoztatja — kivált Németországban — a könyvtárnokokat. Idézett cikkemben is kiemeltem az új könyvszekrény-minták közül a marburgit és strassburgit, melyeket abból az alkalomból szerkesztettek, hogy amott tervben, itt pedig már készen áll egy teljesen új s czélszerű könyvtárépület. Most közülök a marburgit módomban van részletesebben is megismertetni, mert dr. Wenker G. könyvtárnok úr, marburgi időzésemre s arra hivatkozva, hogy könyvszekrény-mintáját ott megszemlélve, ez tetszésemet megnyerte: szíves volt részletes leírását és szemléltető rajzait megküldeni. Ugyanis mintája a porosz közoktatási kormány elé kerülvén, ez, mielőtt az új marburgi könyvtár-épületben alkalmazná, előnyeit kipróbálása végett a régi könyvtárépülethez egy kisebb próba-építményt építtetett s berendezte a dr. Wenker terve szerinti szekrényekkel. E kísérletnek különösen két czélja van: megállapítani, hogy a könyvszekrények kisebb tengelytávolsága s a könyvtár-emeletek alacsonyabbra szállítása a világosság eloszlását s a kényelmes mozgást nem akadályozzák-e meg?

Ez a könyvszekrény teljesen vasból van s a tér kihasználását két úton akarja elérni: a könyvpolczok vékonysága és ezek állíthatósága által, úgy hogy az egyik könyvsor fölött a következő polcz 1 cm-re állhat; továbbá az említett tengelytávolság apasztásával.

E végre a könyvpolczok 1 $\frac{m}{m}$ vastag vaspléhből készülnek s szükséges szilárdságukat az által kapják, hogy hosszirányban szélökön (1. ábra, b.) 1—2-szer a szükség szerint behajtva, 1 cm.

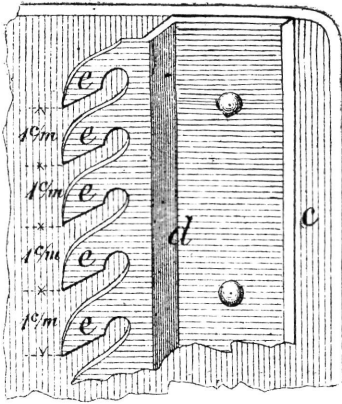

1. ábra.

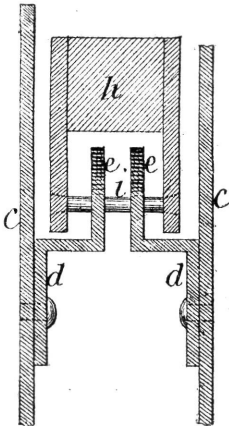
vastagságra préseltetnek s így a kellő szilárdság mellett a könyvpolcz 1 cm.-nél (deszkapolcz 3 cm.) sohasem vastagabb. Negyedréteg vagy foliók számára két ilyen polcz fektetendő le egymás mellett, a kellő szélesség megkapása végett. E polczok két végén egy-egy *pléholdal* van alkalmazva (l. 4. ábra c, fogantyú gyanánt, g nyílással 2 $\frac{m}{m}$ vastagságban, melyek czélja hármas: a) a könyveket oldalt tartják s ezért mintegy felényi magasak, mint a könyvek; b) eszközlik a könyvpolczok vízszintes állását, mi végre alól két tartó nyulványuk van; c) eszközlik a polczok-főnnebb-lentebb beállítását, mi végre külső oldalukra egy fogazott lécz van erősítve, 1 cm.-nyi fogtávolsággal, melyek útján két oldalon függőleges vasléczek (vastartók) megfelelő fogazataiba (h) kapcsolódnak. (2. ábra e.)

E függőleges *vastartók* hágsós szerkezetűek, két pántvasból, melyek közt állanak a fokok (v. újabban lemezvasak) 5 cm.-re egymás felett, melyek hajlása olyan, hogy a könyvpolcz oldalpléhének fogai épen beléjük találjanak. (3. ábra) E vastartók egyszersmind az egész könyvszekrény tartói, oldalfalai, melyek 1 m. távol-

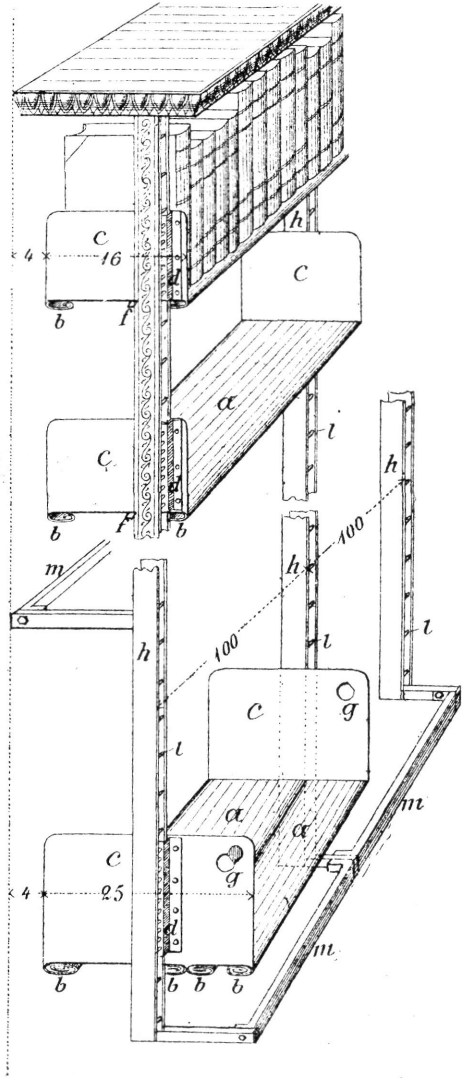
ságra állanak egymástól, s hogy ne inogjanak, felül és alól a könyvemeleteket tartó vasgerendákhoz vannak erősítve (5. ábra l.)

2. ábra.

3. ábra.

4. ábra.

s úgy vannak elhelyezve, hogy a könyvpolez függőleges megterhelése s ezek függőleges középvonala összeessék. (5. ábra.) Egyszer-

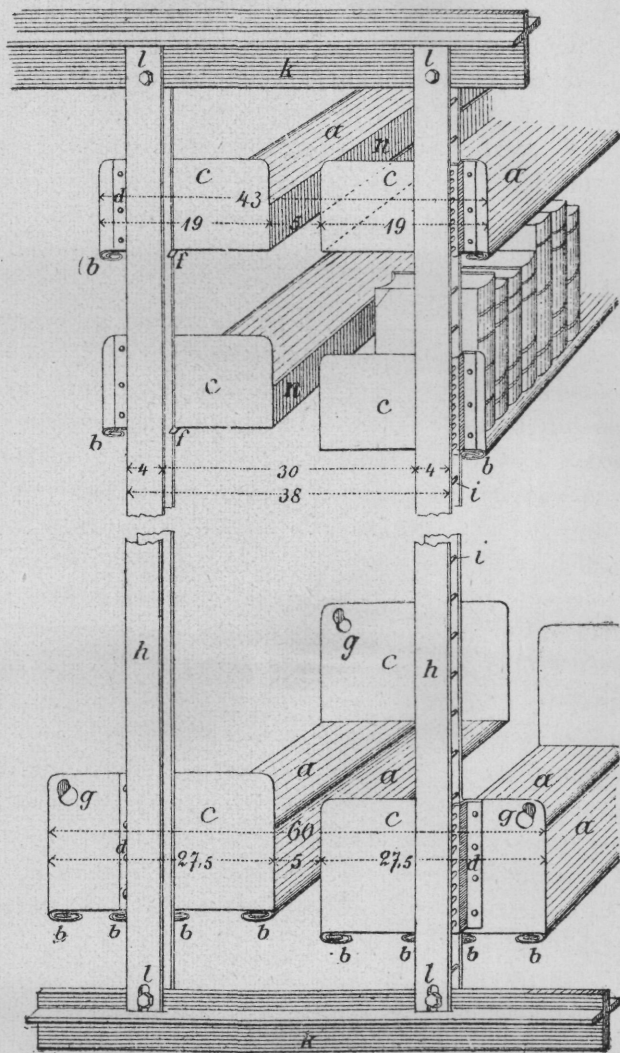
mind világos, hogy a könyvpolczok minden sorban oly szélesre csináltathatók, mint a könyvek igénylik. Marburgban pl. a 8-rét könyvek polczai $19\frac{1}{2}$, a 4- és 2-rétűeké 30 cm. szélesek. Ez által a 8-rét könyvek háta megett a könyvtárnokok által annyira ismert holtter (porfészek stb.) elvész s fölül a könyvsorok belebb esvén, a szekrények közti mozgás könnyebb lesz; ez pedig lényeges hely-megtakarítás; mert nem kell feledni, hogy egy könyvtár legalább is $\frac{2}{3}$ részben 8-rét vagy kisebb kötetekből áll. E szerint, a mint ezt minden könyvtárnok tapasztalta, a régi, egyforma széles könyvpolczokkal ellátott könyvszekrényeknél még ezek legkisebb (30 cm.) szélessége mellett is a felsőbb sorok háta megett a holtter rendkívül nagy.

Ismeretes dolog továbbá, hogy a régibb könyvszekrények polczai is föllebb-lejjebb állíthatók. Azonban ez az állíthatóság a könyvpolczok illetőleg könyvsorok közt a holtteret alig apasztotta; először is azért, mert ez a lejjebb vagy föllebb emelés oly nehézkes volt, hogy számos esetben az ember inkább abba hagyta; másodsor az állítást eszközölő léczek fokai oly nagyok voltak, hogy a hely-megtakarítás függőleges irányban a pontos állítás mellett is csekély volt. A marburgi rendszernél ez 1 cm-re szállítható le s e mellett a könyvpolcz még könyvekkel rakva is könnyen emelhető vagy lejjebb állítható a szükség szerint.

A mi a térben e szekrények által elérhető további megtakarításokat illeti, ezekről a következő adatok szólnak. A magazin-rendszer könyvemeletei legalább 2 m. 30 cm. magasak. Ebből indulva ki, minden ily emeleten 7 könyvpolcz állítható be. Ha ezek 3 czm., vastag deszkából készülnek, a marburgi 1 cm-es könyvpolczoknál csak ez a megtakarítás is, egy emeletnél, $7 \times 2 = 14$ cm. Így tehát a könyvemelet magassága a próba-építményben 2 m. 16 cm., 2 m. 30 cm. helyett. Ezt 8 könyvtáremeletre számítva, a megtakarítás $8 \times 0.14 = 1.12$ m.

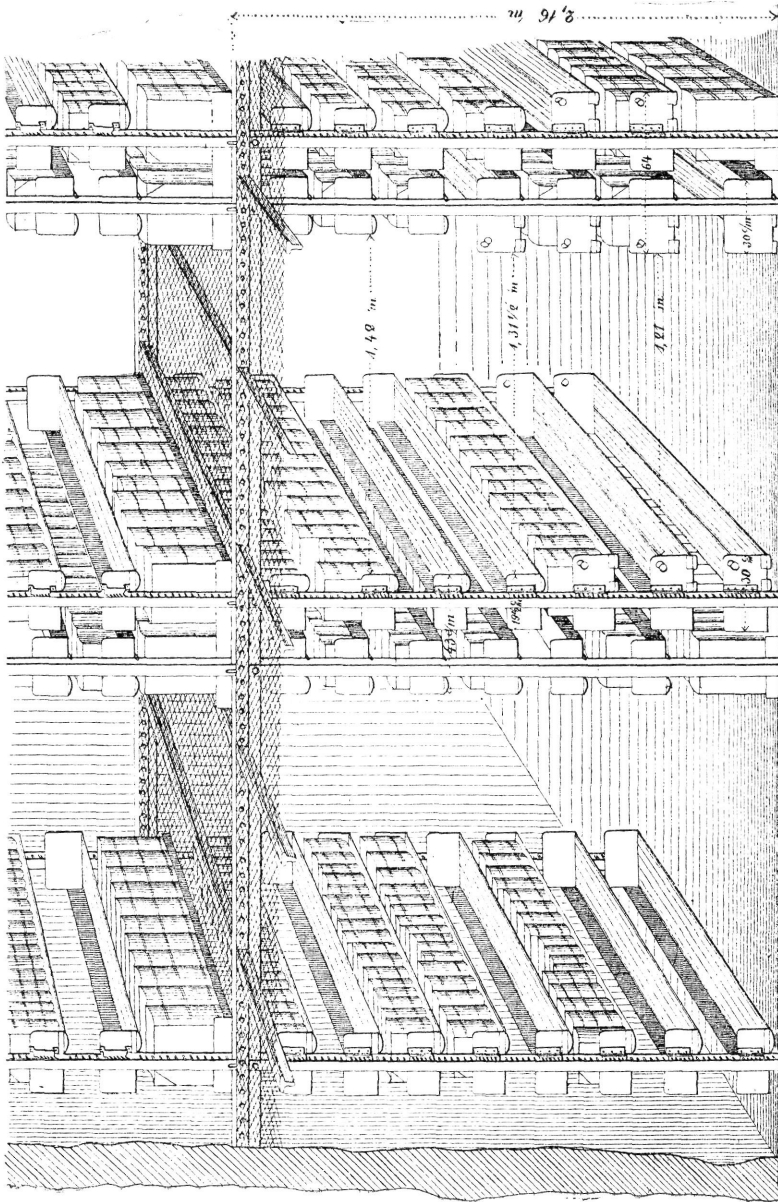
Még jelentékenyebb a megtakarítás az épület mélységében, a könyvszekrények tengely-távolságának apasztása által. Ugyanis 2.16 m., magasság mellett minden könyv elérhető levén kézzel, nem kellene a régibb magazin-rendszer mellett oly alkalmatlan lépő vasak, melyek 2.30—3.48 magasság mellett a legfelső sor könyveinek levehetőzésére nélkülözhetetlenek. E mellett a 8-rét könyvek polczai $10\frac{1}{2}$ cm-rel keskenyebbek levén, beljebb mennek

s a tért két oldalon 21 cm-rel növelik a két szekrény közt. E szerint a két szekrény tengelytávola, mely pl. Kiel-ben, Halle-

5. ábra.

ban 2·10 m., a marburgi próbaépítményben 1·85 m. Továbbá a 4-rét és 2-rét könyvek polca 32 cm, (30 cm. a polcz, 2 cm. a

6. ábr.

szabad tér), a 8-rét könyveké 21.5 cm. (19.5 cm. a polcz, 2 cm. szabad tér); ebből világos, hogy 2 szekrény közt a szabad mozgásra marad alól, a 4- és 2-rét könyveknél 1.21 m., a 8- és 4-rét könyvek közt $1.31\frac{1}{2}$ m., a 8- és 8-rét könyvek közt 1.42 m. A kettős szekrények oldal-szélessége 8- és 8-rét közt 43 cm., a 8- és 4-rét közt $53\frac{1}{2}$ cm., a 4- és 4-rét közt 64 cm.

Ezekből világos, hogy, ha a marburgi kísérlet beválik, ugyanazon könyvmennyiség számára jelentékenyen alacsonyabb és kisebb (keskenyebb) épület lesz a jövőben elég és a régibb 8 könyvtár-emelet helyébe magassági irányban majdnem 9 illeszthető be, ($4\frac{1}{2}$ valódi emelet 4.32 m. magassággal) s hogy a hallei stb. berendezést véve alapúl, minden 7 könyvszekrény helyébe 8-at lehet betenni. Ez pedig a könyvtárak mai szaporodása mellett lényeges körülmény; mert ha egy ily könyvszekrényt 5 méter hosszúnak veszünk, kettősen véve, ez által $10 \times 2.16 \text{ m}^2 = 21.6 \text{ m}^2$ felületet nyerünk, melyre, négyzetméterenként 100 könyvet véve, 2160 könyvvel helyezhetünk el többet. Legyen még itt röviden megemlítve, hogy e könyvszekrények magánhasználatra is berendezhetők (4. ábra) s őket F. zum Egen múlakatos készíti Marburgban (a/Lahn). Az árakra nézve megjegyzendő, hogy egy állvány 1 m. szélességben, három 2- és 4-rét s hat 8-rét könyveknek való polczczal, 25 márkába kerül, minden további méter 22 márkába.

Dr. Wenker terve szerint végre az egyes 2.16 m. magas könyvrakodó emeletek mind szilárd padlóval vannak elválasztva, melyek a világosság átbotcsátása végett Siemens-féle üveglapokból készitendők, mint a marburgi próbaépítményben.

A BERLINI KIR. EGYETEMI KÖNYVTÁR SZAKRENDSZERE.

DESIDERIUSTÓL.

E folyóirat múlt évi folyamában a szerkesztő, dr. Schönherr Gyula ismertette a berlini királyi könyvtár szakrendszerét. Nem kevésbé érdekes az egyetemi könyvtár szakrendszere, mely inkább gyakorlati követelményeket tart szem előtt, midőn egy egyetemi könyvtár rendes könyvanyagát veszi a szakrendszer készítésénél alapúl s nem ideális osztályozást fogad el, ezenkívül e könyvtár beren-

dezésében úgy, mint a könyvek kezelése körül való eljárásban bátran nevezhető mintaszerű könyvtárnak.

A berlini egyetem könyvtára újabb keletű, még nem is az egyetemmel egyidejűleg jött létre. 1829-ben szervezték az egyetemi tanács és rektor kezdeményezésére s ez idő óta több könyvtárral (mint Jaffé híres könyvtárával), a Brandenburgban évenként megjelenő nyomtatványokkal gyarapodva, ma 142,129 kötet könyvet, 67,855 doktori értekezést s az egyetemi oktatás körébe vágó művet, 3897 iskolai értesítőt és 200 kéziratot foglal magában s egy évi (1892/3) növekedése: 2753 mű 4337 kötet, 14,482 doktori értekezés és egyetemi irat, 897 iskolai értesítő.

A könyvtár három részből áll: 1. *Az olvasóterem könyvtára*, az olvasóteremben fölállítva. Itt a leginkább használt kézikönyvek, tankönyvek, forrásgyűjtemények vannak, mintegy 5000 kötet, az olvasóknak ott való olvasásra korlátlanul (kivánatlap stb. nélkül) szabad rendelkezésére bocsátva. 2. *Kézikönyvtár* az olvasóterem könyvtárának kiegészítésére, az akadémiai kiadványok és folyóiratok, mintegy 6000 kötet; ebből kivánatlapra adnak ki; ugyanez az eljárás a könyvészeti művekre nézve, melyek a tisztviselői teremben vannak. 3. *Kölcsönkönyvtár* otthon való használatra, az egyetemi tanároknak és hallgatóknak térítvény mellett (pénzbeli biztosíték nélkül) kötetszám korlátozás nélkül szabad rendelkezésére bocsátva.

A könyvek XI szakaszba vannak sorozva s az egyes szakok számokkal jelölve (Pl. 3,60= theologiai szakban a 60. számú mű.)

E tizenegy szakasz a következő:

I. Akadémiai kiadványok és enciklopédiák.

II. Könyvészet és irodalomtörténet. Egyetemek és iskolák.

1. Általános kritikai folyóiratok.

2. Általános könyvészet.

3. Egyetemekre és iskolákra vonatkozó művek könyvészete.

4. Irodalomtörténet, a. egyetemes b. részleges.

5. Egyetemek.

6. Iskolák.

III. Theologia.

1. Könyvészet. Folyóiratok. Összes művek. Történet. Enciklopédia.

2. A szentírás különböző kiadásai és magyarázatai.
3. Patrisztika.
4. Egyháztörténet.
5. Különböző tudományágak.

IV. Nyelvtudomány és Filologia.

1. Nyelvtudomány.
2. Klasszika filologia. *a)* Könyvészet. Folyóiratok. Enciklopédia. Történet. Bevezetés és segédtudományok. *b)* Nyelvtanok. *c)* Rhetorika és Stiliztika. *d)* Metrika. *e)* A klasszikus művek kiadásai és fordításai.
3. Újabb nyelvek. *a)* Bevezetés. *b)* Általános román nyelvészet. *c)* Francia és provençal nyelvészet és irodalom. *d)* Olasz nyelvészet és irodalom. *e)* Raetoromán nyelvészet és irodalom. *f)* Német nyelv és irodalom. (*α.* Folyóiratok. *β.* Történet és enciklopédia. *γ.* Nyelvtan. *δ.* Ó- és középfelnémet irodalom. *ε.* Újabb irodalom.) *g)* Angol és angol-szász nyelvészet és irodalom. *h)* Északi nyelvek és irodalom. *i)* Szláv nyelvészet és irodalom. *k)* Keleti nyelvek.

V. Szótárak.

VI. Történet és földrajz.

- A.)
1. Történet könyvésze.
  2. A történettudomány módszertana.
  3. A történetírás története.
  4. Folyóiratok.
  5. Életrajzok.
  6. Kortan.
  7. Heraldika és genealogia.
  8. Epigrafika.
  9. Numismatika.
  10. Paleografia és diplomatika.
  11. Népisme.
- B.)
12. Földrajz és történeti földrajz. *a)* Könyvészet. *b)* Egyetemes földrajzi szótárak. *c)* Földrajz története. *d)* Folyóiratok. *e)* Egyetemes földrajzi tan-könyvek és atlaszok. *f)* Történeti földrajz.

13. Statisztika.
14. Régiségtan.
15. Általános vallástudomány és mythologia.
16. Egyetemes világtörténet.
17. Mivelődéstörténet.
18. Ókor története.
19. Újkor története.
20. Az egyes országok története és földrajza. *a)* Németország. (Forrásismertetés. Folyóiratok. Forrásművek. Feldolgozott művek. Topográfia és statisztika.) *b)* Poroszország. *c)* A többi német tartományok. *d)* Ausztria. *e)* Egyéb országok.

VII. Jog- és államtudományok.

1. Könyvészet. Folyóiratok. Összes művek. Történet. Encziklopédiák.
2. Magánjog.
3. Római jog. *a)* Forrásismertetés. *b)* Forrásművek. *c)* Jogtörténet. *d)* Kommentárok és rendszeres művek.
4. Német jog. *a)* Régibb német jog. *b)* Jogtörténet. *c)* Újabb német jog.
5. Porosz jog.
6. Francia jog.
7. Büntető jog és bűnügyi peres eljárás.
8. Kereskedelmi-, tengeri- és váltójog.
9. Társulati jog.
10. Egyházjog.
11. Nemzetközi jog.
12. Államtudomány. *a)* Egyetemes. *b)* Ókori. *c)* Újabb államtudomány. *d)* Német állam- és közigazgatási jog. *e)* Az egyes német államok államjoga. *f)* Közigazdaságtan.

VIII. Orvosi tudomány.

1. Könyvészet. Folyóiratok. Encziklopédiák. Történet.
2. Boncztan és élettan.
3. Kórtan és gyógytan.
4. Diagnosztika.
5. Gyermekbetegségek,

6. Nőgyógyászat és szülészet.
  7. Elmegyógyászat.
  8. Sebészet.
  9. Szemészet.
  10. Fogorvoslás.
  11. Gyógyisme.
  12. Hasonszenvi gyógyászat.
  13. Egészségtan és nyilvános orvostan.
- IX. Természettudományok.
1. Könyvészet. Történet. Enciklopédiák.
  2. Természettan és Meteorologia. (Folyóiratok. Összes művek. Szótárak. Történet. Tankönyvek.)
  3. Vegytan. (Folyóiratok. Szótárak. Történet. Tankönyvek.)
  4. Természetráajz. *a)* Könyvészet. Folyóiratok. *b)* Fejlődéstörténet és általános természetrajz. *c)* Anthropologia. *d)* Állattan. (Könyvészet. Folyóiratok. Szótárak. Történet. Tankönyvek.) *e)* Növénytan. (Könyvészet. Folyóiratok. Történet. Tankönyvek.) *f)* Ősnövénytan. *g)* Földtan és földisme. *h)* Ásványtan. *i)* Jegecztan. *k)* Paleontologia.
- X. Bölcsészet és művészet.
1. Bölcsészet. *a)* Folyóiratok. Enciklopédiák. Történet. *b)* Bölcsészek művei. *c)* Egyes tudományágak.
  2. Paedagogia.
  3. Művészet. A művészet régiségtana.
- XI. Matematika és csillagászat.
1. Matematika. (Könyvészet. Történet. Folyóiratok. Összes művek. Enciklopédiák. Egyes tudományágak. Tabellák és példatárak.)
  2. Földmértan.
  3. Csillagászat.

A magyar irodalom csak kevés művel van képviselve a könyvtárban, nem úgy mint a királyi könyvtárnál, a hol a kiválóbb magyar művek föltalálhatók s azonkívül ritka hungarikumok is vannak. Pedig a kezdet itt is szépen indúlt. 1842-ben a Berlinben tanuló magyarok mozgalmat indítottak meg egy magyar könyvtár létesítése érdekében. Fölszólították az akkor élő magyar

írókat műveik megküldésére s ilyen és más úton, részben saját költségükön 500 kötet művet gyűjtöttek össze s ezt azután átadták az egyetemi könyvtárnak. De folytatólagos gyarapítására senki sem gondolt s ez úgy van most ott, mint lelkesebb idők buzgalmának emlékjele.

A KÜLFÖLDI IRODALOM MAGYAR VONATKOZÁSÚ TERMÉKEI AZ 1894. ÉVBEN.

Összeállította: HORVÁTH IGNAZ.

(Második és befejező közlemény.)

Malcher F. X. Herzog Albrecht zu Sachsen-Teschen bis zu seinem Amtsantritt der Statthalterschaft in Ungarn. 1738—66. Eine biographische Skizze. (Bécs, Braumüller, 1894. 8-r. X, 204 l. 5 képpel. Ára 4 márka.)

Mandello Jules. Le mouvement social en Hongrie (Paris, Giard V. és Brière E. 1894.)

Mausser Josef. Anleitung zur Anfertigung von Kartenskizzen der österr.-ungar. Erdtheile und der Kronländer, der Länder Europas, der Erdtheile und der wichtigsten Flussläufe. Mit Zugrundelegung einfacher Hilfslinien. III. vermehrte u. verbesserte Auflage. Mit 35 Karten-Skizzen. (Bécs, Sallmayer-féle könyvkereskedés, 1894. N. 8-r. 13 l. Ára 80 kr.)

Mayer Franz Martin. Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Bécs, Tempsky, 1894. 8-r. 320 l. Ára ?)

Mayr Michael. Wolfgang Lazius als Geschichtsschreiber Österreichs. Ein Beitrag zur Historiographie des 16. Jahrhunderts. (Innsbruck, Wagner. 1894. IV, 91 l. Ára ?)

Meyers Reisebücher: Oesterreich und das angrenzende Ungarn. VI. Aufl. (Lipsee, Bibliografiai intézet, 1894. 8-r. X, 308 l. Ára 5 márka.)

Miklau Julius. Franz II. Rákóczy. (1676—1735). Ein Lebens- und Charakterbild. (Sonderabdruck aus dem Jahresberichte des I. deutschen k. k. Gymnasiums in Brünn. (Brünn, Knauthé R., 1894. 8-r. 48 l. Ára 50 kr.)

Mittheilungen, Archäologisch-epigraphische, aus Oesterreich-Ungarn. Herausg. von O. Benndorf und E. Bormann. Jahrg. XVII. Heft 1. Mit 16 Abbild. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. N. 8-r. 118 l. Ára 3 frt.)

Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs. Neue Folge. VIII. Band. (Bécs, Seidel L. W. és fia, 1894. 8-r. 397 l. Ára 3 frt 50 kr)

Mittheilungen, Wissenschaftliche, aus Bosnien und der Herzegovina. Herausgegeben vom Bosnisch-Herzegovinischem Landes-Museum in Serajevo. Redigirt von Dr. Moriz Hoernes. II. Band. mit 9 Tafeln u. 238 Abbildungen im Texte. (Bécs, Gerold Károly, 1894. 4-r. 692 l.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, in Wort und Bild. XIV. Band. Böhmen. I. Abtheilung. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 4-r. 618 l. Ára 5 frt 70 kr.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, in Wort und Bild. Lief. 195, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 218. Böhmen. 5—20. Heft. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894, 4-r. 129—385, 1—168, 1—132 l. egy füzet ára 30 kr.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, in Wort und Bild. Lief. 196, 199, 202, 205, 208, 211, 214, 217. Ungarn IV. Band. 3—10. Heft. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894, 4-r. 65—320 l. egy füzet ára 30 kr.)

Mühlen-Kalender, Oesterr.-ungar. illustrirter. Jahrbuch für Müller, Bäcker, Getreidehändler, Sägemüller etc. Mit einer Eisenbahnkarte. Pro 1895. XVIII. Jahrg. Herausg. von der Redaction von »Pappenheim's Oesterr.-Ungar. Müller-Zeitung.« (Bécs, Perles Mór. 1894. 16-r. 232 l. jegyzéknaplóval. Ára 1 frt 60 kr.)

Nachrichten, Statistische, über die Eisenbahnen der österr.-ungar. Monarchie für das Betriebsjahr 1890. Bearbeitet u. herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handels-Ministerium in Wien u. vom kgl. ung. statistischen Landes-Bureau in Budapest. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda. 2-r. IV, 567 l. Ára 6 frt.)

Namens-Verzeichniss der k. u. k. österr.-ung. Consularfunctionäre, sowie der k. u. k. österr.-ung. Consularämter im Auslande. Zusammengestellt im k. u. k. Ministerium des k. Hauses und des Aeussern. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 4-r. 32 l. Ára 20 kr.)

Netoliczka Eugen. Geschichte der österr.-ungar. Monarchie von den ältesten Zeiten bis auf unsere Tage. Für die Oberclassen der Volks- und Bürgerschulen. 20., unveränderte Auflage. (Bécs, Pichler A. özvegye és fia, 1894. 8-r. 68 l. Ára 37 kr.)

Notiz-Kalender für die weibliche Jugend. Taschenbuch für Schülerinnen an Bürger-, Mittel- und Fachschulen und Präparanden in Oesterreich-Ungarn. Für das Studienjahr 1895. Mit Benützung ämtlicher Quellen. XXI. Jahrgang. (Bécs, Perles Moritz, 1894. 16-r. 72 l. Ára 50 kr.)

Novellenschatz, Ungarischer. Uebersetzt, herausgegeben und mit Biographien versehen von Oscar von Krücken. II. Bd. (Berlin, Wilhelmi Rikárd, 1894. 8-r. 8, 168 l. Ára 1 márka 50 pf.)

Organisations- und Dislocations-Uebersicht des k. u. k. Heeres, der k. und königl. ungar. Landwehr, sowie der k. k. und kgl. ungar. Gendarmerie. 3. Ausgabe. (Linz, Mareis E., 1894. 2-r. Ára 30 kr.)

Pasfield Olivier. The memoirs and travels of Mauritius Augustus Count de Benyovszky, in Siberia, Kamchatka, Japan, the Liuki Islands und Formosa. From the relation of his original Ms. 1741--1771, by William Nicholson. 1790. (»The Adventure Series« XVII. London. Fischer-Unwin, 1894.)

Pauler Julius. Wie und wann kam Bosnien an Ungarn. (Separat-Abdruck aus Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina. II. Bd. (Bécs, Gerold Károly fia, 1894. 8-r. 6 l. Ára 20 kr.)

Pauer Albert. Leitfaden des Eisenbahn-Tarifwesens, mit besonderer

Berücksichtigung des Tarifwesens der österr. ungar. Eisenbahnen, für Eisenbahnbeamte. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. VIII, 162 l. Ára 1 frt 50 kr.)

Pfeiffer's Adressbuch für Gartenbau und die verwandten Zweige von Oesterreich-Ungarn. 1. Aufl. (Bécs, Teufen Károly, 1894. 8-r. 220 l. Ára 6 frt.)

Preisverzeichniss der in der österreichisch-ungarischen Monarchie und im Auslande erscheinenden Zeitungen und periodischen Druckschriften für das Jahr 1895. Bearbeitet von dem k. k. Post-Zeitungsamte I. in Wien (Bécs, Waldheim R., 1894. 4-r. 239 l. Ára 1 frt.)

Preis Cornelius. The effects of sea-baths, with a special view to lake Balaton. (Braumüllers Collection Nr. 105. Bécs és Lipse, Braumüller Vilmos, 1894. 8-r. 37 l. Ára 30 kr.)

Přibram Alfred Francis. Franz Paul Freiherr von Liscola. 1613—1674 und die Politik seiner Zeit. (Lipse, 1894.)

Prochaska's Verzeichniss aller Stationen des Post-, Eisenbahn-, Telegraphen und Dampfschiff-Verkehrs in Oesterreich-Ungarn. 23. Jahrg. 1894. (Teschen, Prochaska Károly, 1894. 8-r. 118 l. Ára 60 kr.)

Prochaska' neue Eisenbahn-Karte v. Oesterreich-Ungarn. 24. Jahrg. 1894. Vergrösserte 63. Auflage. (Teschen, Prochaska Károly. Ára 1 frt.)

Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis. Das Inwohner-Verzeichniss der ungarischen Studentenbursche zu Krakau (1493—1558.) Aus der Original-Handschrift mitgetheilt und erläutert von Dr. Karl Schrauf. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 8-r. XXIII, 138 l. Ára 1 frt 50 kr.)

Rézbányay Josephus. Compendium patrologiae et patristicae una cum selectis partibus ex operibus S. S. patrum classicis, in usum academicum et privatum, celeberrimis auctoribus ac editoribus recentissimis, pro manuactione ad praelectiones patristicas in lyceo episcopali Quinqueecclesiensi. (Bécs, Perles Mór, 1894. N. 8-r. XVI, 704 l. Ára 6 frt.)

Revue, La, de Paris, I. année No 13. 1894. (L. Comtesse Almásy.)

Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdtheile, Länder, Meere, Buchten, Häfen, Seen, Flüsse, Inseln, Gebirge, Staaten, Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, Bäder, Bergwerke, Canäle etc. Ein Nachschlagebuch über jeden geographischen Namen der Erde von irgend welcher Bedeutung für den Weltverkehr. 8. vollständig umgearbeitete Auflage. Unter der Redaction von Joh. Penzler. I. Band 5—10. Lief. (Lipse, Wigand Ottó, 1894. N. 8-r. 257—640 l. egy füzet ára 62 kr.)

Rónay Stefan. Gedichte. (Lipse, Janssen Alfréd, 1894. 8-r. VIII, 309 l. Ára 3 frt 90 kr.)

Rothaug Joh. Georg. Politische Schul-Wandkarte der oesterr.-ungar. Monarchie und der angrenzenden Ländergebiete. Ára 10 frt.

Röfl Victor. Eisenbahnrechtliche Entscheidungen der österreichischen und ungarischen Gerichte. Im Auftrage der österr.-ungar. Bahnverwaltungen herausgegeben. VII. Jahrg. 1893. (Bécs, Hartleben A., 1894. 8-r. 173 l. Ára 2 frt.)

Saurberg Möricz. Die italienische Politik König Sigismunds bis zum Beginn des Constanzer Concils. (Halle-Wittenberg, 1894. 8-r. 63 l. Ára ?)

Schematismus der k. k. Landwehr und der k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder für 1894. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. 603 l. Ára 1 frt 80 kr.)

Schroff Richard. Die österr.-ungar. überseeische Culturarbeit und Auswanderung. Ein patriotisches Mahnwort. (Bécs, Konegen Károly, 1894. n. 8-r. 56 l. Ára 50 kr.)

Schweiger-Lerchenfeld A. Schilderungen und Naturansichten von den beliebtesten Reisewegen. VIII. Donaufahrt I. Von Passau nach Budapest. Mit 8 Tonbildern, 49 Textabbildungen und 3 Kärtchen. (A. Hartleben's Neue Reisebücher. Nr. 8. Bécs, Hartleben A., 1894. 8-r. 152 l. Ára 1 frt.)

Schweiger-Lerchenfeld A. Schilderungen etc. IX. Donaufahrt, II. Von Budapest nach Sulina. Constantinopel. Mit 8 Tonbildern, 42 Textabbildungen und drei Kärtchen. (A. Hartleben's Neue Reisebücher. Nr. 9. Bécs, Hartleben A., 1894. 8-r. 163 l. Ára 1 frt.)

Seidel's kleines Armee-Schema, Dislocation u. Eintheilung des k. u. k. Heeres, der k. u. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der königl. ungar. Landwehr, Nro 35. 36. Mai, November 1894. (Bécs. Seidel L. W. és fia, 1894. 16-r. 4, 143 és IV, 130 l. egy füzet ára 50 kr.)

Soldatenbuch, Oesterr.-ungar. Vaterländische Denkwürdigkeiten für Unterofficiere und Mannschaften des k. u. k. Heeres. Mit 16 Bildnissen. (Teschen, Prochaska Károly, 1894. 12-r. 177 l. Ára 20 kr.)

Somogyi Eduard. Ludwig Kossuth. Sein Leben und Wirken. (Lipsec, Wigand Ottó, 1894. 8-r. IV, 214 l. Ára 1 frt 86 kr.)

Spicer Mauro. Blätter und Blüten aus Kroatiens Gauen. (Berlin, Cronbach Siegfried, 1894. 8-r. 2, 255 l. Ára 4 márka 50 pf.)

Statistik, Oesterreichische. Herausg. von der k. k. statistischen Central-Commission. XXXVIII. Band 2. 4. Heft. 2 Abtheilung: Statistik des Verkehres in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, vornehmlich für die Jahre 1881/1882. XXXIV Bd. 1—5 Heft. XLI Bd. 1. 3. Heft. (Bécs, Gerold Károly fia, 1894. 4-r. LXIV, 286 ll. Ára 5 frt; IV, 169 l. Ára 2 frt 60 kr; XLIII, 113 l. Ára 2 frt. 60 kr; XII, 55 l. Ára 1 frt; XLII, 1. 7 l. Ára 3 frt; XXIX, 109 l. Ára 2 frt 30 kr; XXVIII, 167 l. 2 frt; XXXVIII, 113 l. Ára 2 frt 20 kr; XLI, 167 l. Ára 3 frt.)

Statistik des auswärtigen Handels des österreichisch-ungarischen Zollgebietes im Jahre 1892. 1893. Verfasst u. herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handels-Ministerium. I. II. Band. (Bécs, Helf Károly, 1894. CLXVI, 865 l. VII, 503 l. Ára 4 frt, 3 frt.)

Die **Strafgesetzgebung** der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung. Herausgegeben von der internationalen kriminalistischen Vereinigung. I. Band. (L. Fr. v. Liszt.)

Strakosch-Grassmann Gustav. Geschichte der Deutschen in Oesterreich-Ungarn. I. Bd. Von den ältesten Zeiten bis zum J. 955. Mit einem Sachregister. (Bécs, Konegen Károly, 1894. N. 8-r. V, 554 l. Ára 4 frt 50 kr.)

Strausz Adolf und **Em. Dugovich**. Bulgarische Grammatik. Ein Handbuch zur Erlernung der modernen bulgarischen Schrift- und Verkehrssprache. Zum Gebrauche für Lehrer und Lernende (Bécs. Braumüller Vilmos, 1894. N. 8-r. IV, 170 l. Ára 1 frt 80 kr.)

Strobl Adolf und **Richard Schreyer**. Grundzüge des Heerwesens der österreichisch-ungarischen Monarchie. Mit 2 Karten. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. VI, 84 l. Ára 50 kr.)

Széchenyi Dénes. Beitrag zum Reitunterrichte. 3. Auflage. (Bécs, Beck Frigyes, 1894. 8-r. 90 l. Ára 2 frt.)

Szombathy Josef. Neue figural verzierte Gürtelbleche aus Krain. Mit einer Tafel in Lichtdruck und einer Text-Illustration. (Separat-Abdruck aus Band XXIV. der Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 4-r. 6 l. Ára 80 kr.)

Tariffa daziaria generale 25 maggio 1882. pel territorio doganale Austro-Ungarico. Indice ufficiale alfabetico delle merci, riveduto e completato a sensi delle leggi e delle ordinanze pubblicate fino al 1. Settembre 1892. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 8-r. 556 l. Ára 2 frt 50 kr.)

Taschenbuch, Gothaisches Genealogisches, der gräflichen Häuser. (Gotha, 1894. 16-r. Ára 5 frt 20 kr.)

Taschenbuch, Genealogisches, der adeligen Häuser. 1893. XVIII. Jahrg. Bearbeitet von Alexander Freiherrn von Dachenhausen. Mit einem Farbedruckwappen und fünf Wappen in Schwarzdruck. (Brünn, Irrgang Frigyes, 1894. 16-r. XLVIII, 649 l. Ára 4 frt 80 kr.)

Thallóczy Ludwig. Herzog Hervoja und sein Wappen. Mit 6 Abbildungen im Texte. (Bécs, Gerold Károly fia, 1894. 8-r. 18 l. Ára 50 kr.)

Tkalac E. J. Jugenderinnerungen aus Kroatien. (Lipese, Wigand Ottó, 1894. 8-r. XIII. 3. 390 l. Ára 4 márka 50 pf.)

Tomberger Franz. Die österreichisch-ungarische Monarchie, mit besonderer Berücksichtigung des Erzherzogthums Niederösterreich, »Beigabe zu den Lesebüchern für Volksschulen.« 13. revidirte Auflage. (Bécs-Ujbely, Folk Antal, 1894. 8-r. 30 l. Ára 20 kr.)

Torma S. Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Religionen. Mit 127 Abbildungen auf 8 Tafeln. (Jéna, Costenoble Hermann, 1894. 8-r. VII, 76 l. 7 táblával. Ára 2 frt 60 kr.)

Uehersichten, Statistische, betreffend den auswärtigen Handel der österr.-ungar. Zollgebietes im Jahre 1894. Zusammengestellt vom statistischen Departement im k. k. Handels-Ministerium. 7. 8. Heft. Waaren-Ein-, Aus- und Durchfuhr im ersten Halbjahre 1894. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 8-r. IX, 244 l. IX, 249 l. egy füzet ára 80 kr.)

Uebersichts-Karte der Dislocation des k. u. k. österr.-ungar. Heeres und der Landwehren im Jahre 1894/5. Entworfen von Oberlieutenant Berndt. (Bécs, Freytag G. és Berndt, 1894. Ára 1 frt 20 kr.)

Umlauf Friedrich. Landschaftsbilder aus der oesterreichisch-ungarischen Monarchie. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 8-r. 74 l. Ára 60 kr.)

Urban Carl. Denkschrift über eine Reform der Bierbesteuerung in

Oesterreich-Ungarn. (Prága, Calve-féle cs. és kir. udv. és egyetemi könyvkereskedés, 1894. 8-r. LII l. Ára 80 kr.)

Urban Carl. Entwurf eines Gesetzes über die Malzsteuer für Oesterreich-Ungarn. (Prága, Calve-féle cs. és kir. udv. és egyetemi könyvkereskedés. 8-r 50 l. Ára 80 kr.)

Verhältnisse. Die hygienischen, der grösseren Garnisons-Orte der österr.-ungar. Monarchie. III. Prag. Mit einer Umgebungs-Karte. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. 150 l. Ára 50 kr.)

Verne Julius. Das Karpathenschloß. Mit 40 Illustrationen. (Bekannte u. unbekannte Welten. Abenteuerliche Reisen. 61. Band. Bécs, Pest. Lipcse, Hartleben A., 1894. 8-r. 201 l. Ára 2 frt 50 kr.)

Verzeichniss der in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen u. Ländern gelegenen Eisenbahn- und Dampfschiff-fahrts-Stationen nebst den zuständigen Finanzbehörden I. Instanz, sowie den Finanzwach-Abtheilungen, geordnet nach Kronländern. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 8-r. 105 l. Ára 30 kr.)

Verzeichniss der Advocaten und k. k. Notare in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder der österr.-ungar. Monarchie. 1893. Herausgegeben vom k. k. Justiz-Ministerium. XI. Jahrg. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. 117 l. Ára 60 kr.)

Verzeichniss, Alphabetisches, aller in den Ländern der ungarischen Krone befindlichen Eisenbahn- und Dampfschifffahrts-Stationen mit Angabe der zugehörigen Finanzwach-Abtheilungen und der Finanz-Direction. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. K. 8-r. 87 l. Ára 30 kr.)

Verzeichniss d. Post- u. Telegraphen-Aemter ferner d. Eisenbahn- u. Dampfschiffstationen in Oesterreich-Ungarn u. in Bosnien-Herzegovina. Zum Gebrauche für Wien. Verfasst im Post-Cours-Bureau des k. k. Handels-Ministeriums. Geschlossen mit 31. Mai 1894. (Bécs, Waldheim R., 1894. 8-r. XIV, 348 l. Ára 1 frt 50 kr.)

Veterinär-Kalender pro 1895. Taschenbuch für Thierärzte, mit Tagesnotizbuch. Verfasst und herausgegeben von Alois Koch. Mit dem Porträt des Professor Carl Monostori an der königl. ungarischen thierärztlichen Akademie. XVII. Jahrg. (Bécs, Perles Mór, 1894. 16-r. 350 l. és napló. Ára 1 frt 60 kr.)

Villámosy A. Verführt Verlassen Verloren. Moderne Novelle (Berlin, Bibliografiai intézet, 1894. 8-r. 88 l. Ára 1 m. 50 pf.)

Waarenkunde und Technologie, unter Zugrundelegung des österr.-ungar. Zolltarifes und des ämtlichen Waaren-Verzeichnisses. Bearbeitet und herausg. von Eduard Reichl, L. von Salix und V. Kosocel. Mit zahlreichen in den Text gedruckten Abbildungen. 2—5. Lief. (Triest, Dase Gyula, 1894. N. 8-r. 49—240 l. egy füzet ára 50 kr.)

Wahrmund Ludwig. Das Kirchenpatronatsrecht und seine Entwicklung in Oesterreich. (Die kirchliche Rechtsentwicklung. I. Bécs, Hölder Alfréd, 1894 8-r. XII, 184 l. Ára 4 márka.)

Wieser F. Die Währungsfrage und die Zukunft der öst.-ung. Valuta-reform. Vortrag gehalten am 22. Januar 1894 im Prager deutschen kauf-

männischen Vereine. Mit einem Vorworte. (Prága, Tempsky F., 1894. 8-r. 28 l. Ára 36 kr.)

Wirth Miksa. Die Notenbank-Frage in Beziehung zur Währungsreform in Oesterreich-Ungarn. (Frankfurt, 1894.)

Windeck Eberhard. Buch von Kaiser. Sigmund und seine Ueberlieferung. Untersucht von Arthur Wyss. (Aus dem »Centralblatt für Bibliothekswesen« XI. S. 432—483 besonders abgedruckt. Lipcse, Harrasowitz Ottó, 1894. 8-r. 51 l. Ára 1 m, 20 pf.)

Wohl Adolf. Der Gnadenort Loreto in Ungarn. Mit 6 Abbildungen. (Bécs, Hirsch Henrik, 1894. 8-r. 256 l. Ára 1 frt.)

Wrangel C. G. Ungarns Pferdezucht in Wort und Bild. Lief. 23. (Stuttgart, Schickhardt és Ebner, 1894. 8-r. 49—112 l. Ára 1 frt 30 kr.)

Zahn Adolf. Studien über Johannes Calvin. Die Urteile kath. und protestant. Historiker im 19. Jahrh. über den Reformator. (Gütersloh, Bertelsmann, 1894. XII, 119 l. Ára 1 m. 60 pf.)

Zipper Albert. Lutnia i miecz, życie Szandora Petófiiego. (Zloczów, Zukerkandi W., 1894. 16-r. 176 l. a költő arczképével. Ára 36 kr.)

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1895 JANUÁR 1-TŐL MÁRCZIUS 31-IG.

(Felolvastatott a Magyar Nemzeti Múzeum
1895 ápril 13-án tartott igazgatósági ülésén.)

A folyó év első negyede — miként az előző éveké is — különösen erős könyvtári forgalmat mutat föl. A hivatalosan beérkezett és elintézett ügyiratok száma 145-re rúgott. Ezek között kiemelendő, hogy a könyvtár több igen nevezetes külföldi hungarikum megszerzésére kezdeményező lépéseket tett. Így a Schwartzban őrzött Murmelius-féle szótár (sorrendben a negyedik magyar nyomtatvány), továbbá a Königsbergben őrzött magyar nyelvemlék megszerzésére, illetőleg átengedésére nézve ajánlatokat tett az illető tulajdonosoknak. A tárgyalások — kivált az utóbbi érdekében — folyamatban vannak. Hosszabb ideig foglalkoztatta a könyvtárt a Münchenben őrzött Hunyadi-leveltár cseréjének ügye, mely újra felmerülvén, a könyvtár minden lehető megtett arra nézve, hogy a magyar tudományosság és nemzeti érdekek szempontjából kívánatos csere, mely múzeumunkat hosszabb-rövidebb szünetekkel már 1877 óta foglalkoztatja, létrejőjön. A könyvszerzéseket illetőleg örvendetes tényként konstatalható, hogy könyvtárunkkal hazai és külföldi könyvkereskedők és antiquárok egyre sűrűbben lépnek állandó összeköttetésbe. Mióta a könyvtár állományának gazdagítására és kivált a magyar irodalom termékeinek teljessé tételére különös gondot fordít, azóta hazai és külföldi antiquárok legnevezetesebbjei első sorban könyvtárunkat keresik föl ajánlataikkal. Sajnos, hogy éppen a sűrűn érkező ajánlatok ismertetnek meg legjobban azzal, mely hiányokat mutat föl könyvtárunk a hungarikumok sorozatában, valamint azzal a körülménnyel is, hogy a dotatio, mely alig elégséges, hogy a külföldön újonnan megjelenő hungarikumok és könyvtári segédnunkák megszerzésében lépést tartsunk, a régi könyvek folyton emelkedő árai mellett elenyészőleg csekély arra, hogy a

régi irodalom nagy hiányainak kiegészítésén nagyobb erővel munkálkodjunk.

A köteles nyomdai példányok beküldésében némely törvényhatóság részéről feltűnő mellőztetést tapasztalunk. Így különösen a Budapest székes-főváros területén (hol körülbelül az összes magyarországi irodalom három negyedrésze jelenik meg), továbbá az Esztergom sz. kir. város területén megjelent nyomtatványok igen hiányosan küldetnek be. Valóban legfőbb ideje, hogy a köteles példányokról alkotandó új törvény életbe lépjen; különben éppen a legújabb évek magyar irodalma könyvtárunkban igen hiányosan lesz képviselve, s e hiányok csak óriási fáradság és költségek árán lesznek eloszthatók.

A könyvtár első nyomtatott címjegyzékéből a lefolyt évnegyedben megjelent az I. kötet. Hogy az ősnymtatványokat magában foglaló rész kiadására és általában a nyomtatott címjegyzék megindítására mily szükség volt, mutatja az az elismerő fogadtatás, melyben azt a napisajtó és szakkörök részesítették. Hasonlóképp megjelent a könyvtár folyóiratának, a Magyar Könyv-Szemlének f. évi első füzeté, mely rendes hat ivnyi tudományos tartalmán fölül, külön mellékletképp a magyar hírlapirodalom 1895. évi statisztikáját is közli, Szinnyi József múzeumi ör pontos összeállításában. A könyvtár egyes osztályainak ügyforgalmát az alábbi jelentések tüntetik föl.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1608, ajándék útján 449, vétel útján (1501 frt 07 kr értékben) 506 drb, összesen 2563 drb nyomtatvánnyal s ezen kívül 796 drb apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben 4217 egyén 8758 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 367 egyén 531 munkát használt.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Ortelius Abraham, *Theatrum oder Schawbuch der gantzen Welt*. Antwerpen, 1620. (30 frt.) 2. Buda, Érsekújvár, Sziget megvételére vonatkozó 7 drb XVII. századbéli latin és német nyelvű apró nyomtatvány. (72 márka), 3. *Chronologia. Hoc est omnium temporum et annorum ab initio mundi usque ad annum a nato Christo 1552*. Autore Johanne Funccio Norimbergense. Wittenberg, 1601. (10 frt.) 4. *Denifle Henricus, Chartularium universitatis Parisiensis*. Páris, 1889. (54 frt.) 5. *Reichenthal, Concilienbuch*. Augsburg, 1483. (810/50 m.)

Irmei Ferencz úrtól csere útján a következő 2 becses nyomtatványt szereztük meg: 1. *Sermones Michaelis de Ungaria predicabiles per totum annum licet breves*. Strassburg, 1494. 2. *Calendarium annale Benedictinum per menses et dies sanctis ejusdem Ordinis inscriptum* 367 iconibus.

Ajándékaikkal a következők gyarapították könyvtárunkat:

Ambrozovics Béla (3 db), Áldási Antal (2 db), Böngérfi János, C. Carles (Buenos Ayres), Dézsi Lajos, Dömötör Miksa dr. (Szabadka), Esztergomi káptalan, Flatt Károly (Alsó-Lugos), Haiczl Kálmán (Garam-Szent-Benedek), Halász Dezső, Kaizer Ferdinánd, Karikó János (Bia), Kerekes Pál, Kereszty István, Lóczi Lajos, Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, Márki Sándor (Kolozsvár), Nagy Márton, Nemäti Kálmán, Petényi Ottó, Ráth Mór, Setälä Emil (Helsingfors), Sommer Zsigmond (Harkány), Szent-Ivány Zoltán, Szalay Imre, Szádeczky Lajos (Kolozsvár), Szilágyi Sándor, Id. Szinnyi József, Tóth Mike (Kalocsa), Velics László (Kalksburg), Walter Gyula (Esztergom), báró Weissenbach János (Fad).

E negyedév alatt 800 munkáról lett czimlap készítve és 820 lett repertorizálva, 549 munka pedig 597 kötetben kötés alá készítve. Összehasonlítva e számokat azokkal, amelyek a megelőző negyedévről szóló kimutatásban lettek feltüntetve, feltűnő nagy a különbség: a múlt negyedévben még egyszer annyi lett körülbelül repertorizálva mint most. E különbség nemcsak annak tulajdonítható, hogy a könyvek kötés alá való készítése is ezen negyedévre esett, hanem még inkább abból magyarázható meg, hogy könyvkereskedéseink közül mindig többen és többen lépnek összeköttetésbe velünk, folytonosan nagyobb mennyiségben küldenek a könyvtárba megvételre felajánlott könyveket, minek folytán a könyvtár tisztviselői idejük egy nagy részét kénytelenek arra fordítani, hogy nemcsak a czédula-katalogusban, hanem sokszor magában a szakban is minden egyes ily vételre beküldött munkát megkeressenek, annak konstatálása céljából, valjon meg van-e könyvtárunkban a felajánlott kiadás. Így pl. e negyedévben Kende S. bécsi könyvkereskedő csak ösnyomtatványt 132 darabot küldött be hozzánk eladás céljából.

A folyóiratok hiányzó számainak reklamálása, a mely még a megelőző negyedévben történt, nagyon csekély eredménnyel járt, minthogy a megkeresett 40 nyomda közül a legtöbb még válaszolni is feleslegesnek tartotta. Így tehát kényszerítve voltunk a szerkesztőségek szíveségéhez folyamodni, s őket felkérni az egyes számok megküldésére. Kötelességünknek ismerjük hálás elismerésünket és köszönetünket kifejezni azon készségért, amellyel kérésünket teljesíteni -- alig egy-kettő kivételével -- mindnyájan szívesek voltak.

II.

A *hírlapkönyvtár* a lefolyt évnegyedben ajándék útján a következő hírlapokkal gyarapodott: 1, Nagy Márton nagyszalontai

főszolgabírótól Rendeleti Közlöny, (1890—93.) 4 évf. 68 száma. Szalontai Lapok, (1894.) 1. évf. 54 száma. 2. Kárpáthi Endre úrtól (Győrből Órangyal, (1893—1894.) 2 évf. 48 száma. Köteles példányként beérkezett 618 évf. 12,987 száma. Bekötetett 64 kötet; kötés alá adatott 209 kötet. Revideáltatott 468 hírlap 11,958 száma; czéduláztatott 26 hírlap 44 évfolyama. Reklamáló levél szétküldetett 129, az ezekben reklamált 287 számból és a régebben reklamáltakból beérkezett 248 szám.

Az olvasók száma 431 volt; ezek 1174 kötetet használtak.

III.

A *kézirattár* ez évnegyedben 39 db kézirattal és két db fényképmásolattal gyarapodott; és pedig vétel útján 34, ajándék útján 5 db kézirattal. köteles példányképen 2 db fényképmásolattal. Az ajándékozók között Halász Dezső, Edvi Illés Aladár szerepelnek, amaz Tan-dithyramb és dalverseny című kézirattal, mely újabbkori irodalomtörténetünknek egyik jelesétől Szemere Páltól származik, azonkívül egy tankölteménynyel a költészetről, mely az ajándékozónak saját pályaműve. A Döry család levéltárából két kézirat tétetett át, egy urbárium-lexikon és egy a mult századi adózásról szóló kézirat. Az évnegyed összes gyarapodása föl van véve, inventáriumba bevezetve és czédulái be vannak osztva, úgy hogy 1895-ről egyetlen darabunk sincs hátralékban.

Az előbb említett munkán kívül, mely az évnegyedi gyarapodás földolgozására vonatkozik, folytatott a növedék napló kiegészítése, előkészítették a Hunyadi-levéltár ügyében cserére följajánlott német kéziratok, valamint a Königsbergi Töredékért adandó cserepéldányok. A tavalyi szerzemények földolgozását folytatva s az ismeretlen eredetű szerzemények rendezését tovább vive, rendezés alá kerültek az írók levelei és az országgyűlési iratok csomagjai. Három nagy gyűjtemény rendezése nyert ily módon befejezést: a Gyurikovics-féle diplomatáriumok, — egyik genealogiai, másik történet-földrajzi tartalommal, — a Barna-féle genealogiai gyűjtemény és Nagy Imre kézirati hagyatékának rendezése. Mind e munkálatok végleges eredményeként 176 db kézirat s azok 245 czédulája osztatott be.

Nevezetesebb szerzemények: Inchoffer Menyhértnek a magyar egyház történetére tartozó hátrahagyott irataiból egy kötet, eredeti kézirattában; Istvánffy Miklósnak történeti apparatusából három kötet, a répcze-szemereiek XVII. századi magyar jegyzőkönyve, Bajthay A. Historia R. Hungariae-jének 1824-iki másolata, mely Sándor orosz czár számára készült, Dömötör Pálnak verses könyve, mindkettő a b. Rudnay-féle hagyatékból s mindezen fölül néhai

Nagy Imrének család-, oklevél- és történettudományi anyagban gazdag irodalmi hagyatéka. Ez utóbbiból külön kiemelendő Archontológiája, Somogy- és Vas-vármegye monografiájának anyagkészlete, diplomatáriuma és regestáinak gyűjteménye.

IV.

A *levéltár* a lefolyt évnegyedben vétel útján 1918, ajándék útján 13, összesen 1931 db irattal gyarapodott. Ezek az osztály egyes csoportjai között következőkép oszlanak meg: középkori oklevél, eredeti 294 db, másolat 56 db; újabbkori oklevél 1324 db; levél 105 db; nemeslevél 2 db; czéhlevél 3 db; az 1848/49-iki szabadságharc és az emigratióra vonatkozó irat 128 db; török levél 3 db; külföldi irat 2 db; elenchus, genealogia 14 db; összesen 1931 db. Ajándékaikkal gyarapították az osztályt dr. Dömötör Miksa (Szabadka), dr. Kosztka Emil (Budapest), Schön Mór (Debreczen), Varju Elemér (Budapest). Vásárlásra, bele tudva a Nagy Imre kézirat- és oklevél-gyűjteményére eső 1600 frtot, 1778 frt fordítottatott.

A szerzemények közül kiemeljük első sorban néhai Nagy Imre kúriai bíró, a M. Tud. Akadémia rendes tagja oklevél-gyűjteményét, mely nagyságra és jelentőségre az 1893-ban megvásárolt Wenzel-féle gyűjteményt is felülmulja. E gyűjteményben van 282 db. eredeti középkori oklevél, és pedig a XIII. századból 4 db (a legrégebb 1257-ből); a XIV. századból 52 db; a XV.-ből 145, a XVI. század első negyedéből 81 db. A középkori oklevelek másolatainak száma 56 db. Az újabbkori iratoké a XVI. századból 332 er., 36 más.; a XVII.-ből 340 er. 37 más.; a XIX.-ből 39 er. 1 más.; össz. 1248 db. Ezen kívül van levél a XVII. századból 22 er. 1 más.; a XVIII.-ből 36 er.; a XIX.-ből 2 er.; össz. 63 db; török levél 1 er. 2 más.; össz. 3 db; elenchus 7 db; genealogia 7 db. Az összes iratok száma 1666 db.

Kiválóan becses szerzemény továbbá Dérynének az 1870-es évek elején Egervári P. Ödönhöz intézett s az író örököseitől megvásárolt 14 db eredeti levele, melyek a művésznaplójának kiadására vonatkoznak.

Említést érdemelnek az 1848/49-iki szabadságharc után Josefstadtbba zárt magyar foglyok kiadásairól vezetett számadáskönyvek, szám szerint 125 db, mely 79 fogoly, köztük Bónis Sámuel, Fornszek Sándor, Komáromy György, Óroszhegyi Józsa, Remellay Gusztáv, Römer Flóris, Thaisz Elek stb. fogsága történetéhez szolgáltatnak érdekes részleteket.

A nemesi iratok gyűjteménye 2 dbbal gyarapodott; ezek a következők: 1, 1666. december 20. Bécs, Szily István czimeres

levele I. Lipóttól. 2. 1832. febr. 27. Ugocsa vármegye bizonyítványa a Butykay-család nemességéről.

A kutatók száma 41 volt, ezek 4893 drb iratot használtak.

A régibb és újabb szerzemények közül feldolgoztatott 1896 db irat, ezek között Nagy Imre fentebb ismertetett gyűjteménye.

A levéltár egyes csoportjaiba beosztott: a középkori oklevelek közé 40 db; az újabbkoriak közé 2551 db; a nemesi iratok közé 2 db, összesen 2593 db.

Megkezdett az 1848/49-iki kiáltványok s egyéb politikai természetű falragaszok gyűjteményének rendezése.

A családi levéltárak közül a Szent-Ivány család levéltára rendeztetett; összeszámitása most van folyamatban.

Munkába van továbbá véve a báró Balassa család levéltárának rendezése.

JELENTÉS A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR ÁLLAPOTÁRÓL 1894-BEN.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

A budapesti egyetemi könyvtár 1894-ik évi forgalmáról s gyarapodásáról jelentésemet a következőkben teszem meg:

A mult évben életbe léptetett azon intézkedés, hogy a könyvtár — hétfő kivételével — minden nap, az ünnepeket sem véve ki, nyitva maradjon, ez évben is igen czélszerűnek bizonyult be, mint azt a látogatók folyton növekvő száma igazolja.

Dedek Crescens Lajos a kéziratok katalogusának III. kötetén dolgozik, a Kaprinai-féle nagy gyűjtemény főlíóival már elkészült s csak a 4-rétű kéziratok vannak hátra, remélhetőleg az idén ez is be fog fejezteni.

A személyzetben más változás nem történt, mint az, hogy Dedek Crescens Lajos I-ső könyvtártisztté, Egerváry Ödön II. könyvtártisztté neveztetett ki, a rendes tanárrá kinevezett dr. Angyal Dávid pedig kisegítő könyvtártisztzi minőségben meghagyott régi állásában, t. i. a folyóiratok s hirlapok felvételével és rendben tartásával bízott meg.

A könyvtár szaporodása legnagyobbrészt a rendes évi dotatióból került ki, de ezenkívül adományozás útján is jutott a könyvtár intézetektől, hatóságok- és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magy. kir. és osztrák csász. és kir. kormányoktól, az angol, bolgár, német és olasz kormányoktól, a magyar országgyűlés képviselőházától, a galicziai helytartóságtól, a bécsi cs. és kir. hadi irattártól, a M. Tud. Akadémia és az osztrák cs. kir.

tud. akadémiától, a Magyar Történelmi Társulattól, a fővárosi és országos statisztikai hivataloktól, az Országos Törvénytár szerkesztőségétől, a M. Természettudományi Társulattól, a Székely Nemz. Múzeumtól, a földtani intézettől, mérnök-egylettől, a buenos-airesi »Direction générale de la statistique municipale«-tól, a potsdami kön. geodätisches Institut-tól és Centralbureau der internationalen Erdmessung-tól, a Smithsonian Institut-tól, a British Muzeumtól, az aradcsanádi öntöző csatorna társulattól, a Ferencz-rendiek tartományi főnökségétől (Pozsony), stb. — A nyomdák közül: az egyetemi, állami nyomdától, az Athenaeum és Franklm-társulat nyomdáitól, továbbá a kecskeméti, miskolci, debreczeni, aradi, brassói és pozsonyi nyomdaktól stb. — Magánosok közül: dr. Bakó Sándor, Békeli Remig, Bergbohm Gyula (Bécs), Favaro Antonio (Padua), Fehér Dezső (Nagyvárad), Felszeghy Ferencz, Gerő Attila, dr. Havass Rezső, Hentaller Lajos, Kárpáti Kelemen (Szombathely), dr. Karvassy Agost (Bécs), Konez József (Marosvásárhely), Körösi József, Kropf Lewis (London), Méhner Vilmos, Meskó Márton (Gyomán), Millecker Bódog (Temesvár), Nagy György (Temesvár), Óváry Lipót, Pálfi Lajos (Ungvár), Rosznáky Gyula (Nagy-Mihály), Sander Nils Frederik (Stockholm), Sas Edé (Nagyvárad), dr. Schnürer Ferencz (Bécs), Szabó Ferencz (Német-Flemér), Toldy Lászlóné, Vajay István, dr. Váli Béla, Váradi (Spitz) Ödön (Debreczen), dr. Vojnich Oszkár, Wilkinson J. J. Garth (London), gróf Zichy-család, s mások gyarapították a könyvtárt ajándékaikkal.

A könyvtár állománya az 1894. évben 1,908 művel, mely 2,533 kötetet képez, és 797 db apró nyomtatvánnyal gyarapodott, ezt hozzáadva a mult évi álladékhöz, az 1894. december 31-iki könyvtárállomány 212,659 kötet műből és 34,627 aprónyomtatványból áll.

Az olvasótermet 2387 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 44,585 ízben vette igénybe és itt 48,655 munkát használt; megjegyzem azonban, hogy az egyetemi tanárok és kutatók számára fentartott dolgozóteremben és a folyóirati szobában történt használati forgalom, a mi pedig évről-évre progresszív módon nagyobódva, igen jelentékeny, ez adatok közé nincsen felvéve. Házon kívül 2935 kikölesznőz 6315 művet használt.

A külföldi könyvtárak és tudományos intézetek közül az 1894. évben a következők állottak könyvtárunkkal érintkezésben: a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár, a bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár, a cs. kir. hitbizományi könyvtár, a cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltára, a cs. és kir. udvari levéltár, az alsó ausztriai tartományi levéltár, a cs. és kir. fegyver-múzeum, a berlini kir. könyvtár, a berlini birodalmi gyűlés könyvtára, a British Muzeum könyvtára, a czernovitzai cs. kir. egyetemi könyvtár, a darmstadti nagyhercegi udv. könyvtár, a galicziái helytar-

tóság, a gandi állami egyetemi könyvtár, a göttingeni kir. egyetemi könyvtár, a gráci cs. kir. egyetemi könyvtár, a hallei könyvtár, a halle-wittenbergi kir. egyetemi könyvtár, a krakói cs. kir. Jagello-egyetemi könyvtár, a lemergi cs. kir. egyetemi könyvtár, a melki kolostor könyvtára, a müncheni udvari és állami könyvtár, a müncheni kir. nyilv. könyvtár, a párisi egyetemi könyvtár, a párisi Sociéte d'Histoire diplomatique, a strassburgi egyetemi könyvtár, a thorni gymnasiumi könyvtár, a wolfenbütteli hercegi könyvtár.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1894-BEN.

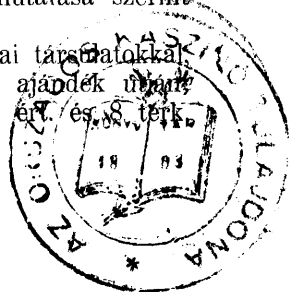
HELLEBRANT ÁRPÁDTÓL.

A rendezett tudományszakok száma 52; ezek 50.203 munkát tartalmaznak a következő kimutatás szerint: Történelem: 5506, Magyar történelem: 2756, Életírás: 2390, Politika: 2256, Magyar politika: 1564, Jogtudomány: 1116, Magyar jogtudomány: 1458, Magyar országgyűlési irományok: 95, Földrajz: 1017, Magyar földrajz: 414, Térképek: 926, Utazás: 1182, Statisztika: 682, Schematismusok: 115, Anthropologia: 245, Természettudomány: 1.0, Természettan: 829, Vegytan: 405, Matematika: 1032, Természetráaj: 127, Állattan: 476, Növénytan: 355, Ásványtan: 503, Orvostudomány: 2389, Hadtudomány: 583, Philosophia: 1218, Paedagogia: 1753, Széptudomány: 485, Nyelvtudomány: 1858, Magyar nyelv tudomány: 405, Régi magyar irodalom: 631, Magyar irodalom: 2263, Külföldi folyóiratok: 189, Magyar folyóiratok: 372, Görög irodalom: 770, Latin irodalom: 825, Classica philologia: 636, Uj latin irodalom: 793, Régészet: 1338, Éremtudomány: 175, Keleti irodalom: 720, Olasz irodalom: 206, Francia irodalom: 612, Germán irodalmak: 1334, Szlav irodalmak: 406, Külföldi s hazai társulatok és akadémiák kiadványai: 497, a M. T. Akadémia kiadványai: 386, Gazdaság: 1331, Theologia: 892, Encyclopaedia: 139, Incunabulumok: 385, Bibliographia: 1033,

A betűrendes czédula-katalogus írásban ez évben is folytatott, s az elkészült 1200 czédulával ezek száma 47.200-ra szaporodott. Ezenkívül a rendes folyómunka és a szak-katalogusok készítése és kielégésztése az inventáriummal együtt tovább haladt. A szak-katalogusok köteteinek száma: 94.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő:

204 külföldi akadémiával, külföldi és hazai társulatokkal, testületekkel és hatóságokkal folytatott csere és ajándék útján
719 mű 522 köt. 621 füz. 133 isk. ért. és 88 térk.

Magánosok aján- dékából	146	mű	85	köt.	91	füz.
36 nyomdaköteles példányaiból . .	1062	»	226	»	855	» 44 ujs., 39 köt., 6 füz.
Az akadémia ki- adványaiból . . .	37	»	42	»	51	»
Vétel útján	318	»	593	»	118	»

Az összes gyarapodás 1894-ben 2282 mű, 1468 kötetben és 1736 füzetben, 133 iskolai értesítő, 8 térkép, 44 ujság, 39 kötetben és 6 füzetben. Ehhez járul 168 külföldi és hazai folyóirat.

A könyvtár látogatottsága ez évben a következő:

Január havában	968	olvasó	1533	művet	olvasott.
Február »	945	»	1545	»	»
Márczius »	548	»	766	»	»
Április »	559	»	850	»	»
Május »	350	»	539	»	»
Június »	352	»	504	»	»
Szeptember 15—30.	378	»	577	»	»
Október havában	941	»	1401	»	»
November »	1011	»	1482	»	»
Deczember »	657	»	932	»	»

Tehát a könyvtár olvasótermében 6,790 egyén 10,129 művet és mintegy 100 kéziratot használt, míg házon kívül 124 egyén 625 művet kölcsönzött ki.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA 1893/94-BEN.

(Kivonat dr. Ferenczi Zoltán könyvtári igazgatónak az Erdélyi Múzeum
1894. évi VI. füzetében közzétett jelentéséből.)

Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára a lefolyt 1893/94. évben vétel útján 387 kötettel, ajándékból és cserepéldányokból 407, köteles példányban 347 kötettel és 72 hirlappal, összesen 1213 kötettel és füzettel gyarapodott. Ha e gyarapodást az elmúlt évi 1978 drbnyi gyarapodáshoz mérjük, azt látjuk, hogy az apadás a cserepéldányok és ajándékok kevesebb számában (1052 és 407), valamint a könyvtár javadalhmának 500 frttal való leszállítása miatt mutatkozik. A könyvtár állománya jelenleg az Apor-könyvtár és a régi magyar nyomtatványok kivételével 52,503 kötetet és füzetet tesz ki. Könyvvásárlásra kiadatott 1826 frt 96 kr, könyvköttetésre 434 frt 90, vegyesek ezimén 144 frt 73 kr; összesen 2406 frt 59 kr, tehát 1344 frt 18 krral kevesebb, mint a megelőző évben. A bekötött könyvek száma 250 db.

Az Apor-könyvtár Pisztóry Mór ajándékából 60 db 1848/49-iki kiáltvánnyal, a régi magyar könyvtár Böhm Mihály ajándékából Melotai Nyilas István, Margitai Péter, Debreczeni János és Otrokocsi F. Ferencz 1—1 művével gyarapodott.

A könyvtári munkálatokból kiemeljük az írott szakczimtár befejezését, melyet Széplaki János a választmány megbízásából elkészített, úgy hogy most már csupán a régebb hiányos munkálat revideálása és kiegészítése van hátra. E mellett az alaplattárral párhuzamosan a szak-czimtár czédulái az új szerzeményekről mind elkészültek.

A kéziratár a lefolyt évben Szász Ferencz úr adományából 3 drbbal szaporodott, egy névtelentől Erdély történetével, a Kocsi Cs. Bálint »Kösziklán épült ház ostroma« cz. műve egy újabb másolatával (1779) és Verestói György pár predikációjával (1781), továbbá Gyalui Farkas úr útján az 1603-iki kolozsvári successióról való tractatussal 1767-iki másolatban.

Az egyetemi könyvtáréval közös olvasó-terem nyitva állt naponként 5 órán át; de a szüenidőt a kolera veszedelme egy hóval megnyújtotta, minek következtében a látogatók száma ez évben esökkenést tüntet föl. A könyvtár a délelötti hivatalos órákban (9—12) a szüenidő alatt is nyitva volt. Az év 9 hónapjában a könyvtárban 5231 olvasó, átlag havonként 523, naponként 20 olvasó fordult meg. Legnagyobb volt az olvasók száma nov. 11-én, 57; legkisebb okt. 4-én. Helybeli használatra kiadott 1173 mű, a könyvtáron kívüli használatra 1271 mű, index, könyvkivétel végett, letéteget 547. Az összes használt művek száma 2349.

A kéziratár, az Apor-könyvtár és a régi magyar nyomtatványok gyűjteménye állandó használat tárgyai voltak úgy helybeliek, mint más, főleg budapesti könyvtárak által; a könyvtár ezenkívül állandó összeköttetést tartott fenn a bécsi egyetemi és udvari, a müncheni kir., a krakkai Jagelló-, de főképpen a hazai könyvtárakkal, a budapesti egyetemi, múzeumi és akadémiai könyvtárral, egyszersmind számos esetben szolgált az egész hazában a hazai főiskolák megkeresésére, az illető igazgatóságok kezessége mellett tudományos művekkel.

A könyvtár igazgatójának, Ferenczi Zoltán úrnak az 1893-dik évben a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium a könyvtári berendezések tanulmányozása végett teendő külföldi útra államségélyt engedélyezvén, ehhez az egylet választmánya 200 frtot szavazott meg. E külföldi utat Ferenczi Zoltán 1893 okt. — decz. havában tette meg s eredményeiről a miniszteriumhoz részletes jelentést nyújtott be, mely a Magyar Könyv-Szemle hasábjain is közzé tétetett.

SZAKIRODALOM.

A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend nyomtatott imakönyvei a Breviarium Monasticum behozatala előtt. Írta Ráth György. Budapest, 1894. 8-r. 57 l.

A szerző, a ki nem csak mint hazai és hazai vonatkozású régi nyomtatványaink szenvedélyes gyűjtője, hanem mint ezeknek alapos ismerője is szerepel a bibliografia terén, a fentebbi czim alatt több ritka és eddig könyvészetiellően nem méltatott misekönyv, breviárium és liturgikus munka pontos leírását adja, nagyrészt saját példányai után. Könyve azonban távolról sem pusztá száraz leírás, hanem érdekes megvilágítása az egyházi könyvek keletkezésének, az azonkori viszonyoknak és azon férfiak életkörülményeinek, a kik e munkák létrejöttére hathatósan befolytak.

Könyvészetiellően is legfontosabb része szerző könyvének a két pannonhalmi breviáriumnak pontos meghatározása és szabatos leírása, amelyek irodalmunkban eddig egyáltalában nem voltak méltatva.

A XV. században megreformált melki kolostor által megalapított egyházi szertartásokat elfogadta a vele folytonos érintkezésben lévő pannonhalmi Szent-Benedekrend is. Így jutott a melkiek breviáriuma is hozzánk, midőn azt Tolnay Máté főapát némi rövidítésekkel egy kötetbe foglalva, a magyarországi rendtársak számára 1506-ban kinyomatta. Ezt követte 1519-ben a második kiadás, melynek egyik részéhez, a Proprium sanctorum-hoz 1582-ben egy pótlék csatoltatott, ugyanazon czimmal, mint a breviárium. Ezek az imakönyvek voltak azután a hazai benzéseknél mindaddig használatban, míg V. Pál pápa el nem rendelte a *Breviarium Monastico-Benedictinum* behozatalát. Tehát nem volt — mint szerző világosan kimutatja — sem 1496-iki kiadás, a hogy Kuncze Leo a pannonhalmi könyvtár ismertetésében állítja, sem 1579-iki, mint Knauz vélekedik; az első egy csonka lapból vont következtetés folytán, a második pedig egy nyomtatási hiba után keletkezett tévedés.

A melki misekönyvön és breviáriumon, valamint a fentebbi két

magyarországi imakönyvön kívül szerző ismerteti még Ambrosius Pannoniusnak a bécsi skót-monostor magyar származású perjelének érdekes életét és becses szertartáskönyveit is, a melyek az ausztriai és magyarországi benczések használatára irattak. Ilyenek az 1513-ban megjelent *Cursus beatae Mariae Virginis*, az 1515-ben Velenczében napvilágot látó *Diurnale*, valamint a rákövetkező évben hozzacsatolt *Additiones* és végre az 1518-ban Velenczében nyomtatott *Vigiliae et officium mortuorum*, melynek becsét rendkívül emeli azon körülmény, hogy az énekrimek benne hangjegyekkel is el vannak látva.

Miután szerző, kivált a két breviárium leírásában, a legapróbb részletekre is kiterjed, kár volt az egyes psalmusok kezdő szavait is ki nem írnia, ha már azok számozva nincsenek. Így hiányzik ez a 24. lapon a feria secunda *ad primam* officiumánál, valamint a 25.-en a három *nocturnusnál* (és nem *nocturnum*, mint szerző következetesen írja). Úgyszintén kívánatos lett volna éppen az akkor dívó ritus egyes részeinek teljes megismerése czéljából kimutatni, hogy mely szentek officiumai vannak a melki breviariumban duplex majornak és melyek a pannonhalmiban duplex minornak jelezve és viszont. Vagy legalább a szembevetőbb eltérések közül lett volna czélszerű néhányat felemlíteni.

A ritkaságuknál fogva is igen becses és alig hozzáférhető nyomtatványoknak lelkiismeretes gondossággal adott ismertetése, és az ehhez csatolt érdekes felvilágosítások oly érdemét teszik a könyvecske szerzőjének, melyért méltán elismerés és köszönet illeti mindazok részéről, akik a magyar bibliografia iránt érdeklődnek.

Kollányi Ferencz.

Gradeczi Horváth Gergely és Lám (Ambrosius) Sebestyén hitvitája. *Közli Ráth György. Budapest. Athenaeum, 1894.* [Különnyomat az »Irodalomtört. Közlemények«-ből]. 8-r. 56 l.

Sajátságos jelenség a múlt századokban az a vallás iránt tanúsított mély érdeklődés, melynél fogva főuraink is nemcsak szívesen foglalkoztak vallási kérdésekkel, de vitázó gyűléseket hívtak össze, sőt magok is tollat ragadtak vallásuk védelmezésére. Ilyen volt Esterházi Miklós, a ki Rákóczy Györgyhez intőlevelet írt, Lorántfi Zsuzsanna, a »Mózes és a próféták« írója, melylyel egy jezsuitát provokált is, a kit úgy kellett aztán elhallgatatni, Apafi Mihály stb.

Egy ilyen főúr által megindított theologiai irodalmi vitát rajzol elénk Ráth György a XVI. századból fentemlített értekezésében.

Gradeczi Horváth Gergely, Sziget hősies megvédőjének Horváth Márknak, egyetlen fia 16 éves korában külföldre megy s itt lutheránus hittudósoktól theologiai kiképeztetést nyer. Hazajövet

megismerkedik Lám (Ambrosius) Sebestyén készmárki lelkészszel, a ki ugyan szinte lutheránus, de inkább a kálvinizmusához hajlott, a képeket nem tűrte meg a templomban s az ubi-quitás dogmáját sem vallotta. E nézeteltérés provokálja a vitát. Előbb csak szóval és kéziratokkal, majd nyomtatott művekkel harcolnak, mint a kor hozta magával, türelmetlenül, kimélet nélkül, szenvedélyesen. Lasanként mások is belevonatnak a vitába, pro et contra, így azután javába folyt az akkor is, midőn a »primus motor« már sirban volt; új alakok léptek helyökbe nagyobb szenvedélyességgel, kevesebb tehetséggel . . .

Ezt tárgyalja Ráth műve érdekesen, világosan s a figyelmet lekötő tudó formában. Mint »*Pücz Gáspár és ellenfelei*« és »*Felsőmagyarországi kryptokálvinisták*« című hasonló tárgyú műveiben és ebben is megmutatta, otthonos e téren s meglehetősen biztossággal kalauzol e vitairatok útvesztőjében. De műve nem csak érdekes olvasmány, találunk abban becses és jobbára ismeretlen egyház- és irodalomtörténeti adatokat is.

Sőt magyar művészettörténeti adalék is van benne. Így a 23. lapon főlemli Lám S. »Confessio«-ja után egy oltárképet, melyet Késmárkon a templomból dobtak ki, mely »teljesen hasonlítván az Apocalypsis babyloniai kéjhölgyéhez, egy aranyozott öltönyű s felemelt kezében szintén aranyozott kelyhet tartó női alakot ábrázolt, mely előre hajló, arannyal bevont s szőrös négy lábú állaton állt.«

De ránk nézve főleg bibliografiai szempontból becses e dolgozat, mivel több helyreigazítást és adalékot találunk benne Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez. Így a 10. lapon említve van *Malus Pálnak egy 1601. Bártfán Klósz Jakabnál nyomtatott »Epitaphia«* című munkája, mely eddig ismeretlen volt; 13. lapon az 1586-ban szinte *Bártfán* nyomtatott »*Jubilaeum Bartphense*« *Wagner Márton, Faber Tamás és Sculteti Szeverintől*, mely műnek ma már egy példánya sem ismeretes; a 25. lapon összehasonlítás alapján bizonyítva találjuk, hogy Lám »*Defensio orthodoxae doctrinae*« című műve nem, mint Szabó Károly (R. M. K. II. 234. sz. a.) tévesen hitte, Zerbstben (Servesta) hanem *Vizsolyban*, Tolnai Fabricius (Kovács) Tamásnak »*Exarmatio scuti Laniani*«-ja 1597-ben nem Debreczenben, hanem ugyancsak *Vizsolyban* nyomtatott; ugyanezen szerzőnek »*Disceptatio*«-ja nem 1593-ban (Szabó K. i. m. 271. sz.), hanem 1594-ben jelent meg, valamint azt is nála találjuk először említve, hogy *Lányi Illés Luther Catechismusát* Abrahamides Izsák és Melichius Sámuel superintendens társa segélyével *tót nyelvre* fordította s azt háromszor 1612-ben saját költségükön kinyomatták; hogy *Tranowsky György »Cythera Sanctorum«* című műve eddig elsőnek ismert 1684. évi kiadását még 1635-ben megelőzte egy másik kiadás.

Ez adalékok — ha egyéb érdeme nem volna is — magukban véve becessé tennék szerző művét.

Kisebb hibák itt-ott fordulnak elő, ilyen pl. az, a mit a 20. lapon olvasunk: »A munka végén befejezése idejét az 1590-ik évet a következő *acrostichon* fejezi ki: qVl perseVeraVerlt aD flneM VsqVe ls salVVs erlt,« itt *acrostichon* valószínűleg tévedésből áll *chronostichon* helyett.

De az ilyen kisebb és lényegtelen hibáktól eltekintve hasznos munkát végzett szerző ez értekezés megírásával s kívánatosnak tartjuk, hogy bár dolgozná fel minél előbb hasonló formában a többi vitairatokat is, melyek ezeken kívül még nagy számmal vannak; örömmel veszi tőle úgy az egyháztörténész, mint a bibliografus, sőt az irodalomtörténész is, mert csak ha az egyes vitairatok tartalmát hasonló alakban ismertették és kivonatolták, válik lehetővé, hogy majd valaki, a ki áttekintő és összefoglaló képességgel bír, megírja az e kort életető vallásos eszmék s e kor vallási irodalmának történetét.

Décsi Lajos.

Magyar nyomdászok évkönyve. *Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. Szerkeszti Gelléri Mihály. Tizedik évfolyam. 1895. 8-r. 168 l.*

A könyvnyomdászok szakkörének ez ügyesen szerkesztett kiadványából a tizedik kötet is megjelent. Tartalmát kizárólag a könyvnyomdászati szakába vágó dolgozatok képezik, de sok oly bibliografiai vonatkozással, melyekről folyóiratunknak is tudomást kell vennie. Első cikke: A magyar nyomdaipar *Láng Józseftől*, igen élénken megírt szemle a nyomdászipar fejlődéséről 1848-tól kezdve, s egyuttal magában foglalja azon kívánalmak formulázását is, melyek teljesítésétől fejlődésében még nagyobb lendület várható. *Ács Mihály* cikke a könyvnyomtatás mesterszavairól Puztai Ferencznek még 1883-ban közzétett idevágó szóanyagát ismerteti s bírálja. Kiváló érdeklődéssel bír *Firtinger Károly* »Művészetünk bölcsőkorából« című, néhány lapra terjedő dolgozata, melyben a Magyar Nemz. Múzeum egyik unikumának, a *Uan deme quaden thyrane Dracole wyda* cz. 6 lapra terjedő ósnyomtatványnak nyomtatási helyét és idejét kutatja. Kertbeny azt állítja, hogy ez erdélyi szász nyomdatermék, holott tudjuk, hogy az első adat, mely az erdélyi nyomdászatra vonatkozik, csak az 1529. évre vezet vissza. Firtinger a kérdés kutatásánál alkalmat vesz magának rövid átnézetet nyújtani a hazánkból külföldre szakadt középkori könyvnyomtatók működéséről, s annak a nézetnek ad kifejezést, hogy a kérdéses ósnyomtatvány a nürnbergi Koburger Antal sajtója alól került ki. Ez a nézet nincs ugyan adatokkal megokolva, de nincs minden valószínűség híjával. Megjegyezzük e helyen, hogy a múzeumi könyv-

tár ösnyomtatványainak jegyzéke e nyomtatvány korát hozzávetés alapján 1480-ra teszi. *Novitzky* N. László az irás keletkezéséről értekezik. A kötet többi cikke kizárólag a nyomda-ipar technikai részével foglalkozik; s végül *F. K.* bibliografiai jegyzékében találjuk a nyomdászati szakirodalom legújabb termékeinek felsorolását.

— rr.

L'arte della Stampa nel rinascimento italiano Venezia. Venezia, MDCCCXCIV. Ferd. Ongania Editore. 2-r. I. k. 110 l. II. k. 118+2 l.

A híres velencei *Ongania* könyvkiadó cég, melyet első tulajdonosai, H. F. & M. Münster, 1846-ban alapítottak s 1871 óta Ferd. Ongania bír, félszázados fenállásának emlékét igen érdekes bibliografiai munka kiadásával ülte meg. A fényes kiállítású két kötetes munka, mint czime mutatja, a renaissance-korabeli velencei könyvnyomtatással foglalkozik, s úgy tárgyánál, mint kitűzött céljánál fogva ez év bibliografiai irodalmának legfigyelemreméltóbb termékei közé sorozható.

Velence, a második olasz város, melyben a könyvnyomtatás új találmánya otthonra talált, a XV. század második felében a könyvnyomtatás mesterségének legvirágzóbb emporiuma volt.

Az első velencei nyomtatvány: Cicero, *Epistolae ad familiares*, 1469-ben Johannes de Spira sajtójából került ki. Spira még ez évben Plinius *Historia naturalis*át és Cicero *epistoláinak* 2. kiadását is kinyomatta, s bele kezdett Szent-Ágoston *De civitate Dei* cz. munkájának nyomásába, de ezt, az év végén elhunyván, testvére Vindelinus fejezte be. Vindelinus de Spira sajtójából csak az 1470-ik évben 15 könyv került ki, s 1477-ig a latin és olasz írók kiadásainak, köztük több princeps editionak egész sorozatával látta el a könyvpiacot.

1470-ben két más nyomdász is megtelepedett Velenczében: Nicolaus Jenson *Sommevoire*ből és Christophorus Valdarfer *Regensburg*ból. Az előbbi az éremvésés modorát alkalmazva a betűk kiformalásánál, az u. n. *romano rotondo*, kerek római betűtípust hozta létre, mely sokkal elegánsabb, mint a Spira testvérek szintén kerek típusai. Gót betűket is metszett, megalapítván ezzel a gót betűtípus egy új fajtáját, a *gotico veneziano*-t. Később Johannes de Coloniaval és másokkal állott társaságban. Meghalt 1480 végén. Valdarfer 1470 és 1471. években működött Velenczében. Kivülök a már említett Johannes de Colonia (1471—82.) Johannes Manthen de Gerretzhem (1473—1480.), az augsburgi Erhardus Ratdolt és a velencei születésű Philippus Petri s ennek társa a trevisoi Gabriel Petri voltak a velencei sajtó első évtizedének munkásai.

Mindezek a nyomdászok Philippus Petri kivételével idegen származásúak voltak, s az a könyvnyomtató, a ki hivatva volt arra, hogy a könyvnyomtatás mesterségét Velenczében a művészet magaslatára emelje, Aldo Manuzio szintén nem a város gyermeke. De az 1489. év, a melyben azzal a szándékkal telepedett meg Velenczében, hogy Rómában Gasparo Veronese és Domizio Calderino és Ferrarában Battista Guarini iskoláiban szerzett ismereteit itt fogja érvényesíteni, fordulatot képez a velencei könyvnyomtatás történetében. Ő volt az első, a ki Velenczében görög művek kinyomására vállalkozott, s a görög Aldinák nemsokára keresett specialitásai voltak a velencei könyvsajtónak. A köztársaság, mely a középkor elején a byzanci kereskedelmet közvetítette Európa nyugata fele, így vált a renaissance fénykorában a klasszikus görög műveltség leghatalmasabb közvetítőjévé.

1469-től a század végéig több mint ezer kötet került ki Velence könyvnyomdáiból. A velencei könyvnyomtatást azonban nem csupán termékeinek száma, hanem minőségük teszi nevezetessé. Az első évtized könyvnyomatóinak betűi a szabályosság és választékos csin mintaképeiül szolgáltak a későbbi kor nyomdászai előtt. S a betűtípusok szépségével összhangban állott a papír minősége, a címlap és fejezetczímek összeállítása, az egész nyomdai beosztás, a nyomás tisztasága. Ratdoltról, a kinél később Augsburghban a mi Túrócinkat nyomták, tudjuk, hogy az augsburgi Bernhard festővel állott társaságban, (korrektora a bajorországi langenzenni Peter Loslein volt) és 1476-tól kezdve ábrákkal, személyek, városok rajzaival és színes kezdőbetűkkel díszítette kiadványait. Példáját követték társai is, és csakhamar általános lett a nyomdászok törekvése, hogy műveiket a fényűző kiállítású kéziratokkal szemközt a kiállítás szépsége tekintetében is versenyképesekké tegyék. A velencei nyomtatványok hosszú sorozata e törekvés jeleit viseli magán; lépésről lépésre lehet észlelni rajtuk a tökélyesbülést, mely akkor jutott el tetőfokára, midőn Ugo da Carpi 1516-ban feltalálta annak a módját, hogy kell a fametszetű képekbe a szükséges árnyalatokat belehozni.

A velencei könyvnyomtatás történetét tudományos alapon megírták Fulin, Castellani, Rivoli herczeg, H. Brown. Ongania új kiadványa az illusztrációkat szolgáltatja e jeles művekhez, két kötetre terjedő facsimilekben bemutatva az egyes könyvnyomdák és azok legszebb termékeinek címlapjait, frontiscipiumait, képeit, lapszéli és záró-díszítéseit, kezdőbetűit, kolofonjait, a nyomdászok és kiadók emblemaát, a papír vízjegyeit, szóval mindazt a mi a könyvek művészi kiállításának tényezőjét képezi, s függetlenül néhány választékos mutatványt a XV. és XVI. századi velencei könyvkötés termékeiből.

A két kötet facsimiléiben, melyekhez Carlo Castellani írt

érdekes történelmi bevezetést, a velencei könyvnyomdászat s a könyv illusztrálása fejlődésének történetét látjuk magunk előtt Ratdolt primitív vonalos nyomásaitól kezdve egészen Carpi chiaro-scuro-nyomásaig.

Szebb emléket a virágzó művészet multjának nem lehetett volna emelni, mint termékei javának e facsimilkben való összegyűjtése által. De Onganiát a mult iránt érzett kegyeletén kívül igen fontos gyakorlati cél is vezette a munka kiadásában. Nem alaptalanul panaszkodva a felett, hogy a könyvnyomtatás művészete a régi emporiumokban mindinkább elveszti individualis jellegét, s hogy az olasz sajtótermékek idegen stílus mezeit viselik magukon, vissza akarja vinni a könyvnyomtatást az eredeti nemzeti stílus forrásához, szóval annak a nemzeti nyomdász-iskolának visszaállítására törekszik, mely méltán képezte valaha Velence és egész Olaszország büszkeségét. Kiadványa ily módon, míg egyrészt dokumentumokat ad azok kezébe, kik a nyomdászat történetét tanulmányozzák, más oldalról mintákkal szolgál annak gyakorlati művelői számára. Boldog ország, a hol a kiadók műérzéke ily czélok szolgálatára hozhat áldozatot. Mi is beszélünk sokat magyar nemzeti stílusról, de meddig kell még várunk, míg valakinek eszébe jut értékesíteni azt a becses műtörténelmi anyagot, mely a régi magyar nyomdák termékeiben rejtőzik!

Sch. Gy.

A Staderini, Brevi cenni sopra due sistemi di schedario per cataloghi. Roma. 1890. 8-r.

A fentebbi czímet viselő füzet már több év előtt jelent meg, be azért nem tartom feleslegesnek ismertetését, miután annak tartalma minden könyvtárat közelebről kell hogy érdekeljen. E füzetkében ugyanis két catalogus-rendszer leírását olvassom, melyeknek, különösen a másodiknak praktikus voltáról olaszországi tartózkodásom alatt elég alkalmam volt meggyőződni.

Az egyik catalogus-rendszer a következő: egy hosszúka, keskeny fadobozba fogazott érclemez van beillesztve, a papírlapok megerősítésére rugóval ellátott fadarab szolgál, mely a fogazott érclemezbe van beillesztve s szükség szerint mozgatható. A papírlapok erős, merített papirosból vannak készítve, trapez formában, melyhez még egy, körülbelül 3 centiméternyi erősebb papír van vászonnal erősítve. olyformán, hogy az érclemez fogaitba beilleszthető legyen.

A czédulák beillesztése a dobozba úgy történik, hogy a keskenyebb fogazott rész az érclemezbe behelyeztetik, bizonyos számú ilyen papírlap után a megerősítésre szolgáló fadarab betolatik, s a benne lévő rugó azt erősen oda tartja a doboz oldalaihoz. Ily módon a czédulák keskenyebb része mozdulatlanul áll,

míg hosszabb részét, mely a könyv címének van szánva, kényelmesen végig lehet lapozni.

E fajta katalógus azonban csak kisebb könyvtárakban, s ott is csak kisebb terjedelmű szakok, pl. folyóiratok lajstromozására alkalmas. Mert több ilyen doboz egyesíthető ugyan egy külön, ferde lapú asztalon, de ez megnehezíti a kezelést, s aránylag nagy tért foglal el, azonkívül megvan az a hátránya, hogy a közönség részére kevésbé hozzáférhető.

Sokkal praktikusabb ennél a második rendszer, melyet Rómának úgyszólván valamennyi könyvtárában használnak, s a mely Olaszországon kívül is mindinkább tért hódít.

Az e rendszernél használt papírlapok, czédulák formátuma 13×23 cm. Erős, merített papírból készültek, s következőkép vannak berendezve. Baloldalt, körülbelül egy centiméternyire a lap szélé-től, két egymás mellett álló 13 mm. átmérőjű kerek lyuk van. Körülbelül 3 cmnyire a lyukaktól az illető könyvtár neve következik függőleges irányban. Így tehát ezen kisebb része a papírlapnak $4-5$ cm. széles, mely körülbelül a közepén ketté van vágva, s vászonnal egymáshoz erősítve. A könyvtár nevét feltüntető sor után 10 cmnyi tér következik, mely az illető könyv címének registrálására szolgál. A fennmaradt 6 cmnyi tér a bibliografiai jelzések számára van fentartva, s a mű címétől kettős vonal által elválasztva. A papírlap jobb oldalán legfelül van a signatura helye.

Az ilyenet elrendezett lapok különböző számban, rendszeren $320-450$, a szerint, a mint vászonszalaggal vannak ellátva, vagy nem, egy hasonló nagyságú albumszerű tartóba jönnek. Ezen tartó két erős, vászonnal bevont táblából áll, a háta bőrből van, s a könyvtár jelvényen kívül egy négyszögletű réztáblácskán folyó számmal van ellátva. A tábla a papírlapnak megfelelőleg szintén két részből áll, s a papírlap lyukainak megfelelőleg két vaspálczikával van ellátva. A papírlapok a lyukak segítségével ezen vaspálczákra ráfűzetnek, majd a felső tábla rájuk csapatik, s a két vasrúd helyén kulccsal elzáratik. A keskenyebb rész ilyformán szilárdan áll, míg a hosszabb rész kényelmesen lapozható.

Róma könyvtáraiban ezen rendszer általánosan használatban van. Az albumszerű kötetekben letett katalógus külön állványokon van elhelyezve, minden kötet alatt egy kis táblán a kötet száma és a benne foglalt betű van jelezve.

Hogy mily praktikus ez a katalógus-rendszer, azt alig szükséges bizonyítani. Két czélt érnek el vele: 1. a közönség hozzáférhet a czédula-katalógushoz, a nélkül, hogy a czédulák szét-szóródásától kellene tartanunk: 2. nem vész el belőlük oly könyvnyen valamelyik lap, mint a nálunk használt czédula-rendszernél. Csakhogy több dolgot ad, mint az utóbbi.

E czédula-katalogus alkalmazását nem lehet eléggé ajánlani. kényelmes használhatóságát s czélszerűségét tekintve felülmúl minden más czédula-rendszert.

A római *Vittorio Emanuele* könyvtárban mindkét rendszer használatban van, az első a folyóiratok, az utóbbi a nagy könyvtár részére. A mi a folyóiratokat illeti, megakarom e helyt jegyezni, hogy mily liberalitással járnak el az említett könyvtárban ezeket illetőleg. A könyvtárban egy egészen külön terem van a folyóiratok részére berendezve, melyben a falak mentén köröskörül állványasztalokon kettős sorban több mint 100 különféle folyóirat áll a látogatók rendelkezésére. Mindegyik folyóirat és helye külön számmal van megjelölve, s a látogatók minden akadály nélkül vehetik el helyükről és használhatják azokat. A teremben a fentebb leírt első mód alapján szakok szerint rendezett katalogus van felállítva, mely a látogatók szabad használatára áll. Ez a folyóirati terem, a *Sala dei periodici*, szintén amaz intézmények közé tartozik, melynek követését nem lehet eléggé ajánlani. Persze ez által eleje van véve azon szokásnak, hogy a folyóiratok, mindjárt beérkezésük után, füzetenkint kikölcösnöztetnek.

Aldási Antal.

Generalregister zum I.—X. Jahrgange des Centralblattes für Bibliothekswesen. (1884—1893.) *Bearbeitet von Carl Haeblerin. Leipzig. 1895.* 8-r. 4 . 254 l.

A »*Centralblatt für Bibliothekswesen*« szerkesztősége egyetemes név- és tárgymutatót adott ki folyóiratának eddig megjelent tíz évfolyamához. E nélkülözhetetlen könyvészeti kézikönyv, melyet a folyóirat egyik dolgozótársa, Haeblerin Károly, a marburgi egyetemi könyvtár assistense s ismert nevű bibliografus szerkesztett, azonkívül, hogy gyakorlati céljainak mindenben megfelelő, szakbeosztásával mintául szolgálhat a tárgymutatók szerkesztésénél. Tudtunkra a magyar név- és tárgymutatók közül eddigelé még a Turulé közelíti meg leginkább. Beosztása a következő: I. része a nagyobb értekezéseket és cikkeket sorolja föl évfolyamok szerint. II. A szerzők névjegyzéke. III. Ismertetett művek. IV. Személynév-mutató. V. Földrajzi névmutató. VI. Betűrendes tárgymutató. A vaskos kötet Lipcsében jelent meg Harrassovitz Ottó kiadásában. Ára 18 márka. *D. L.*

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

Az **Erdélyi Múzeum** 1894. évi IX. füzetében Dr. *Ferencki Zoltán* befejezi Br. Wesselényi Miklós színjátszó-társasága Magyarországon cz., irodalomtörténeti adatokban gazdag cikksorozatát. A X. füzetben *Hindy Árpád* Kultsár Istvánról s az általa szerkesztett Hazai Tudósításokról közöl érdekes adatokat. Az 1895. évi II. füzetben Dr. *Gyalui Farkas* egy multszázadi székely határőr, Adorján Imre verseit tartalmazó kéziratot ismerteti; közleménye különnyomatban is megjelent.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények** 1894. évi IV. füzetében *Ráth György* befejezi Gradeczki Horváth Gergely és Lám Sebestyén hitvitája című cikksorozatát, mely azóta külön kiadásban is megjelent. A f. évi I. füzetben *Széchy Károly* a Praykódex ügyében szólal föl, s azt indítványozza, hogy a kódex, mely a halotti beszéden kívül többi részeiben is rendkívül becses történeti és egyháztörténeti adatokat tartalmaz, az ezredéves emlékünnap alkalmából egész terjedelmében tétessék közzé. *Heinrich Gusztáv* Aranyos-rákosi Székely Sándor életrajzából adja az 1. közleményt. *Ráth György* egy XVI. századi római kath. magyar ritualét ismertet teljes szövegében, mely az Oláh Miklós-féle Ordo et Ritus-nak az egri érseki könyvtárban őrzött példánya kéziratossá függeléke gyanánt maradt meg napjainkig. *Zoványi Jenő* a kolozsvári reformátusok belső templomában őrzött egyleveles nyomtatványokat, az u. n. chartákat ismerteti, számszerint 10 dbot, melyek egyes kiváló lelkész és egyházi író életrajzait tartalmazzák. Az érdekes közlemény bibliografiai jelentőségére illető rovatunkban legközelebb visszatérünk. *Bárczay Oszkár* a Tudománytár kiadására vonatkozó anteaktákat közli

A **Századok** 1894. évi 10. füzetében *Thaly Kálmán* három irodalomtörténeti adalékot közöl a Rákóczi-korból; ezek elseje több XVII. századi elveszett történelmi s irodalmi mű emlékét eleveníti fel, a harmadik Páriz-Pápai Ferencz életrajzához szolgáltat becses adatot. A f. évi 1. füzetben találjuk *Szilágyi Sándornak* Salamon Ferencz felett a M. Tud. Akadémiában elmondott emlékbeszédét. *Ráth György* Két kassai plébános a XVI. században cz. cikkében, mely a 2—5. füzetekben is folyik, Frölich Tamás és Gogreff Mento életrajzával és irodalmi működésével foglalkozik; dolgozata sokban kiegészíti »Pilcz Gáspár és ellenfelei« című értekezését, mely a Magyar Könyv-Szemle 1892/93. évfolyamában jelent meg. A 2. füzetben *A. A.* ismerteti Zdekauernek Lo studio di Siena nel rinascimento címmel a sienai egyetemről írt könyvét, és *M. S. Volf* Theobaldnak Honter Jánosról Brassóban megjelent német munkájáról mond bírálatot. A 3. és 4. füzetben *Kollányi Ferencz* a XVI. század második felében élt

Illicini Péter sienai születésű esztergomi kanonokról értekezik, s felsorolja ennek nyomtatásban megjelent és kézirati műveit. A 4. füzetben azonkívül *D. Kr.* röviden megemlékezik Mátyás király két leveleskönyvéről, melyek közül az egyiket, a pannonhalmi főapátság tulajdonát képező XVII. századi kéziratot, Récey Viktor ismertette a M. Történelmi Társulat márcziusi vál. ülésén, a másikra, mely az esztergomi főkáptalani könyvtárban őriztetik, Némethy Lajos hívta fel a társulat figyelmét.

A Történelmi Tár 1894. évi IV. füzetében Kiss Bálint a Barcsayak családi levéltárát ismerteti. Reizner János megkezdi az Esterházy grófok pápai levéltárában őrzött czéhlevelek jegyzékének közlését. Közleménye a f. évi I. és II. füzetben is folyik. Ez utóbbi füzetben találjuk *Beke* Antal első közleményét az erdélyi káptalan levéltáráról.

Az *Archivalische Zeitschrift* új sorozatának 5. kötete a következő tartalommal jelent meg: Karl *Primbs*, Übersicht von Testamenten aus dem Archive der ehemaligen Reichstadt Regensburg. — Hans *Bachmann*, Fragen und Aufgaben bei den Staatsprüfungen für den Archivdienst in Bayern 1891. und 1893. — Dr. Ludwig v. *Rockinger*, Zwei Urkunden aus den Jahren 1288. und 1312 über Rechtsverhältnisse zwischen Christen und Juden. — K. *Primbs*, Mittheilungen über Pabstbullen mit heraldischen Andeutungen. — Dr. Franz *Schneiderwirth*, Zur Geschichte des Archivs des ehemaligen Reichsstifts Kempten. — Dr. L. v. *Rockinger*, Zur Bedeutung von Anklängen an römisches Recht in bayerischen Urkunden des 15. Jahrhunderts. — P. P., Verzeichniss der in Ländern der westlichen Hälfte der österr. Monarchie von Kaiser Joseph 1782 bis 1790 aufgehobenen Klöster. — Edmund *Freiherr* v. *Oefele*, Zu den Kaiser- und Königsurkunden des Hochstiftes Eichstätt. — K. *Primbs*, Mittheilungen über eine Bulle des Papstes Alexander VIII. mit heraldischer Andeutung. — Dr. Christian *Häutle*, Entscheidung des Kaisers Ludwig des Bayers über die Zugehörigkeit von Lechanschwemmungen an Bayern und Schwaben. — Kurze Mittheilungen. — Register.

A *Centralblatt für Bibliothekswesen* legújabb füzeteinek tartalma: XI. évf. 12. f. (1894 december.) Dr. K. *Haebler*, Deutsche Buchdrucker in Spanien und Portugal. — Recensionen und Anzeigen: De Marchi e G. Bertolani, Inventario dei manoscritti della R. Biblioteca Universitaria di Pavia. I. (Wiese Berthold.) Könecke, Hessisches Buchdruckerbuch. (V. H.) Schwenke u. Lange, Die Silberbibliothek Hg. Albrechts v. Preussen u. seiner Gemahlin (M. P.) — Zur Stellvorrichtung J. Roth. — XII. évf. 1. f. (1895 január.) Dr. R. *Kautzsch*, Diebolt Lauber und seine Werkstatt in Hagenau. — F. *Falk*, Das Accipies-Bild in den Wiegendruckten. — Henri *Stein*, L'Exposition du Livre à Paris. — Recensionen und

Anzeigen: Alphabetisches Verzeichnis der französischen Litteratur in der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel. Der Bücher-Verzeichnisse der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel II. Band. (Emil Picot.) O. von Heinemann, Die Herzogliche Bibliothek zu Wolfenbüttel. (O. H.) Waldemar Nissen, Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. (C. Haeblerin.) Dr. P. Bahlmann, Deutschlands katholische Katechismen bis zum Ende des XVI. Jahrh. (J. K.) — 2—3 f. (1895 február—márczius.) Dr. R. *Kautzsch*, Diebolt Lauber und seine Werkstatt in Hagenau (bef. közl.) — Adolf *Schmidt*, Ein Sammelband deutscher Lieder aus dem Jahre 1529. in der Grosshgl. Hofbibliothek zu Darmstadt. — **Recensionen und Anzeigen:** Karl Sudhoff, Versuch einer Kritik der Echtheit der Paracelsischen Schriften. I. Theil. Die unter Hohenheims Namen erschienenen Druckschriften. (O. H.) Dr. Wojciech Ketrzynski, Zakład narodowy imienia Ostolinskich. (M. P.) Oscar Grulich, Geschichte der Bibliothek und Naturaliensammlung der neuer Leopoldinisch-Carolinischen deutschen Akademie der Naturforscher. (C. Haeblerin.) William Fletcher, Public Libraries in America. (Dr. K. Pietsch.) Katalog der Ornamentstich-Sammlung des Kunstgewerke-Museums. (W. L. Schreiber.) — 4. f. (1895. ápril) O. *Radlach*, Die Bibliotheken der evang. Kirche in ihrer rechtsgeschichtlichen Entwicklung. — P. Gabriel *Meier*, Der Dictionnaire der französischen Akademie. — **Recensionen und Anzeigen:** Sylva Clapin, Dictionnaire canadien-français. (Berthold Wiese.) Papyrus Erzherzog Rainer. Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzhg. Rainer. (Ferd. Eichler.) Verzeichniss der Handschriften im preussischen Staate. I. Hannover. 3. Göttingen. 3. (M. P.) — Monsignor Isidoro Carini. (O. H.) — 5—6. f. 1895 (május—június.) W. L. *Schreiber*, Darf der Holzschnitt als Vorläufer der Buchdruckerkunst betrachtet werden? — Dr. G. *Knod*, Hugo Blotius in seinen Beziehungen zu Strassburg. — **Recensionen und Anzeigen:** Pellechet, Catalogue des Incunables des Bibliothèques publiques de Lyon. (P. Gabriel Meier.) The Ex-Libris Collection of the Ducal Library at Wolfenbüttel. (R. Kautzsch.) Anton E. Schönbach, Über Lesen und Bildung. (Ferd. Eichler.) I. C. Rowell Classification of books in the library (E. Grulich.) Dr. Rudolf Beer, Handschriftenschatze Spaniens. (Hermann Suchier.)

Álandó rovatok minden füzethen : Mittheilungen aus und über Bibliotheken, Vermischte Notizen, Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekwesens, Antiquarische Kataloge, Personalnachrichten.

A Revue des Bibliothèques legűjabb fűzeteinek tartalma : V. évf. 1. f. (1895 január.) Ernest *Coyecqua*, Quatre catalogues de livres (1519—1529.) — Pierre de *Nolhac*, Une ligne autographe de Boccace. — Léon *Dorez*, L'exemplaire de Pline l'ancien d'Agosto Valdo de Padoue, et le cardinal Marcello Cervini. — **Bibliographie:** P. de Nolhac, Petrarque et l'humanisme, d'après

un essai de restitution de sa bibliothèque. (L. Auvray.) *Bibliotheca hagiographica graeca, seu elenchus vitarum sanctorum graece typis impressarum*, edid. hagiographi Bollandiani. (H. O.) Paul Durrieu et J. J. Marquet de Vasselot, *Les Manuscrits à miniatures des Héroïdes d'Ovide traduites par Saint-Gelais, et un grand miniaturiste français du XVI. siècle.* (Léon Dorez.) A. Kluyver, *Over het verblijf van Nicolaus Witsen te Moscou. 1664—1665.* (Gédéon Huet.) *Parole dette agli impiegati della Biblioteca nazionale centrale di Firenze dal Prefetto D. Chilovi il 25. novembre 1894.* (L. D.) — 2. f. (1895 február.) Dr. Giovanni *Bresciano*, *Notice sur un incunable Romain inconnu aux bibliographes* — Léon Dorez, *Mémoire juridique relatif à l'impression des livres liturgiques du diocèse de Troyes.* — Paul Bergmanns, *L'Imprimerie à Lierre.* — Vicomte de Grouchy, *Documents relatifs à l'impression des oeuvres de Daniel Sennert (1650.) et de François Tallemant (1666.)* — Léon Dorez, *Les héritières de Jacopo Giunta et Filippo Tinghi.* — Nécrologie: François de Caussade. (Paul Marnis.) — Bibliographie: George F. Warner, *Miniatures and Borders from the Book of Hours of Bona Sforza.* (Léon Dorez.) Paul Maréchal, Dufourny et Lancelot. *Notes sur les anciens inventaires du Trésor des Chartes de Lorraine.* (Léon Dorez.) *Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution.* (L. D.) — 3. f. (1895 márczius.) Victor Mortet, *Les examens professionnels de bibliothécaire en France et à l'étranger et le recent arrêté relatif aux bibliothèques universitaires de Prusse.* — Nécrologie: Mgr Isidoro Carini. (Léon Dorez.) — Bibliographie: A. Giry, *Manuel de Diplomatique.* (Ferdinand Lot.) Maurice Pron, *Table alphabétique des publications de l'Académie Celtique et de la Société des Antiquaires de France.* (Léon Dorez.) — 4. f. (1895 ápril.) M. Pellechet, *Jaques de Voragine; Liste des éditions de ses ouvrages publiés au XV. siècle.* — G. Huet, *Une publication imaginaire.* — H. Omont, *de Catalogue imprimé de la Bibliothèque du Roi au XVIII. siècle.* — Bibliographie: G. Raynaud, *Une édition de Froissart projetée par Christophe Plantin. 1563—1565.* (Léon Dorez.) Falconer Madan, *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford. Vol. III.* (Léon Dorez.) E. Vouillème, *Die Incunabeln der Kgl. Universitäts-Bibliothek zu Bonn.* (Albert Maire.) H. Omont, *Nouveaux documents sur Gérard Morrhe imprimeur parisien. 1527—32.* (Léon Dorez.) Paul Bergmanns, *Un manuscrit illustré du roman d'Olivier de Castille.* (Léon Dorez.)

Állandó rovatok: *Personnel des Bibliothèques, Chronique des Bibliothèques.*

Mellékletek az 1—3. füzetekhez: G. Huet, *Catalogue des Manuscrits allemands de la Bibliothèque nationale.* (128—160. l.) — Az 5. füzethez: C. Coudere, *Inventaire sommaire de la Collection Clément de Boissy sur la juridiction et la jurisprudence de la chambre des comptes.*

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A múzeumi ügyek új előadója. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium IX. ügyosztálya, melyhez a Magyar Nemz. Múzeum ügyei is tartoznak, új vezetőt kapott *Szmrecsányi Miklós*, az orsz. képzőművészeti társulat titkára személyében, kit ő felsége f. évi ápril hó 22-én a v. és közoktatásügyi miniszterium osztálytanácsosává nevezett ki. Az új osztálytanácsos már elfoglalta hivatalát.

A Lanfranconi-gyűjtemény megvásárlása. A szerencsétlen véget ért híres könyvgyűjtő és műbarát *Lanfranconi Grazioso Enea* után, ki Pozsonyban 1895 márczius 9-én önkézevel vetett véget életének, párfját ritkító könyvtár és műgyűjtemény került eladás alá. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium azonnal megtette a szükséges lépéseket, hogy e becses gyűjtemény az ország részére megszereztesse, s e végből bizottságot küldött ki, melynek tagjai, Thaly Kálmán országgy. képviselő, Pulszky Károly, az országos képtár igazgatója, Benczur Gyula, Fejérfataky László és Hampel József a múzeumi könyvtár és régiségtár igazgató őrői, ápril hó folyamán megindították az alkudozásokat az elhunyt örökösivel. A tárgyalások, melyekben a M. Nemz. Múzeum és az orsz. iparművészeti múzeum részéről Szalay Imre és Radisich Jenő igazgatók is részt vettek, kedvező eredményre vezettek, s a Lanfranconi gyűjtemény a május 16-án aláírt szerződéssel az állam tulajdonába ment. A gyűjtemény a könyvtári anyagon kívül rendkívül gazdag rézmet-szetekből, régészeti és műipari tárgyakból s magyar vonatkozású festményekből áll, melyek az illető országos intézetek, u. m. a M. Nemz. Múzeum régiségtára, az országos képtár és történelmi arcképcsarnok, s az iparművészeti múzeum között osztattak szét. A gyűjtemény főrészét azonban a nagy gonddal összeállított, ritkaságokban gazdag könyvtár képezi, s ennek specialitásai: a Dunára, annak folyására és vidékére vonatkozó térképek és monografiák, a török-magyar háborukkal foglalkozó nyomtatványok, a Buda bevétele alkalmából megjelent munkák, röpívek és metszetek s egyéb ritka magyar vonatkozású régi nyomtatványok — köztük Túróczi brünni kiadásának a Savoya-ház czímerével díszített példánya — a múzeumi könyvtár anyagát fogják gazdagítani. A múzeumot nem érdeklő könyvekre

vonatkozólag a miniszteriumnak az a kívánsága, hogy azok a többi hazai nyilvános könyvtárak, első sorban a budapesti és kolozsvári egyetemek, a budapesti műegyetem, az országos képtár, a budapesti egyetemen létesített jogi és történelmi szemináriumok könyvtárai között osztassanak szét. E végből a 4228 darab könyvet és térképet kitevő könyvtári anyag a M. Nemz. Múzeum könyvtárába szállítottatott, a hol annak rendezése már folyamatban van.

—rr.

Az 1494-iki zenggi glagol misekönyv. A Magyar Nemzeti Múzeum legújabb szerzeményei között a magyar bibliográfia szempontjából elsőrendű fontossággal bír az a glagol misekönyv, mely Zenggben, Blaz Baromic, Sylvester Bedricic és Gaspar Turcic sajtóján, 1494-ben nyomatott. Az ó-szláv irodalomnak ezt a ritka emlékét a szlávisták mostanig csak töredékes közlésekből ismerték, míg most előkerült annak elején hiányos, de egyetlen kimutatkozó eredeti példánya. E példány segítségével konstátálta Jagic, a bécsi egyetem tanára, hogy e kiadás nem mint eddig hitték, 1507-ben, hanem 1494-ben jelent meg. Így ez a budai krónika és az évnélküli Apologia Socratis után a legrégebb nyomtatvány, mely magyar területen látott napvilágot. A kiváló bibliográfiai becsesl bírő könyv L. Rosenthal ismert müncheni antiquár által f. évi ápril 22. s következő napjain rendezett árverésen került eladás alá. Ez árverés anyagát legnagyobb részt a Nostitz grófi család lobrisi könyvtára képezte, melyek között a Magyarországra vonatkozó régi nyomtatványok egyébként is tekintélyes számban voltak képviselve. A Magyar Nemz. Múzeum igazgatósága e folyóirat szerkesztőjét küldte ki Münchenbe, hogy ott a múzeumi könyvtár érdekeinek alkalmas képviselőtéről gondoskodjék. Ez sikerült is és J. Halle müncheni antiquár a könyvtár megbízásából részt vevén az árverésen, nemcsak a zenggi misekönyv megvételében előzte meg a többi versenyzőket, köztük a zágrábi egyetemi könyvtárat, hanem a többi hungarikumokból is igen becses példányokat szerzett meg a múzeumi könyvtár részére. A zenggi misekönyvet, mely 1505 márkáért jutott a könyvtár tulajdonába, legközelebb bővebben fogjuk ismertetni. A többi hungarikumok közül a nevezetesebbek jegyzékét a következőkben közöljük: Aeneas Sylvius, *Historia Bohemica*. Róma, 1475. és *Abbrevariario supra decades Blondi*. H. n. 1481. Schott, Petrus, *Lucubriatiunculae ornatissimae*. Strassburg, 1498. (Tartalmaz egy Mátyás királyhoz írt Epithalamiumot.) Nivis, Paulus, *Epistole breves*. Lipcse, 1499. (Mátyás sziléziai hadjáratára vonatkozásokkal.) Zenoi, Dom. II 1. libro della città et fortorezze principali del mondo. Velenze, 1567. (Guilio Ballino város-képei, köztük Eger, Gyula, Komárom, Sziget, Tokaj.) Heidenstein, Reinh. *Warhaffte Beschreibung des Krieges, welchen Stephan Bathory g. den Grfürsten Ivan W. geführet*. Görlitz, 1590. (Báthory fekete-vörös clair-obscur nyomásu arczképével.) *Neue Zeitung von Comorn stb.* Drezda, 1594. *Neue Zeitung von dem Baschia aus Temeschwar*.

Prága, 1596. Bericht v. d. Belagerung d. Festung Gross-Wardein, H. n. 1599. Particular vom Sieg . . bey Tolna. Boroszló, 1599. Happel, Europäische Toroaen, Hamburg, 1686. Nachricht wie Gr. E. Tockely . . gefangen genommen stb. H. n. 1685. Mint e nyomtatványok, úgy a többi 20 db ez alkalommal megvásárolt munka is legnagyobb részt a magyarországi török háborúkra vonatkozik, valamenynyien érdekes metszetekkel vannak díszítve s igen beces anyaggal gyarapítják a könyvtár apró nyomtatványainak gazdag gyűjteményét. Sz.

Az Árva vármegyei Csaplovits-féle könyvtár ügyében a vármegye törvényhatósági bizottsága e napokban fontos határozatot hozott, a mennyiben az üresedésben lévő megyei levéltárnoki állomást a könyvtárnoki állomással egyesítette s a két állomással járó fizetést tetemesen fölemelte. A 28—30,000 kötetből álló könyvtár, mely jelenleg az alsókubini városház két szűk szobájába van beszorítva, innentúl a megyeházában ily czélból fentartott tágas helyiségekben fog megfelelő csinnal és kényelemmel elhelyeztetni. Ugyanott a közönség számára egy terem olvasó szobául rendeztetik be. Az egyesített könyvtárnoki és levéltárnoki állomással 1200 frt évi fizetés és 200 frt lakbér jár. A kinevezést életfogytiglan a megye főispánja eszközli, kihez a szakképzettséget igazoló bizonyítványokkal kellően felszerelt kérvények intézendők. D.

Carini Izidor, a vatikáni könyvtár prefektusa, f. é. január 25-én hirtelen meghalt. A vatikáni könyvtárban legutóbb előfordult lopások, s az ezzel járó izgalmak, teljesen felízgatták az amúgy is gyenge szervezetű tudóst, és ez okozta korai halálát. Carini 1845 január 7-én született Palermóban, hol a jezsuitáknál tanult, majd a papi pályán lépve, az érseki szemináriumot végezte. 1872-ben többekkel egyesülve az *Archivio Storico Siciliano* folyóiratot, majd 1873-ban a *Società Siciliana di storia patria* történeti társulatot alapította. A palermoi állami levéltárnál életbe léptetett levéltárnoki tanfolyamon a palaeografiát és diplomatikát adta elő. Az olasz kormány és a sicíliai történeti társulat megbízásából a hetvenes években tanulmányutat tett Spanyolországban, a sicíliai vecsernye történetére vonatkozó források összegyűjtésére. Midőn XIII. Leó pápa 1884-ben a vatikáni levéltár megnyitása után a levéltár mellett palaeografiai iskolát léptetett életbe, abba a diplomatika és írástan tanszékére Carinit hívta meg. Carini Rómában fokozatosan emelkedett, a Szent-Péter templom kanonokja, különféle congregatiók hivatalnokja, végre a vatikáni könyvtár prefektusa lón. Irodalmi működése leginkább a sicíliai vecsernyére terjedt ki, melyről számos tanulmányt tett közzé, nagyobb részt az *Archivio Storico Siciliano*-ban. Művei különféle folyóiratokban jelentek meg. Palaeografiai s diplomatikai munkái közül fölemlítjük a következőket: *Sommario delle lezioni di palaeografia tenute nella nuova scuola Vaticana l'anno 1885. Scrittura latina. Róma, 1886.* — *Piccoli manuali di Sigle etc. Róma, 1886.* — *Epigrafia e*

paleografia del Papa Damaso. Róma, 1887. — Argomenti di paleografia e critica storica trattati nella Pontificia Scuola Vaticana. 1887. Megkezdte még a sicíliai vecsernye korabeli pápa IV. Márton regestáinak kiadását is. Mint a vatikáni könyvtár prefektusa a könyvtárban dolgozókat tőle telhetőleg gyámolította kutatásaikban. *A—y.*

Új adat Mátyás király könyvtárának történetéhez. Az Országos Levéltárban (N. R. A. fasc. 988. nro. 36.) bizonyos Hadritius György tisztviselőnek Modoron 1637. évi szeptember 26-án Eszterházy Miklós nádorhoz intézett levelében ezt olvasom:

»Az mi penig Révay Pálné asszonyom dolgát illeti: nyilván nagyon nagyságodnál, hogy ez elmúlt esztendőben én kimenvén, az executiót ratione bonorum tam *mobiliūm*, quam *immobiliūm* annyira végben vittem, hogy az *könyveknél* egyéb semmi hátra nem maradt. Azok is miért maradtak légyen függőben, nagyságodnak annak előtte declaráltam: tudniillik, hogy *azoknak az könyveknek jobb része.* — az mint informátus vagyok benne és obiter eszemben vehettem — *sub praelo sectariorum emanáltatott volna*, és így, ha az asszonynak kezéhez jutnának, az idegen felekezető tanítók töltőznének vélek; s más az, hogy sokat azok közül az Révay famíliának elei még az *Budai Bibliothecából* hoztak volt ki magokkal, quo respectu talám jobb volna azon bibliothecának — *relicta minus urgente* — penes familiam Révayanam maradni, kiknek alias registratiójára és executiójára csak egy vagy két iuratus notarius is elégséges.«

T—i K—ly.

II. Rákóczi Ferencz védőlevele a kassai könyvkötő-czéh számára.

Nos *Franciscus* II. dei gratia etc. Kassai czéhbeli compactorok aláztos instantiájok mellett előttünk repraesentált privilegialis articulusokból értjük, hogy a typographusoknak s egyébféle, könyvekkel és papirossal kereskedőknek és czéh nélkül való compactoroknak is sokadalmak alkalmatosságával, sőt másként is az említett czéhbeli compactorok privilegialis articulusi ellen könyveket és papirost titkon vagy nyilván nem volna szabad árulni. Kiknek ezen aláztos instantiáját kegyelmes tekintetben vévén, ezen privilegialis articulusok ususában őket kegyelmesen manuteneálni kívánjuk továbbvaló dispositióig. Ehhez képest mindazoknak, a kik az instansok ily privilegialis articulusok ususa ellen kész könyveket, papirost és egyéb idejárulható eszközöket árulni szoktak, serio parancsoljuk: se sokadalmakban, sem penig másképen ezen privilegium tenora ellen könyvet, papirost s egyéb idejárulható eszközöket árulni ne merészeljenek, — sőt a kik vakmerőségtől viseltetvén, ezen parancsolatnak ellen cselekedni comperiáltatnának, azon sokadalmak helynek tisztai és földesurai az említett compactoroknak az illyek ellen assistáljanak. Datum etc.

Eredeti fogalmazvány a fejedelem udvari kancelláriája 1704—1709. évekbeli, még kiadatlan, b. Jeszenák-féle gyűjteményben levő kiadványi jegyzőkönyvei II-ik kötetében, 292. l. A kelet ugyan e

fogalmazványánál nem tétetett ki: de a közvetlenül megelőző kiadvány »18. Junii 1705. Egernél«, a közvetlenül következő pedig »In Confinia Szolnok, 2. Julii 1705.« datáltatván, bizonyos, hogy a jelen protectionális-levél a közbeneső két hét valamelyik napján kelt.

Közli: *Thaly Kálmán.*

Adalék a kassai domonkosok könyvtárához. A domonkosoknak 1335-ben már volt rendházuk Kassán s könyvtárukról a XV. század folyamán elég gyakori feljegyzések maradtak reánk. Részint a protestantizmus terjedése, részint egy borzasztó tűzvész, mely 1556-ben a város kétharmadát — kolostorukat és templomukat is — elhamvasztotta, a rendet ősi fészkének elhagyására késztette. Ingóságait a város vette őrizete alá s 1699-ben, midőn a domonkosok megtérnek, könyvtárukat visszakapják, a mint az alábbi oklevél tanúsítja:

»Quod amplissimus magistratus regiae ac liberae civitatis Cassoviensis deposuerit conventui nostro Cassoviensi beatae virginis Mariae quinquaginta duos libros nostrae antiquae bibliothecae inscriptos et triginta unum de non inscriptis ac proinde dubiis benigne cesserit nos infrascripti praesentibus recognoscimus et praetactum amplissimum magistratum regiae ac liberae civitatis Cassoviensis in optima forma cum gratiarum actione quietamus. Datum in conventu nostro Cassoviensi, die 2. Decembris 1699.

Frater Gregorius Wlassati, m. p. Fr. Hyacinthus Giorgievics, m. p.
ordinis praedicatorum vicarius loci. eiusdem ordinis concionator ungaricus.

Fr. Raymundus Reichel, m. p.
eiusdem ordinis concionator germanicus.

Az oklevél Kassa város levéltárában 19612. szám alatt őriztetik.

Ifj. Kemény Lajos.

Bod Péter könyvtárának sorsa. Bod Péterről tudjuk, hogy szenvédeyes könyvgyűjtő volt s szép magánkönyvtárral bírt, melyben számos ritka magyar nyomtatvány és kézirat volt s közöttük olyan is, mely ma már egy példányban sem ismeretes, mint Félégyházi Tamás, Keresztyén hitnek részei, Fehérvárott. 1689. 4r. Köleséri Pál »Keresztyéne«, Debreczen 1667. 8r. Nadányi, Magyar Florus, Kol. 1702. 12r. Füstölgő csepü. Kolozsvár 1676. 12r. stb. E gyűjteményt Bod halála után Nagy-Enyeden lajstromozták s az 1770. évben elárverezték. Ez árverésen megjelentek a protestáns iskolák küldöttei s a debreczeni ref. kollégium is 2 tanára által képviseltette magát, kik ott a könyvtári jegyzőkönyv (R. 717.) tanúsága szerint 61 művet meg is vettek, sajnálatunkra nagyobb részt külföldi theol. műveket s nem a hungaricumokat; de azt is vettek néhányat, ilyenek: Félégyházi Tamás, Uj testamentom. Debreczen, 1586. 4r. Patai István, A Sakramentomokról. H. n. 1592. 8r. Margitai Peter, Az Apostoli Crédónak magyarázatai. Debreczen 1624. 8r. Catechesis, azaz ker. vallásra való tanítás. Kolozsvár 1698. 16r. Bisterfeld J. H. De uno

deo. Amsterdam, 1659. Illyés András Jos. Verbum abbreviatum. Viennae 1693. Molnár Albert, Postilla Scultetica. Openheim 1617. 4r. Szikszai Hellopaeus B. Tractatus de sacramentis H. n. 1585. 8r. Lascovius Péter, De puro dei verbo. 1584. Lascovius P. De homine. Wittebergae, 1585. 8r. Syndromus rerum Turcico-Pannonicarum, Francof. 1617. 4r. és Bojthi Gáspár »De rebus gestis Gabrielis Bethlen« című kézírata. Hová kerültek a többi magyar hungaricumok és kéziratok, nem lenne érdektelen, ha ki lehetne nyomonítani. Talán más főiskolák (mint S.-Patak, Nagyenyed, Kolozsvár) könyvtári jegyzőkönyvei szintén szolgálhatnának e tekintetben útbaigazítással.

Dézsi Lajos.

Magyar Nemzeti Könyvtár. Jankovich Bélának folyóiratunk előző füzetében megjelent ily című czikke külön kiadásban is napvilágot látott, s a szerző megküldte azt mindazoknak, kik e nagyfontosságú kulturális kérdés iránt érdeklődnek s annak megoldására bármilyen befolyással bírnak. Megjegyezzük e helyen, hogy a cikk közlésébe a 2. lapon hiba csúszott be. A M. Tud. Akadémia könyvtáráról az mondatik itt, hogy 50,000 kötetből áll. Ez nem felel meg a valóságnak; az akadémiai könyvtárban 50,000 *munka van* 150,000 kötetben. Az elnézésből eredő hiba a külön kiadásban már ki van javítva; kötelességünknek tartjuk a helyreigazítást e helyütt is megtenni. Szerk.

Antiquár-katalogusok. Hazai antiquáraink legújabb katalogusai-ból említést érdemelnek *Dobrowsky Agost* 84--88. számú jegyzékei. Tartalmuk: Hungarica, Theologia (magyar és általános), Magyarország megyéinek és városainak monografiái, ősnymtatványok és régi magyar nyomtatványok; ez utóbbiak között Temesvári Pelbárt, Sermones quadragesimales (Strassburg 1506.) és Pomerium (év. n. 1515.) és a Duplex confessio Valdensium ad regem Vngarie missa. (Lipcse, 1512.) *Ranschburg Gusztáv* ujonnan megnyitott antiquáriumból két jegyzéket bocsátott kézre, melyek egy nagy műtörténelmi, egy jog- és államtudományi könyvtár és egy hazai gyűjtőtől megvásárolt, főleg Erdélyre vonatkozó könyvtár legbecsesebb darabjait sorolják fel. Ritkaságai közül figyelemreméltók: Apuleius, Asinus aureus (Velence, 1500.) Váradai Péternek ajánlva; S. Augustini Opuscula, nyomt. 1491-ben Parmában Angelo Ugolettinál, Taddeo Ugoletti testvérénél, kiről az előző mint Corvin János nevelőjéről megemlékezünk; Juvenalis 3 kiadása (év n., 1486. és 1501.), Thúz Jánoshoz intézett ajánlással, Ph. Bergomensis, De claris scelestisque mulieribus (Ferrara, 1497.) a Johannes papissaról szóló rész is; egy augsburgi Turóczi; Michael de Hungaria, Evagatorium (Strassburg, 1516), Heltai Gáspár Canticonalejának (Kolozsvár, 1574.) töredéke stb. Megemlítjük még *Révai Leó* 24. sz. jegyzékét, melyben az összes humanista tudomány-szakokból igen becses munkák vannak felsorolva.

D.

MAGYAR KÖNYVGYŰJTŐK EXLIBRISEI.

VARJU ELEMÉRTŐL.

(Egy tábla melléklettel és a szöveg közt 7 hasonmással.)

A híres francia könyvbarát *Grolier*nek könyveire nyomott jelmondatát: »*Grolierij et amicorum*« számosan utánozták, a nélkül azonban, hogy valaki azt szó szerinti értelemben vette volna, mert olyan könyvgyűjtő nem létezik, a ki féltett és nagy becsben tartott kincseit szívesen kikölcshözné barátainak. Újabban egy könyvjelző lapocskán a Grolier mondatának épen megfordítottját olvastam: »*Nunquam amicorum*«, a mi, míg egyrésről igazabb, másrésről híven jellemzi a viszonyokat. A könyv kapós portéka, ha nem őrzik, könnyen lába kel s eltulajdonítása a legújabb idő-kig, kivált nálunk, nem ment lopás számba. Kiváló és gyakran jómódú emberek minden lelki furdalás nélkül tették s teszik zsebre a nekik tetsző s nehezen megszerezhető könyveket, és tettük fölött a könyvtárnokon és a könyvbaráton kívül alig botránkozik meg valaki.

Mivel a könyvvel szemközt a tulajdonjognak ez a laza felfogása régenten ép úgy divatban volt, mint az újabb időkben, szokássá vált a könyveket némi óvszerül a tulajdonos nevével, czímerével vagy jelvényeivel ellátni. A könyvnyomtatás feltalálása előtt a kéziratok, melyeknek előállítására nem csekély fáradságba és költségbe került s melyeket épen azért nagy becsben tartottak, majdnem kivétel nélkül magukon viselik a tulajdonos, az író, vagy a felajánló czímerét. Az ilyen czímeres XII. század óta mind gyakrabban láthatók a kéziratokon s legtöbb esetben egyedüli támpontul szolgálnak a kéziratok provenienciájának meghatározásánál. A XIV. század óta, különösen Olaszországban, a czímereseket vagy jelvényeket nem csak magára a könyvre, hanem egy külön papir- vagy pergamen-lapocskára is festették s az ilyen lapocskákat aztán a könyvekbe ragasztották.

A könyvnyomtatás feltalálásával a könyvek száma egyszerre roppantul felszaporodott s a kevésbé jómódú ember is gyakran több száz darabból álló gyűjteményt szerzett össze. Ilyen tömeg könyv minden egyes darabját a tulajdonos címerével ellátni, nagy költségbe vagy fáradságba került volna, miért is a már régebben használt festett könyvjelző lapocskák mintájára mechanikus úton sokszorosított exlibriseket készítettek s ezeket ragasztották a könyvekbe.

Az »*exlibris*« elnevezés újabb keletű s a könyvjelzőkön rendszerint használatban levő feliratból van véve. Ezen elnevezés alá azonban csak azon könyvjelzők tartoznak, melyek nem magára a könyvre, hanem egy külön lapra vannak nyomva, s a könyvről leválaszthatók. Ábrázolásaik vagy felirataik szerint igen sokfélék, lehet rajtuk címer, monogramm s számtalan fajú jelvény felirattal vagy a nélkül. Előállítási módjuk is igen sokféle, vannak fagyvagy rézmetszetű, könyvomatú, czinkografált vagy egyszerűen csak nyomtatott könyvjelzők.

Mivel az exlibrisek legnagyobb része címerrel van ellátva, a heraldikusra nézve nem megvetendő forrást képeznek, de műtörténeti szempontból is érdekesek, mert a leghíresebb művészek sem tartották méltóságukon alulinak, hogy egy-egy exlibrist rajzoljanak vagy metszenek.

A legrégebb nyomtatott exlibris, Warnecke szerint,¹ 1480-ból való; ez időtől kezdve használatuk a külföldön mind inkább elterjedt. Hazánkban a legrégebb általam látott exlibris csak a XVI. század második feléből való s ez a pozsonyi Teitnes Jánosé. Bár magyar exlibrisek csak szórványosan fordulnak elő, s művészi kivitelű nem sok van közöttük, mégis hasznos dolognak vélem azokat összegyűjteni, mert általuk számos oly régi könyvtárt ismerhetünk meg, melyekről nélkülök nem lenne tudomásunk. Külföldön jónévű bibliografusok terjedelmes köteteket adtak már ki az exlibrisekről, számosan foglalkoznak összegyűjtésükkel, sőt exlibris-gyűjtők egyesülete is alakult, melynek már szaklapja is van. A magyar könyvészek se tartásukon méltóságukon alulinak és kicsinyesnek az exlibrisek összegyűjtését. Egy nemzet műveltségi fokának semmi sem oly pontos mértéke, mint a könyvtárak

¹ Die Deutschen Bücherzeichen. Berlin, 1890.

kisebb vagy nagyobb száma, s **exlibriseink** megőrizvén számunkra az elpusztult és szétkallódott könyvtárak emlékét, tanúságot tesznek nemzetünknek a tudományok iránti előszeretetről s így nem épen jelentéktelen adattal járulnak művelődéstörténetünkhöz.

Az alább felsorolt exlibrisek száma még csak 61, de remélem, hogy e szám idővel legalább is megkétszereződik. Hogy sorozatunk mihamarább teljesebbé legyen, fölkérem a Magyar Könyv-Szemle olvasóit, sziveskedjenek az általuk látott vagy birtokukban levő s itt le nem írt exlibriseket, vagy pontos leírásukat a folyóirat szerkesztőségének beküldeni, hogy azok időnként közölhetők legyenek.

A leírásoknál használt rövidítések a következők: Ny. nyomtatott, R. rézmetszetű, F, fametszetű, L. litografált exlibris. A zárjelben álló számok a lap nagyságát jelentik milliméterekben. A csillaggal megjelölt exlibriseket cizinkografiai hasonmásban is közöljük:

**Árady Nep. János.* (R. 100 × 54.) Czimer és felírás ovális vonalkeretben. A czimer kék mezejében jobbra néző griff látható, jobbájában három nyilvesszővel; sisakdísz ugyanaz, koronából kinövő. Foszladék mindkét oldalon kék-arany. Az esztergomi káptalan kanonoki rendjével körített paizs fölött jobbról püspöki süveg, balról pásztorbot látható s az egészet püspöki kalap tetőzi be. A czímert félkörben négysorú fölirat köríti: JOANNES NEPOM ÁRADY ELECT. EPPUS DULCINENSIS, | M. E. STRIGON. LECTOR ET CANON. SERENISSIMI REGII | PRINCIPIS CAROLI AMBROSII PRIMAT. R. H. ET ARCHIEPPI STRI- | GONIENSIS PER DISTR. TYRNAV. VICARIUS, ET CAUSARUM AUDITOR GENERALIS. (1800 körül.)

Balogh Pál (Almás). (L. 140 × 110.) Tudományos és művészeti emblemák alatt, két bőség-szaru között felfüggesztett szőnyegen a tulajdonos kézírásának hasonmása: *Almásy Balogh Pál | könyveiből* (XIX. század.)

Balogh Sándor. (Ny. 62 × 35.) Nyomatott lapocska, egyszerű keretben, felirata: *Seminarii Maj. Jaurinensis | e Bibliotheca | Alexandri Balogh | Praepositi quondam S. Adal- | berti de Monte Jaurino.* (XIX. század.)

**Bánffy György gróf.* (R. 120 × 73.) A czimerben jobbra néző, koronából kinövő, kardot tartó griff látható. A paizs fölött kilencz ágú gyöngyös korona. Pajzsörökül koronás griffek. Fölötte szalagon: *Pictus*

ad omnia utilis. Alatta ugyancsak szalagon, aláírászerűleg: *Comes | Georgius Bánffy | L. B. de Lossontz.* (XVIII. század második fele.)

Báthory-Simolin Sándor gróf. Ezen állítólag a régi Báthori-családból származó főúr két ex-librisét írja le *Warnecke*;¹ leírása fordításban így hangzik:

(L. 71×85.) Az arany vonallal kerített czímer (Rietstap II. 780.), három sisakkal és két sárkányon álló angyallal paizsörök gyanánt. Jelszó: »*Szabad Es Hio.*« (így!) (XIX. század.)

(L. 68×84.) A czímer három sisakkal, sárkány és sas paizsörök. A mondatszalg mint az előbbeninél. Diszitett keretben. (XIX. század.)

Batthyány gróf. (R. 70×60.) Az ismert *Batthyány*-czímer fölírat nélkül. (XIX. század.)

Bethlen Pál gróf. (Ny. és F. 160×115.) Nyomatott s két részre osztott keret felső részében fametszetű czímer: szájában keresztet országalmát tartó koronás kigyó; a sisakon öt ágú korona. Az alsó részben 12 soros nyomatott felirat: *Ex Munificentissima donatione summi Moe- | cenatis, Excellentissimi Domini, Domi- | ni Comitis PAULI de BETHLEN, S. C. R. | et Ap. M. Camerarii, Status et Excels. Re- | gii in M. Transilvaniae. Principatu Gubernii | Consil. Int. Inclitae item Tab. Reg. in | Transil. Judicariae Praesidis, et per eundem | Principatum Supremi Janitorum Regalium Ma- | gistri. Ecclesiarum et Scholarum in Transilva- | nia Reformatorum Curatoris Supremi, accepit | ILL. COLLEGIUM REFORM. CLAUDI- | OPO- LITANUM. A. D. MDCCLXXXIV.*

Bobics Ker. János. (Ny. 70×70.) Diszitett keretben a következő felírás: *E Collectione Libra- | ria Nob. Joann. Bapt. | Bobics Causarum Ad- | vocati. | M.DCCC.*

Bosnyák József. (Ny. 133×73.) Diszitett keretben; *EX LIB- RIS | JOSEPHI BOSNYÁK. | FORI UTRIUSQUE | JURATI ADVOCATI. | 17* (Az évszám kézírással 1771-re van kiegészítve.)

**Budapesti egyetemi könyvtár.* (R. I. *Phil. Binder Sc. Budae.* 122×78.) Koczkás padlón álló, lantot tartó Apollo, jobbajával az egyetem czímerére támaszkodik, mely egy félig lepellel födött asztalon áll; a czímer mellett trombita és olajág, Apollo lábainál földgömb

¹ I. m. 30. l.

és könyvek. Alatta táblán: *Ex Bibliotheca Regiae Vniver- | sitatis
Budensis Ao 17..* (1780 körül.)

Budapesti pálosok kolostora (R. 69×102.) Tojásdad babérkoszorúban, az angyalok által tartott, koronás paizs. Fölötte: *Bibliothecae Pestiens. Ord. S. Pauli. P. E.*; alatta: *Inscripsit P. Caspar Gindl. An. 17.* (1770 körül.)

Dayka Gábor. Az exlibrist emliti Kende S. bécsi könyvkereskedő egyik jegyzékében.

Ebeczky Béla (Ináncsi). (Ny. 40×85.) Rózsaszínű lapocska, ezen felírással: *Ináncsi | EBECZKY BÉLA | kézi könyvtárából.* (XIX. század.)

Ebeczky-Balás Eugenia. (Ny. 80×40.) Felirata: *EBECZKY-BALÁS EUGENIA | TULAJDONA.* (XIX. század.)

Endrődi Nep. János. (Ny. 98×45.) Keretben ezen felírás: *Joannis Nepomuceni Endrődi | Clerici regularis Scholarum Piarum.* (XVIII. század vége.)

Fáy János. (Ny. 74×40.) Keretben: *EX COLLECTIONE | JOANNIS FÁY | CONSULIS DEBRECINENSIS. | Anno Nro* (1820 körül.)

**Görgey Márton.* (R. 94×75.) Czímer: Ovális paizs ezüst mezejében hármás halomból kinövő s kezében gyökerestől kitépelt zöld fát tartó vadember. A paizs felett ugyanazon vadember öt ágú koronából növe ki. A paizs két oldalán infula és pásztorbot, alól a kanonoki rendjel s az egész czímer felett pásztorkalap. A felírás félkörben veszi körül a czímet: *MARTINVS GÖRGEY DE EADEM HAERED. | IN TOPORCZ PRAEP. S. LADISLAI E. M. S. CANO.* (1800 körül.)¹

Győri székesegyház. (Ny. 25×85.) Egyszerű keretben: *Cath. Ecclesiae Jaurinensis.* (XIX. század.)

Győri püspöki papnevelő intézet. (Ny. 56×26) Egyszerű keretben: *Seminarii episcop. maj. | Jaurinensis.* (XIX. század.)

**Gyurkovich Márk.* (R. I. E. Mansfeld fec. 100×80.) Czímer: Vízszintesen metszett paizs, felső része két mezőre osztva, a jobb

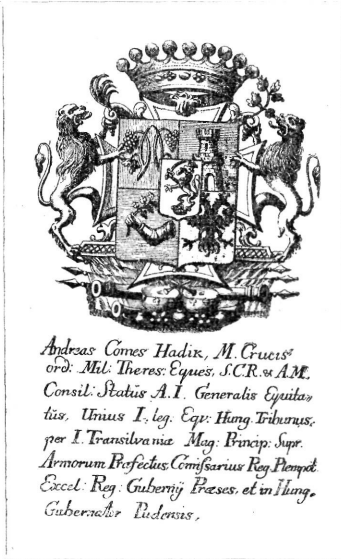

¹ Valószínűleg Árady exlibrisével egy metszőtől származik.

fekete mezőben balra fordult s csonka oszlopra lépő arany oroszlán; a bal vörös mezőben hármás zöld halmon jobbra néző daru, jobbában arany golyóval. A paizs alsó fele ékalakban három részre van osztva, jobbról és balról ezüst mezőben egy-egy kék rózsza, a középső kék mezőben Gorgon-fejes paizson ülő bagoly. A paizs fölött rostélyos sisak, rajta arany koronából kinőtt ezüst-vörös és fekete-arany szarvak, nyílásukban jobbról arany, balról ezüst csillaggal, közben kinövő arany griff, jobbában karddal. A sisaktakaró színei: fekete-arany és kék-ezüst. A paizs alatt táblán ezen felirat: *Marcus Gyurkovich Nobilis à Serviisky.* (XVIII. század.)

**Hadik András gróf.* (R. 150×90.) Rendjel-keresztben fekvő, négy részre osztott s szívpaizsall ellátott czimerpaizs. Szívpaizs: ezüst

mezőben jobbra fordult, koronán álló s kivont kardú vörös (?) oroszlán, szájában emberfejet tartva. Az 1. vörös mezőben két szőlő-ág fürttel, a 2. kék mezőben kétormú kapu-torony, a 3. kék mezőben cserágot tartó pánczéloskar, végül a 4. arany mezőben koronás, fekete, kétfejű sas. A paizs fölött kilencz ágú gyöngyös korona, paizsörökül oroszlánok. A czimer alatt hadi emblemák s a következő felirat: *Andreas Comes Hadik, M. Crucis*

*Andreas Comes Hadik, M. Crucis
ord: Mil: Theres: Eques, S.C.R. & A.M.
Consil: Status A. I. Generalis Equita-
tus. Unius I. leg. Eqv: Hung. Tribunalis.
per I. Transilvania Mag: Princip: Supr:
Armorum Praefectus, Commissarius Reg: Plenipot
Excel: Reg: Gubernij Praeses, et in Hung.
Gubernator Podensis,*

*Andreas Comes Hadik, M. Crucis
ord: Mil: Theres: Eques, S. C. R.
& A. M. | Consil: Status A. I. Genera-
lis Equita- | tus. Unius I. leg.: Eqv.
Hung. Tribunalis, | per I. Transilva-
niae Mag: Princip: Supr: | Armo-
rum Praefectus, Commissarius Reg:*

*Plenipot: | Excel: Reg. Gubernij Praeses, et in Hung. | Gubernator
Podensis.* (így.) (1730 körül.)

Horvát András. (Ny. 60×20.) Egyszerű keretben: *Horvát
András'* | könyvtárából. 1819.

Illésházi István gróf. (R. 85×67.) Vonalkeret, felső szélén egy koronán álló s nyíllal átlótt sas, a keretben ezen fölirat: *Illés-
házianae | Bibliothecae | Dubniciensis.* (XIX. század.)

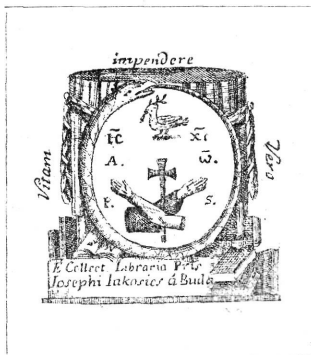
**Jakosics József (Budai).* (R. 72×62.) Egy farkát harapó

kigyó által képezett körben fölül olajágot tartó galamb, alatta két keresztbe tett kar, közebük szúrt kereszttel, körülvéve a következő betűkkel: $\text{I} \overset{\text{C}}{\times} \text{C} \mid \text{A.} \ \omega. \mid \text{F. S.} \mid$

Az egész egy csonka oszlopon van elhelyezve, melynek lábánál könyvek hevernek, közülök egy kinyitva s rajta M. S. betűk láthatók. Alul táblán: *E Collect: Libraria P̄ris | Josephi Jakosics á Buda.* Az egész körül: *Vitam impendere vero.* (XVIII. század.)

Kámánházy Ferencz. (Ny. 90 × 55.)

Egyszerű keretben: **BIBLIOTHECAE | FRANCISCI SALESII | KA'MA'N-HÁZY.** Nro. . . (XVIII. század.)

Károlyi grófok. (Színezett rézm. 75 × 63.) Kék alapon farkát harapó koronás sárkány által képezett ovális, ugyancsak kék mező, benne hármás fehér halmon féllábon álló, természetes színű karvaly, felemelt jobb lábában piros szívet tartva. Mögötte sárga felkelő nap. Az egész fekete vonalkeretben, mely fölött ezen felírás: *Com. Károlyi.* (XVIII. század.)

**Koller Ignác.* (R. *Nicolai Sc.* 74 × 57.) Jobbra dült, négyosztályú, tárcsa-idomú paizs 1. kék mezejében balra néző, ágaskodó ezüst ló; a 2. ezüst mezőben jobbra néző vörös oroszán; a 3. ezüst mezőben három (2, 1) piros rózsa; a 4. arany mezőben két balról jobbra dülő kék pólya. A paizs fölött rostélyos sisak, öt ágú arany koronával, melyből két arany szarv nyúlik ki, mindenik három rózsával díszítve; a két szarv közt jobbra ágaskodó ezüst ló. A címert címerköpeny borítja, e mögött püspöksüveg és pásztorbot, az egész fölött pásztor-kalap látható. Alatta ezen fölírás: *Ignatius Koller Episcopus | Veszprimiensis.* (XVIII. század.)

Kollonitz László gróf. (R. 55 × 63.) Püspöki kalap alatt a koronás címerpaizs, püspöksüveggel, kereszttel és pásztorbottal. Alól mondatzalag ezen 2 soros felirattal: *Ex libris Ladisl. Com. à Kollonitz. Epis. in: Varad.* (XVIII. század.)

Kollonitz László gróf. (R. 75 × 80.) Érseki kalap alatt a Kollonitz címér; alatta mondatzalagon 2 sorban: »*Ex Libris Ladislai Com. a Kolloniz Ar. Epis. Colocensis.*« (XVIII. század.)¹

¹ Mindkettő Warnecke után.

**Kovachich Márton György.* (R. 98×80.) Négyszögletű alapon ovális koszorú s ezen belül a címér. Négy részre osztott s szivpaizszsal ellátott paizs; a szivpaizs arany mezején jobbra néző egy fejű sas. Az 1. és 4. vörös mezőben, hármás zöld halmon balra ágaskodó ezüst egyszarvú; a 2. és 3. kék mezőben stilizált ezüst lilium. A paizson rostélyos sisak, díszül arany koronából kinövő ezüst egyszarvú; foszladék kék-ezüst, vörös-arany. A tábla felső részén: *Ex Biblioth. Mart. Georg. Kovachich. Philos. | Doct. et Bibl. R. Vnittis Bud. Canc.* Alul: VIRTUS IN ADVERSIS PROBATUR. (XVIII. század.)

Kozma Ferencz (Kézdiszentléleki). (Ny. 105×20.) Egyszerű felírás: *Monfieur François Kozma | de Kézdiszentlélek.* (XVIII. század.)

Mádai Dávid Sámuel. (R. 77×61.) Tojásdad keretben a címér: félhold és csillag alatt futó róka; a koronás sisakon kinövő magyar vitéz, jobbában kardra szúrt török fővel. (XVIII. század.)¹

Madarász Zsigmond Eduárd. (R. *Kuhn sc.* 64×45.) Ovális vonalkeretben a címér: kék mezőben zöld halmon álló, fiait vérével tápláló pelikán; sisakdíszül a címerkép szolgái; foszladék kék-ezüst és vörös-arany. A keret fölött félkörben: *Madarász Zsigmond Eduárd.* (XIX. század.)

Marosvásárhelyi ref. főiskola. (Ny. 110×70.) Tollat és könyvet tartó nemtó, alatta keretben ezen felírás: *A | Maros Vásárhelyi e. r. | Fő Oskola | könyve.* (XIX. század.)

Mikó Imre gróf. (L. 117×88.) Címér: két részre osztott paizs, felső vörös mezejében jobbra néző, kardot tartó, arany oroslán; alsó ezüst mezejében három farkasfő. A paizs fölött kilenc ágú korona, alatta szalagon: *Et facere et pati fortia.* Ez alatt táblán, hasonmásban gróf Mikó Imre aláírása. (XIX. század harmadik negyede.)

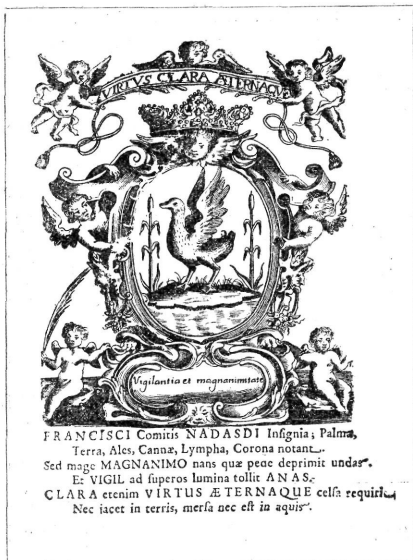
**Miller (Brassói) család.* (128×90.) Címér: hasított paizs, jobb része osztva; jobb felső vörös mezejében piramis alakúlag rakott hat fehér kókoczkán arany gömb, felette lebegő arany koronával. Jobb-alsó arany mezejében ékbe futó két vörös gerenda, alatta két tornyú kapu-bástya. A baloldali kék mezőben két ezüst csillag alatt ezüst horgony, rá csavarodó arany kötéllel. Sisakdísz két, arany-vörös és kék-ezüst szarv, nyílásukba dugott vörös és ezüst zászlócskával, Foszladék vörös-arany és kék-ezüst. Alatta két sorú felírás: *EX*

¹ Warnecke után, aki szerint Mádai numizmatikus és hercegi orvos volt Benkendorfban, Halle a/S. mellett.

BIBLIOTH. | NOB. FAMIL. MILLER de BRASSÓ. (XVIII. század.¹

Müller (Brassói) család.
(70×59.) Az előbbivel teljesen megegyezik. (XVIII. század.)

**Nádasdi Ferencz gróf.*
(R. 140×110.) Barok keretbe foglalt két angyal által tartott czímer: vizen úszó lápszigeten. két nádszál között jobbra lépegető, kiterjesztett szárnyú vadlúd. A czímer felett öt ágú korona s e felett két angyal által tartott szalagon ezen felírás; **VIRTUS CLARA ÆTERNAQVE**, alúl a czímer keretével összefüggő lapon: *Vigilantia et magnanimitate*. A tábla mellett ismét két angyal. Az egész alatt nyomtatással a következő versek olvashatók:

FRANCISCI Comitis NADASDI Insignia; Palmæ,
Terra, Ales, Cannæ, Lympha, Corona notant.
Sed mage MAGNANIMO nans quæ pede deprimit undas.
Et VIGIL ad superos lumina tollit ANAS.
CLARA etenim VIRTUS ÆTERNAQUE celfa requirit,
Nec jacet in terris, mersa nec est in aquis.

FRANCISCI Comitis NADASDI Insignia: Palmæ,
Terra, Ales, Cannæ, Lympha, Corona notant.
Sed mage MAGNANIMO nans quæ pede deprimit undas,
Et VIGIL ad superos lumina tollit ANAS.
CLARA etenim VIRTUS ÆTERNAQUE celfa requirit,
Nec jacet in terris, mersa nec est in aquis. (XVII. század.)

Nagy Gábor. (R. 85×56.) Paizsalakú, oválisan hajló, sárkány által tartott táblán *N G* betűk, a tábla fölött foszladékszerű diszitményen rostélyos sisak, rajta három ágú koronából kinövő hármás cserág. Az egészet három oldalon köríti a felírás: **EX BIBLIOTHECA | GABRIELIS NAGY. | DEBRECZINI ANNO 18.**

Pauer J. (R. 61×96.) Vonalkeretben szikladarabhoz s egy esonka fatörzshöz támasztott, nyitott könyv, jobb oldalán *J. V. P.*: baloldalán *No . .* felírás. E fölött tojásdad keretbe foglalt czímer, jobbra fordult, hármás levelet tartó, kettős farkú oroszlán. Sisakdísz kardot tartó pánczélos kar. (XIX. század eleje.)

¹ A Mária-Terézia által 1758 november 23-án adományozott czímerlevél birtokomban van.

Pálffy herceg. (R. 83×63.) Kettős vonalkeretben a címereköpenyen fekvő, hercegi koronás, oroszlanok által tartott címérpaizs. Alatta: *De la Bibliotheque du Prince Palffy.* XIX. század.)¹

Pásztélyi József. Ex-librisét említi Kende S. bécsi könyvkereskedő egyik katalogusában.

**Peschko Mihály.* (R. 70×60.) Csinos barokk izlésű keretben,

felül könyvön fekvő koponya, szárcsont, homokóra és tintatartó látható, következő felirással: *CONV. EV. | leg. | Cl. C. Rect. | Mich. Peschko. | M. D. CC. LVII.*

Pozsonyi trinitáriusok. (R. 70×50.) Vonalkeretben a címér: lángsugaraktól körített kereszt. A paizs felett kilenc ágú korona; a paizsról lecsüngő lánczra csákány van akasztva.

Alatta: *Ex Bibliotheca Patrum |*

Trinitariorum Posoniensium | Sub Lit No (XVIII. század.)

Szana Tamás. (L. 75×58.) Címér: piros mezőben, zöld halmon jobbra ágaskodó, karddal átdöfött egyszarvú, sisakdísz ugyanaz; alatta szalagon: *SZANA TAMÁS KÖNYVEIBŐL.* (XIX. század.)

Schedel (Toldy) Ferencz. (Ny. 83×45.) Halványsárga lapocska, keretben ezen felirással: *SCHEDEL FERENC | egyetemi tanár | ajándékából.* (XIX. század.)

**Széchenyi Ferencz gróf.* (R. *Gravé par Junker.* 80×80.) Köralakú tájkép romokkal, az előtérben álló falon ezen felírás: *EX BIBL. | COM. FRANC. | SZÉCHENYI;* a falhoz támasztva egy címérpaizs, az ismeretes Széchenyi címérrel, mellette római vitéz. (XVIII. század.)

**Székely Sámuel (Dobai.)* (R. 83×68.) Címér: Arany mezőben balra fordult, baljában kardot emelő griff. A paizs fölött koronás sisak; a foszladék színe nincs jelölve. A címér felett szalagon: *SAMVEL SZÉKELY DE DOBA.* (XVIII. század.)

Sztankovics Miklós. (Ny. 45×70.) Egyszerű keret nélküli fehér lapon e felirat: *Nro Ex Libris | NICOLAI SZTANKOVITS | E | Scholis Pius* (XIX. század.)

¹ Warnecke után.

**Teilnkes János (Pozsonyi.)* (R. köralak; átmérője: 77.) Stilizált koszorúban, vonalzott alapon a címér: jobbra néző kétfejű s ágas farkú oroszlán; a paizson csórsisak, s e fölött kinövő, kar nélküli emberi alak, fején ág-bogas szarvakkal. A koszorúban fölöl ezen felírás: • HANS • TEILNKES • VON • PRESPVRG (XVI. század.)

Teleki Sándor gróf. (L. $\times$) Ornamentális keretben egyszerű felirat: GR. TELEKI S. (XIX. század.)

Toldy László. (Ny. 68×34 .) Diszített keretben: TOLDY LÁSZLÓ | KÖNYVTÁRÁBÓL. (XIX. század.)

Török János. (L. 37×31 .) Több csúcú hegység középső csúcán koronából kinövő, kettős kereszt; körülötte ezen felírás: TÖRÖK JÁNOS KÖNYVTÁRA. (XIX. század.)

Ujfalvy Károly. (L. 63×54 .) Vonalkeretben C, U és E betűkből alkotott monogram, fölötté ötágú korona, alatta: BIBLIOTHÈQUE DE Mr. DE UJFALVY. (XIX. század.)

Vas Ferencz Antal. (R. 62×47 .) Fekete alapon »Comprobat æqum« feliratú mondatszalg alatt, cifrázatokkal körülvelt, hegyes emlékkő, amelyől egy súly csüng le. Alúl 2 sorban: »Franc:

Ant: Vas SS: Theol: et SS: Can: cand: Not: Apo: Jur:«
(XVIII. század.)¹

Vécsey István báró. Ex-librisét említi Kende S. bécsi könyvtáros egyik jegyzékében.

Vörös Ferencz (Faradi). (R. 82×70.) Czímer: kék mezőben egy zászlóért küzdő magyar és török vitéz; a paizs felett három, koronás sisak; az elsőn oszlopon álló s szájában olajágot tartó galamb, az oszlopba tűzve más két olajág; a középsőn kinövő vitéz, jobbjaiban karddal, melyre török fő van szúrva, baljában félholdas zászlóval; a harmadikon két fekete szárny között kinövő s kardot emelő, koronás oroszlán. Az egész köralakú vonalkeretben, körülötte ezen felírással: BIBLIOTH: FR. VÖRÖS: DE FARAD. (XVIII. század.)

Walther László. (F. 72×65.) Tojásdad keretben czímer: kék mezőben zöld sikon álló, kezében kardot tartó oroszlán. Sisakdísz: koronából kinövő, kardot tartó vitéz. A czímer fölött szalagon: *Ns. Walther László.* (XIX. század eleje.)

Zrínyi Ádám. Exlibrisét említi Kende S. bécsi könyvtáros egyik jegyzékében. (XVII. század.)

**Ismeretlen.* (R. *Bar. Zellerin Sculp Posonii.* 88×77.) Tojásdad keretben balról bokrokkal benőtt hegy, melyen több üreg és egy bánya nyílása látszik, jobbról egy kohó, a hegy alján juhok és kecskék legelnek, egy bokor tövén pásztor hever, a hegy oldalában, bá-

nyászok dolgoznak, kalapáccsal törve a köveket; egy bányász a bányanyílás felé érezcel megrakott taligát tol. A hegy csúcsán egy galamb áll, szájában zöld ággal. Alatta ez a jelmondat: *Meine Blätter bleiben grün.* | *Jerem: 17. v. 8.* (1790. körül.)

¹ Warnecke után.

KÖNYVEK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBELI FŐPAPI HAGYATÉKOKBAN.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

A XVI. század a magyar kath. egyház történelmének legsiralmasabb kora. Az ország békéjét felduló politikai rázkódtatásokkal egyidejűleg sorvasztották meg az egyházi életet a hitújítás és a belső bajok. A főpásztoraitól megfosztott egyházmegyékben felbomlott a rend, meglazult a fegyelem s az egyháznak amúgy is megfogyott ereje szétforgácsolódott azokban a viszályokban, a melyeket a különböző érdekek szitottak fel.

De a mi legtöbbet ártott az egyháznak, az a tudatlanság, a tanulatlanság volt, mely egyformán mutatkozott ugyan a társadalom minden rétegében, de legjobban az alsópapságnál boszulta meg magát.

Az Oláh Miklós korabeli főesperesi látogatások jelentései elképzelhetetlen adatokat szolgáltatnak erre nézve. A legnagyobb résznek, eltekintve az egyházi ténykedéseknél okvetetlenül megkivánt külső szertartásoktól — a melyeket még úgy a hogy elsajátítottak, — fogalma sincs hivatásáról, lelkipásztori teendőinek mélyreható fontosságáról, sőt még a legelemibb hitbeli ismeretekről sem. A mi különben nem is csoda. Egyrészt nem voltak elegendő számmal püspökök, a kik a papnevelésre gondot fordíthattak volna, másrészt hiányoztak az iskolák is, melyekben az egyházi pályára készülő ifjúság kiképeztetését nyerhette volna. Azelőtt a hány káptalan volt az országban, ugyanannyi helyen virágzott az oktatás- és nevelésügy. Most, hogy a püspöki és káptalani birtokokat részint a török, részint egyes főurak vagy a hitújításhoz szító birtokosok tartották lefoglalva, alig egy-két helyet kivéve, nem volt sem tanító, sem tanítvány az egyházmegyékben.

A népnek azonban szüksége volt papokra ezután is, és

miután, ha volt is püspöke, ennek nem volt elegendő számmal alkalmas embere, a kiket a megüresedett javadalmakra küldhetett volna, a hívek maguk voltak kénytelenek plébánosról gondoskodni. Így történt azután, hogy — mint a főesperesek az érseknek jelentik — nem ritkán olyanok is plébánoskodtak egyik-másik a központtól távolabb fekvő községben, a kik soha pappá nem szenteltettek. Azok közül pedig, a kik — pl. az esztergomi főegyházmegyében az egyik kerületben 33 volt ilyen — elő tudták mutatni felszenteltetési bizonyítványukat, a nagyobb rész nem itthon, hanem valahol a külföldön jutott az egyházi rendekhez, s csak több évi hányattatás, kóborlás után kerültek hozzánk. Ama 33 közül pl. csak 12 lett Magyarországon pappá szentelve, úgymint Pozsonyban 6, Nagyszombatban 3, Esztergomban 2, Egerben 1; a többi 21 mind külföldön lett ordinálva, a legtöbben Krakkóban, Bécsben, az előbbi helyen 10, az utóbbin 7.

A szegény nép nemcsak azt nem kereste, mily képzettséggel, mennyi ismerettel és minő erkölcsökkel bír az az idegen földről hozzá származott egyén, a kit a felmutatott okmányok alapján — néha csak 3—4 évre — papjává fogadott, hanem midőn az egyházi hatóság valamely kihágás miatt meg akart egy plébánost fenyíteni s ez olyan községbe talált menekülni a melynek nem volt papja, a hívek maguk könyörögtek az egyházi hatóságnál, hogy hagyja meg őt náluk, ő nekik jó lesz ilyen is.

Ez történt pl. midőn a barsi főesperes 1561-ben bejárván kerületét Kistapolcsánba érkezett. s az odavaló lelkész Veresváry Mihály elillant a látogatás elől, de elfogtatván Szent-Benedekbe vitetett. A szent-benedekiek azonnal küldöttséget menesztettek a főespereshez kérvén őt, engedje meg hogy Veresváry náluk maradhasson; miután nekik már régtől fogva se milyen papjuk sincs. Az esperes beleegyezett azon feltétel alatt, hogy megjavítja magát. Mire azután az egyik tekintélyesebb hívő, Szegedy Mihály uram, tüstént leborotváltatta új plébánosuk szakállát és tonzurát nyíratott neki, hogy legalább papi kinézése legyen.

Hogy ez a szedett-vedett népség, mely vagy egyáltalában nem volt pappá szentelve, vagy ha igen, a jó ég tudja mily úton-módon jutott hozzá valahol a külföldön, jobban szerette a boroskancsót és az asszonyokat, mint a könyveket, az természetes. Még azok közt is, a kik az esperes jelentése szerint már nyiltan

a reformációhoz pártoltak, alig találunk egy-kettőt, a kikről azt hallanók, hogy könyveket olvasgat; pedig míg a katolikusoknak 1563 táján sem volt sajtójuk, addig a protestans főurak áldozatkészsége folytán ekkor már országszerte nyomtatták a hitújítást tárgyaló munkákat. E kevesek egyike a lévai plébános Vizkelety Mátyás, a kiről a főesperes panaszosan említi, hogy bár Nagyszombatban lett felszentelve. azóta már teljesen szakított az egyházzal és Luther, Melancthon, Bullinger Henrik, Brenz János irataiból táplálja szellemét. Meglátszott ez a vitatkozáson is, a melyet az esperessel fél napon keresztül folytatott. Egy másik, a henlovai pap pedig az 1561-ki zsinati bíróság előtt említi kihallgatása alkalmával, hogy Brenz postilláit használja.¹

Találkoztak azonban ezek közt a hitújító papok közt olyanok is, a kik meg éppen brutális nyíltsággal válaszoltak arra a kérdésére, hogy milyen könyvek vannak. Az alsókubiniak plébánosa — egyébként feleséges és részeges ember — ezzel veregette meg egy asszonynak arcját: »haec est mea grammatica, in qua frequenter studeo.«² Az egyik liptómegeyi pap is, a ki a templomában lévő és Szent-Istvánt ábrázoló képet bemázolta szénnel, a feszületet pedig összetörte és elégette, »uxorem suam vocat grammaticam, quam libenter et die nocteque se legere dicit; dicitur insuper aliam personam fovere suspectam, quam interim legere multi credunt et dicunt.«³

Valamivel de nem sokkal jobbak voltak a viszonyok a XVI. század első tizedeiben. Az Oláh Miklós, Draskovich György, Telegdy Miklós, Monoszlai András által kifejtett ellenállás, ha nem is volt képes a katholicizmust fenyegető veszélyt eltávolítani, az általuk életbe léptetett rendszabályok még sem maradtak minden hatás nélkül. A papnevelésre gondot kezdenek fordítani, a lelkészek kezeibe könyveket adnak: a breviáriumot és néhány vitairatot, zsinatokra gyűjtik össze őket, ahol oktatásban része sülnek. A végromlástól azonban csak Pázmány mentette meg az egyház ügyét, aki nem csak a főurakat térítette vissza nagy száma-

¹ Országos levéltár. Acta Ecclesiastica, fasc. 4. nr. 58.

² U. ott.

³ Az Oláh Miklós korabeli főesperesi látogatások jelentéseinek másolatai a primási levéltárban.

mal, hanem kivált az oktatás és nevelésügy terén, a szószéken és az irodalomban vette fel sok eredménnyel a küzdelmet a hatalmas protestantizmussal. De még az ő idejében is — 1634-ben — találkoztak a falusi papok közt olyanok, akik nem csak a magasabb képzettségnek voltak híjával, hanem még az állásukhoz illő viselkedésnek fogalmával sem bírtak. Így pl. a várkonyi parochus, Ugróczy Mihály maga szokta gabonáját learatni, sőt háztartását is maga vezette s a baromfiakkal is maga vesződött. A cifferi lelkész pedig a templomban tartotta a szalonját. A prácsai pap meg, ha elment hazulról, a pénzt rejtette el a szentségházba.¹ A nagy többség azonban sokkal tanultabb, tisztább életű és kötelességtudóbb, mint az előző korabeli elődjeik, eltekintve attól, hogy hitük tisztaságához kétség sem fér.

A könyvekkel is hasonlíthatlanul többet foglalkoznak. Helyzetük, anyagi viszonyaik ugyan nem engedik meg nekik, hogy könyvtárakat gyűjtsenek össze és tudományos buvárlatokba merüljenek, de a legszükségesebbeket, a breviáriumot, a predikációkat, néhány hittudományi munkát szorgalmasan használják.

Az egyházi hatóság intézkedései is mindinkább odahatnak, hogy a papság minél kevesebb fáradsággal és költséggel könyvekhez jusson. Az 1611-ki nagyszombati zsinat elrendeli, hogy ne csak a püspökök hagyományozzák könyvtárukat azon egyházmegyének, amelynek élén állottak, hogy így minden káptalanban lehessen könyvtárt alakítani, hanem a plebánosok is hagyják azon parochiára könyveiket, amelyen haláluk előtt működtek.² Az 1633-ban ugyancsak Nagyszombatban megtartott nemzeti zsinat pedig felújítván ezen intézkedést, még hozzá adja, hogy a végrendekezés nélkül elhalt plebánosok könyvei is plebániájukra szálljanak.³

Az ily plebániái könyvtárak azonban csak nagyon lassan és huzamos idő alatt gyarapodtak. A lelkeskedő papság között nagyon csekély számmal voltak olyanok, akik önképzésükre, az irodalom pártolására elegendő anyagi eszközökkel rendelkeztek.

A könyvgyűjtők, vagy legalább az olyanok, akiknek meg

¹ Visitatio ecclesiarum comitatus Posoniensis anno Christi 1634. Primási levéltár.

² Péterfy. Sacra Concilia, II. k. 208. l.

³ U. o. 330. l.

volt a maguk kis könyvtára, a XVI. században csak úgy, mint a XVII-ben a magasabb állású egyháziak, a kanonokok és püspökök közt keresendőek. Egyedül ők, a főpapság volt az, melynek tagjai a legnehezebb viszonyok közt, a háboru zajában, a szegénység küzdelmei közt, a székhelyéről való száműzetés keserves napjaiban is megőrizték tudományszeretetüket. A mennyire erejükből telt, mindig áldoztak az irodalomért, párfogolták, buzdították az írókat, többen dolgoztak maguk is, és gyűjtötték szorgalmasan az emberi szellem kiválóbb termékeit.

E tudománykedvelő s irodalompártoló főpapok könyveikről, könyvtáraikról, természetesen feltékeny gonddal emlékeztek meg akkor is, midőn haláluk előtt földi ügyeiket rendezték. Rendszerint ott van végrendeleteikben egy pont, mely arról intézkedik, hogy mi történjék haláluk esetére könyveikkel. Mäskor a végrendeleti végrehajtók állítanak össze egy jegyzéket a hagyatéki leltárban a könyvek felől.

Az alábbiakban közlünk néhány ily végrendeleti intézkedést és hagyatéki leltárt, a melyek a rég veszendőbe ment könyvtáraknak legalább az emlékét megőrizték az utókor számára.

Rumer Gáspár pozsonyi kanonok az egyetlen, a ki 1517 január 3-án írt végintézkedésében könyveivel nem igen látszik törődni, úgy rendelkezik ugyanis, hogy ezek ruháival s más egyéb ingóságaival együtt értékesíttessenek, s a begyűlt összegből fedezzék az általa tett ájtatos hagyományokat.¹ A többi már mind nagyobb gondot fordít arra, hogy a könyvtárában lévő munkák el ne kallódjának. Rendszerint rokonaikra hagyják, vagy valamely intézetre, vagy szétesztják ismerőseik, jó barátjaik között, vagy pedig — később már, — a káptalan gondviselése alá juttatják.

1562. november 14-én Kolosváry János csanádi püspök könyveire vonatkozólag megújítja előbbeni intézkedését, mely Nagy-Szombatban deponalt végrendeletében foglaltatik, és csak Szent-Ágoston összes munkáit hagyja ezúttal Telegdy Miklósrá. Hagyatéki leltárába a következő könyvek vannak felvéve.

Pighius lib. 2.

Missale.

Breviarium.

¹ Hevenesi kéziratái az egyetemi könyvtárban, XVIII. k. 318. l.

Liber miscellaneorum.

De divinis et apostolicis traditionibus.

De conciliis lib. 2.

Summa summarum quae Thabiana reformata dicitur.

Tractatus sacerdotalis.

Joannis Ecchii de septem ecclesiae sacramentis tom. 4.

Confessio Polonica.

Concilium Reginaldi Poli cardinalis.

De sanctorum invocatione.

De haeresibus.¹

Oláh Miklós primás könyvtárának maradványai már voltak ismertetve e folyóirat hasábjain, az 1883. évi folyamban. A nagy humanistának két helyen is volt könyvtára, úgymint Bécsben és Nagy-Szombatban. Amazt végrendeletében rokonának Listhy Jánosnak és hasonnevű fiának hagyományozta oly kikötéssel, hogy tettség szerint válogassanak belőle, a megmaradtakat pedig osszák ki a nagyszombati tanulók között. Az ő költségén megjelent munkák, úgymint a Breviarium és Hailbrunni Fabri János vita-irata, az egyházmegye szegény lelkészei közt voltak szétosztandók, úgy azonban, hogy az érsek lanséri és nikoléli kápolnáinak is jusson egy pár szépen kötött példány. Azon könyveket pedig — így szól a végrendelet, a melyek nagyszombati házában vannak, örömet az egyházmegyének ajándékozná, de ennek úgy is van elég, melyeket a kanonokok nemcsak nem olvasnak, de még arra sem gondolnak, hogy néha leporoltassák. Ennél fogva úgy intézkedik, hogy Telegdi Miklós és Desyth Miklós kapjanak közülük néhányat, a többi pedig a nagyszombati szegénysorsú tanulóké legyen.

Verancsics egész könyvtárát unokaöccsére hagyta, de kiköti, hogy az eretnekek munkái elégettessenek, Luther Márton könyveit kivéve, a melyek a nagyszombati Szent-Miklósról nevezett főtemplom tulajdonába menjenek át, hogy alkalom adtán a szónokok használhassák a tévtanok megczáfolására. Ezenkívül még Bornemissza Gergely vál. váradi püspök és szepesi prépost kapott hagyatékából egy missalét és egy pontificalét. Órája, tintatartója és egyéb írószerei szintén unokaöccseire szállottak.²

Monoszlai Miklós esztergomi kanonok könyveit az 1577

¹ Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 14. nr. 7.

² 2365. Fol. lat. jelzetű kézirat a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

június 29-én kelt végrendelet értelmében Monoszlai András kapta meg úgy, hogy válaszszon belőlük tetszés szerint, a fennmaradtakat pedig engedje át az esztergomi káptalannak.¹

A Telegdy Miklós hagyatékában talált 272 munka jegyzéke szintén e folyóiratban lett közölve 1880-ban, itt tehát csak 1586 április 20-iki végrendeletének erre vonatkozó részét említjük fel. Könyvei közül néhányat, a melyeket magának kiválaszt, a sasvári főesperes (a korán elhunyt Telegdi László?) kapja. A jezsuiták nagyszombati kollégiumáéi legyenek az összes eretnek könyvek és aquinói Szent-Tamás munkái, azután Kutasy János szemeljen ki a maga részére néhányat s a mi ezen felül marad, az szintén a kollégiumra szálljon, de ezek csak vallásos könyvek lehettek s nem olyanok, a melyek az ő nyomdájából kerültek ki. Összes jogi munkáit Kecskés Andrásra hagyja, a ki akkor tájban volt visszatérendő, mint jogtudor, Bolognából.²

Mosóczi Zakariás nyitrai püspök 1587-ben írt végrendeletében egész könyvtárát, minden földabroszát, földgömbjét, úgy a régebben mint megelőzőleg Bécsben vett képeit, minden egyéb a könyvtárhoz tartozó dolgokkal egyetemben rokonára, doktor Kecskés Andrásra hagyta.

1591 márczius 17-én Andreisi Ferencz scopiai püspök, budai prépost és esztergomi suffraganeus a következőleg intézkedik végrendeletileg könyveiről: a zágrábi missale a Szent-László kápolnáé legyen. Az ugyanazon fiókban lévő breviáriumai (mind bársonyba kötve ezüst csattokkal) és más könyvei közül az esztergomi breviáriumot a szentgyörgymezei prépost (Novák Mihály) kapja meg egy más könyvvel együtt, mely az új római breviárium végzésének módjára tanít. Egy másik breviárium, tizenhatod-rétű, ezüst csattokkal, fekete bársony kötésben a szenttamási préposttá (Draskovich Mátyásé) legyen. A többi öt pedig azoknak adassék át, a kiknek a nevei be vannak írva a táblákra.³

Monoszlai András könyvtárát, melyet fiatal kora óta gyűjtött össze, Gábor nevű testvérének, a pozsonyi káptalan tagjának hagyja. Lelkére köti azonban, hogy gondja legyen azok hűségessé

¹ Hevenesi kéziratai, XVIII. k. 377. l.

² Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 18. nr. 6.

³ U. o. fasc. 14. nr. 26.

megőrzésére, szorgalmasan olvasgassa az így kapott könyveket és oktassa belőlök unokaöccseit. A házában lévő, egy ládában elhelyezett okiratok, amelyek a veszprémi püspökségre vonatkoznak, úgyszintén az a jegyzőkönyv, amit csak nagy nehezen tudott Baranyai Istvántól megszerezni, a pozsonyi sekrestyében helyezendők el. Pontificaléját Kutasyra hagyományozza és kéri őt, hogy adja ki azon könyvet, amelyet neki ajánlott, nehogy a szegény szónokok ily reájuk nézve annyira szükséges segédeszköztől elesse-
nek. (A sokoldalú képzettséggel bíró és tősgyökeres magyarságú író után vagy nyolcz, nagyobbrészt apologetikus munka maradt fenn kéziratban, amelyeket a pozsonyi káptalan könyvtára őriz.) Egy esztergomi missalet, amelyből a pontificalis mise alatt az evangeliumot szokták énekelni, továbbá egy zágrábi misekönyvet, amelyből a végrendelkező nagypénteken az officiumot rendesen végezte, és egy újonnan aranyozott pontificalt a pozsonyi káptalannak hagy.¹

Hethesi Pethe Márton kalocsai érsek 1602-ben összes egyházi könyveit, a László testvérének hagyott biblia² kivételével, Ivándi János unokaöccsére, a győri káptalan nagyprépostjára hagyja.

Monoszlai Gábor pozsonyi kanonok 1603-ban írja meg végrendeletét, melyben a bátyjától örökölt könyvek és kéziratok felől intézkedik. Bátyjának egy fekete ládában lévő és élte utolsó éveiben írt szent beszédeit Napragy Demeter veszprémi püspökre hagyja, azon kéréssel, hogy ha idővel isten visszaadja neki egészségét, fordítsa le azokat magyar nyelvre és adja ki isten egyházának javára. Ugyancsak az övé legyen az a könyv is, amely Ebeczky Ferencznél van; a Compendium totius theologiae című munkát pedig ajánlja valakinek. Könyvtárából azon könyvek, amelyeket használhat, mint pl. a szónoklati, bölcséleti stb. munkák, szálljanak unokaöccsére; egy pár vallásos irányú szerzőt is válasszon magának, amelyeket lelki haszonnal fog olvashatni, a többi mind legyen a pozsonyi káptalan könyvtáráé. Ugyszintén azon kéziratok is, amelyek bátyja neve alatt már megjelentek ugyan nyomtatásban, de amelyekről azt hiszi, hogy nagynevű írójuk iránt

¹ Az Országos levéltárban (Acta Eccl. fasc. 20. nr. 13.) őrzött és 1601 június 29-éről keltezett végrendelet másolata némely részében eltér attól, amelyet 1600 april 19-éről keltezve Hevenesi kézírataiban találunk. XVIII. 388.

² Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 6 nr. 3—4.

való kegyeletből fennmaradásuk és megőrzésükről gondoskodni kell, vétessenek ki abból a szekrényből, ahol eddig elzárva voltak, és miután előbb a könyvkötő-műhelybe adattak, legyenek véglegesen a káptalan könyvtárában elhelyezve. Egy nagyobb zágrábi misekönyvet egy római missaléval együtt a ferenczrendi zárdának hagy; egy ezüst kapcsos diurnalét pedig Ebeczky Ferencznek, kérvén, hogy imáiban ne feledkezzék meg róla.¹

Szelepcsény Ferencz esztergomi kanonok 1611 márczius 4-én írt végrendeletében úgy intézkedik könyvei felől, hogy a vallásos és theologiai munkák szálljanak a káptalanra, a profánok pedig a nagyszombati iskolában járó két unokaöccsére.²

Zlatinay György báthai apát és nyitrai főesperes csak két könyvről tesz említést 1627-ben írt végrendeletében; egy római missaléről és egy ezüst kapcsokkal ellátott breviáriumról. Az elsőt az esztergomi káptalanra, a másikat Babathy Ferencz rokonára hagyja örök emlékezetül.³

1643-ban Rétsői István tornai főesperes és esztergomi kanonok végrendeletet tesz s könyvei közül kettőt, úgymint Pázmány Kalauzát⁴ és Postilláit⁵ Lenkovich Zsófiának rendeli átadatni, daczára annak — úgymond — hogy eretnek. Breviáriumának két részét pedig Radossiny nevű nagyszombati káplánnak hagyja.⁶

Szentgyörgyi Ferencz váci püspök ezeket írja 1657-ki végrendeletében: »Az könyveimet, valamenni vagyon concionator, mind az Szent István szeminariumjának hagyom, az többit az szombati pater franciskanusoknak.⁷

A Posgay Miklós fölszentelt scopiai püspök és esztergomi nagyrépost hagyatékáról 1668 február 22-én összeírt leltárban a következő könyvekről van említés téve: az egyik szobában voltak két fiókban a kötetlen könyvek; ugyanitt Kempis Tamás könyve, egy bekötött Manuale, 3 nagyobb és kissebb breviárium; 2 diur-

¹ Hevenesi kéziratai, XVIII. k. 414. l.

² Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57. fasc. 4. nr. 17.

³ U. o. Caps. 68. fasc. 12. nr. 21.

⁴ Ekkor már három kiadást ért. Pozsony, 1613. U. o. 1623. U. o. 1637. R. M. K. I. k. 443, 532 és 673. számok.

⁵ U. ott. 663. sz.

⁶ Országos levéltár, Acta Eccl. fasc. 5. nr. 70.

⁷ Hevenesi kéziratai, XVIII. k. 446. l.

nale és szétszórva még egyéb kötetlen könyvek; valamint még 21 bekötött könyv. Egy másik szobában négy különböző munka és néhány directorium. Egy dobozban kisebb könyvecskék és okiratok. Egy missale.¹

Az 1674 október 7-én Nagy-Szombatban elhalálozott Szász János szerémi vál. püspök és zólyomi főesperesnek ugyanezen hó 12-én felvett hagyatéki leltárában ezek a munkák vannak összeírva:

D. Thomae Aquinatis Catena aurea in quatuor evangelia.
 Nonnii Marcelli de proprietate sermonum.
 Vincentii Regii Expositio in evangelia.
 Bartholomaei Bellati Commentarium.
 Rob. Bellarmini Conciones per annum.
 Regula Sancti Benedicti.
 Alphonsi de Castro contra haereses.
 Calepinus.²
 Aureum opus de veritate contritionis.
 Gabrielis Prateoli de dogmatibus haereticorum.
 Rob. Bellarmini Controversiae.
 Ejusdem Controversiarum 5. tomi 1.
 Nicefori Callisti Historia ecclesiastica.
 Ruperti Eritropi in evangelia.
 Nicolai Vilkowieszko Sermones in evangelia.
 Nicolai Caussini Historia.
 Vincentii Brunii Meditationes.
 Synodus Cardinalis Pazman.³
 Item Synodus ejusdem.
 Epistolae Japonicae de conversione gentilium.
 Evangelia Graeca et Latina.
 Petri de Palude Sermonum pars hyemalis.
 Decreta concilii Tridentini.
 Compendium biblicum Casparis Simonidis.
 Smetius.
 Petri de Arrubal Commentarium in d. Thomam.
 Antonii de Guevarra Horologium principum.
 Joannis Sambuci Decreta regni Hungariae.⁴

¹ Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57, fasc. 7. nr. 10.

² A magyarral kibővített Calepinusnak ekkor már 4 kiadása volt, u. m. Bazel, 1590, h. n. 1594, Bazel, 1598 és u. o. 1605. R. M. K. I. k. 231, 277, 300 és 395 számok.

³ R. M. K. II. k. 454. sz.

⁴ Hihetőleg: Sambucus, Index seu Euchiridion omnium Decretorum et

Matthaei Timp̄ii Theatrum historicum.
 Joannis Osorii Conciones.
 Sermones Pauli Suerinensis.
 Thomae Stapletoni Promptuarium morale.¹
 Abrahami Bzovy Conciones de sanctis.
 Georgii Bartoldi Conciones funebrales.
 Carthagenae de arcanis christianae religionis.
 Joannis Loppez Epitome sanctorum patrum.
 Petri Bessaei Conciones de festis.
 Thesaurus concionum.
 Breviarium antiquum.
 Principia.
 Scholasticus de iustitia scriptorum.
 Virtutes Ferdinandi II. patris Lamermanensis.
 Mirrha szedeő Szarándok Petri Agoston, incom pactum.²
 Sebastiani Castellionis Dialogi.
 Officia propria sanctorum regni Hungariae.³
 Item calendarium minus Hungaricum.⁴

Vépi Benedek orodi prépost és esztergomi örkanonoknak hagyatékában 1676 november 9-én a leltározók a következő munkákat találták, amelyek közül az első tizennégynél fel van az is jegyezve, hogy kikre hagyta a végrendelkező:

Cornelii a Lapide. In folio, tomi nro 10. Paulinis.
 Hugonis in S. Scriptorum, tomi in nro 8. Capitulo.
 Didaci Mendocae. In folio, tomi 3. D. vicario.
 Corpus juris canonici nro 1. Pro Capitulo.
 Drexellii Opera omnia. In 4-to, tomi nro 2. Paulinis.
 Didaci de Castillo de ornatu Häronis nro 1. Paulinis.
 Examen Episcoporum. Nro 1. (Bibliothecario D. Fenelle datum.)

Pro capitulo.

D. Bernardi Opera omnia. (Dicuntur esse Seminarii.) Tomus I. Seminario.

Polianthia. In folio, nro 1. Paulinis.

Filiucius. In folio, nro 1. Capitulo.

constitutionum Regni Ungariae ad annum 1579. usque. Per Causarum locus distinctum memoriae usibusque fori maxime utile. Viennae Austriae Excudebat Leonhardus Napingerus. Anno 1581. 675 levél.

¹ Promptuarium catholicum contra Haereticos Col. ap. Godorf. Campersem. 1592. 8-r.

² R. M. K. I. k. 1140. sz.

³ R. M. K. II. k. 1021. sz.

⁴ Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57. fasc. nr. 17.

- Concordantiae bibliorum. Nro 1. Paulinis.
 Andreae Valentis Jus canonicum. Nro 1. D. Dolni.
 Medulla Cedri de la Musa (?) Pro sacristiano.
 Cornucopiae concionum. Nro 1. Apud d. Jaklin.
 Bignioni tam in festa quam in quadragesimam, ibidem. Nro 1.
 Prezinae Quadragesimale. Nro 1.
 Alexandri Calamato Discursus morales. Nro 1.
 Joannis Ekkii contra Lutherum et alios haereticos. Nro 1.
 Josephi Flavii De bello Judaico. Tomus 1.
 Didaci della Veza Conciones. Nro 1.
 Nierembergii Theopoliticus. Nro 1.
 Conciliatio locorum communium. Tomi 3.
 Mons Minae. Nro 1.
 De mirabilibus magnae matris. Nro 1.
 Praxis pietatis Hungaricae. Nro 1.¹
 Panarii Pastoralis s. Benedicto inscriptus. Nro 1.
 Medulla theologiae moralis. Nro 1.
 De monarchia s. coronae regni Hungariae. Nro 1.
 Curtius de rebus Alexandri. Nro 1.
 Pars Tripartiti antiquior. Nro 1.
 Varia manuscripta philosophiae. Nro 4.
 Unum missale et breviarium magnum.²

Steger György esztergomi kanonoknak 1679 május 23-án felvett hagyatéki leltárában pedig ezek a munkák szerepelnek:

- Lasanae Summa quinque Regum in folio.
 Item Lasanae de Casibus conscientiae in folio tomi 3.
 Naxera in folio 1.
 Ejusdem Naxerae in folio tomi 2.
 Ejusdem Commentarium in librum Judicum 1.
 Alvarez de Josepho Rachelis filio illustrato.
 Guidonis Perisiani concordia evangelica in folio.
 Joannis Carthagenae dextro tomus unus in folio.
 Ejusdem de B. V. Tomus 2.
 Didaci del Castillo de ornatu Haeronis.
 Ildephonsi flores in Ecclesiasticum in folio 1.
 Josephi de Lacerda in Judith historiam tomi 2.
 Simbola divina et humana pontificum, imperatorum et regum 1.
 Divi Cirilli in Evangelia Joannis Commentarium 1.
 Speculum passionis d. n. Jesu Cristi.

¹ E munka 1676-ig 4 kiadást ért, és pedig Debreczenben, 1636., Lőcsén, 1638., Bártfán, 1640., ismét Lőcsén, 1641., és Váradon 1643. években. R. M. K. I. k. 657, 683, 700, 720 és 751. számok.

² Esztergomi káptalan, orsz. ltár, caps. 57. fasc. 1. nr. 6.

Calvinismus detectus in Joanne Tenderer 1.
 Haereticum quare? 1.
 Ceremoniale episcoporum vetus 1.
 Pauli Aretii de mundi tribulatione 1.
 Didaci Nissenii quatuor evangelia 1.
 Dictionarium Italicum.
 Valeriani Magni de regula credendi, tomus 1.
 Memoriale sacrum delle sette chiese, tomus 1.
 Petri Canisii de festis sanctorum 1.
 Libellus Historiarum B. V. Tallensis 1.
 Bellarminus de arte bene moriendi, tomus 1.
 Jacobi Marcantii Vitis florilega, tomus 1.¹

Szelephény György primás 1684 ápril 27-én kelt végrendeletével pozsonyi könyvtárát az 1625-iki királyi diploma értelmében, mely a főpapság végrendekezési jogát megállapítva úgy rendelkezik, hogy a könyvek mindig a káptalanra hagyományoztassanak, az esztergomi főkáptalanra hagyja²

Péterffy András cz. püspök és esztergomi nagyprépostnak 1693. szeptember 16-án felvett hagyatéki leltárában a következő könyvek irattak össze:

Pontificale 1.
 Breviarium Romanum in Philera 1.
 R. pater Caldi Concionator³ 1.
 Alexandri Calamato 1.
 Conciones rudi patris Viszochany⁴ 1
 Miscellanea r. p. Szentivany⁵ 1.
 Biblia Ungarica 1.
 Concionator liber r. p. Chilely 1.
 Examen episcoporum.
 Adriany Spigely 1.
 Conciones Pazmani 1.
 Commentarium r. p. Velasques.
 Opera patris Joannis Carthageni 1.

¹ U. ott, caps. 68. fasc. 12. nr. 20.

² U. ott, caps. 68. fasc. 7. nr. 15.

³ Káldinak két predikációs könyve is megjelent, úgy mint: 1. Az Vasárnapokra való prédikációknak első része. (R. M. K. I. R. 601. sz.) 2. Az Innepekre való Predikációknak első Része. (U. ott, 602. sz.) E kettő közül nem tudni, melyik volt meg a hagyatékban.

⁴ R. M. K. II. K. 1675. sz.

⁵ U. ott, 1652. sz.

Collectanea in s. Apochalypsim 1.
Breviarium in quatuor partibus.
Homilia Eusebii Nerebergii 1.
Conciones Scuafenhavae 1.
Descriptio Frisiae 1.
Instructio sacerdotum Francisci Toleti 1.
Paradisus voluptatum verbi incarnati 1.
Opera p. Sebastiani Barrady 1.
Nervus opticus p. Zachariae Faber 1.
Historia B. M. Virginis Poseniensis 1.
Conciones p. Fabri 1.
Commentarium p. Francisci Mentoza 1.
Hortus pastorum 1.
Opera T. Stapletoni 1.
Historia B. M. Virginis Tallensis 1.
Sermo s. Augustini in natali Joannis Baptistae 1.
Opera p. Petri Rota.¹

Sajnálni lehet, hogy e kisebb-nagyobb könyvtárakból nem maradt reánk egyéb, mint e többé kevésbé fogyatékos jegyzékek. Maguk a könyvek már réges-régen veszendőbe mentek, talán akkor mindjárt, hogy a gondos gyűjtő kezéből kikerültek.

---

¹ Esztergomi káptalan orsz. ltár, caps. 57. fasc. 7. nr. 14.

ADALÉK KRÓNIKÁINK TÖRTÉNETÉHEZ.

DR. KARÁCSONYI JÁNOSTÓL.

Még 1868 július 2-án indítványozta Dobóczy Ignác a Magyar Történelmi Társulat választmányi gyűlésén, hogy a társulat másoltassa le a következő krónikákat:

»1. A firenzei Magliabechi könyvtár kéziratai közt Classe 23. Cod. 122. pag. 172. De origine Hunnorum czim alatt foglaltat.

2. Azt, mely a vatikáni könyvtárban, az Ottoboni-féle könyvtár kéziratai közt hártýára irtan találtatik.« (Századok, 1868. 502. l.)

Mikor Szent-István korával foglalkoztam, nagyon bántott ez időszakra vonatkozó kútforrásaink elégtelensége. Kapkodtam tehát minden reménysugár után s megkerestem akkoriban Olaszországban tartózkodó honfitársaimat és szíves, jó barátaimat: dr. *Hauddek Ágoston* és dr. *Vári Rezső* urakat, hogy kegyeskedjenek megtekinteni a fentírt kódexeket s küldjenek abból egyes részleteket, hogy így összevetve többi krónikáinkkal, ítéletet mondhassak, vajjon érdemes-e azokat lemásolni?

A flórenczi kódex megtekintését dr. *Vári Rezső* úr vállalta magára s mivel a küldött részletet egy eddigelé kinyomtatott magyar krónikában sem találtam meg, fölkértem őt az egész lemásolására. Megtette nemcsak ezt, hanem még kiírta egy olasz tudósnak a kódex származásáról, szerzőjéről tett eme megjegyzését is: »Ez egy XIV. századbéli tudós írótól készített, több könyvből kivont különféle jegyzeteket és töredékeket tartalmazó gyűjtemény. A könyvek adataihoz sokszor odacsatolja saját véleményét és észrevételét is. Belé van írva Boccaccio János, Petrarca és Zanobida Strada néhány levele is. Ciampi Sebestény tanár úr Monumenti di Giovanni Boccaccio (Milano, 1830. 12-r.) czímű művében erős bizonyítékokkal támogatja véleményét, hogy e kódex írója nem lehet más, mint maga Boccaccio«. Ennek alap-

ján nem régiben egy lapbetéten maga a könyvtár igazgatósága e czímet adta a kódexnek: *Boccacci (Joannis) excerpta ex variis auctoribus (I. Caesaris, P. Orosii, Svetonii, Martini Poloni) et alia. Cod. cartac. in fol. del XIV. (autografo)*«, holott régebben *Cd. miscell. saec. XVI. foliorum 304 ab eadem manu exaratus*« czímmel jelölték. A jelzés maradt a régi.

Ezek szerint egy Boccacciotól készített hún krónikával állunk szemben. Érdekes ez már csak író személyénél fogva is, de még érdekesebb az, hogy a világhíri író a magyar krónikát ismerte, használta s azt a többi írók adataival, s nemzetének dicsőségével összeegyeztetni, Atilla hadjáratait rendszeresebben előadni igyekezett. Megérdemli tehát, hogy a többi hún krónikák mellett ez is közzé tétessék.

De origine regni Hunnorum.

Nembroth, ut supra, genuit Hunor et Mogor, ex quibus fratribus Hunnorum regnum initium habuit. Hii venando ad paludes Meothidas pervenerunt et VI. anno, postquam ibi immorati sunt, agentes praedas, duas filias principis Alanorum rapientes uxores duxerunt, et cum multiplicati essent, de Scithica Europa Prutenos expulerunt, quae inter Pontum et Ripheos montes sita est, ubi duo magna flumina oriuntur Eral et Thegora; primum, ut Ripheos montes tangit, Don appellatur et per planitiem Alanorum tribus ramis in rotundum mare fluit, secundum per incultos silvas intrat Ircaniam, vergens in mare aquilonis. Et divisa est Scithia in partes CVIII, tot enim tribus exierant de filiis Hunor et Mogor, cum Scithiam invasere Hunnorum tamen originem aliter quidam ponunt, ut infra. Conveniebant autem ad exercitum sub tali voce praeconia, quod die tali unusquisquam armatus in tali loco debeat apparere communitatis consilium imperceptum auditorus. Tandem tempore Romanorum imperatorum, de quibus CVIII tribuum milia summentes, ceteros pro custodia in Scithia relinquentes, egressi sunt in exterminium partis occiduae.

Hunni Auares et Ungari appellantur. Cum enim Philemon, unus rex Gotharum quasdam magnas mulieres inter suos reperisset et solitudines errare coegit, quas nonnulli, quos faunos vocant, in amplexum recipientes, hoc ferocissimum genus hominum genuerunt, quod prima die in nata prole deservit, nam maribus ferro genas secant, etiam antequam lac suscipiant; hinc imberbes senescunt et sine venustate ephebi sunt. Sunt autem exigui statura, sed arguti motibus ad equitandum promptissimi, scapulis latis ad sagiptandum (*agy*) periti. Inter Meotidas paludes habuere initium, quorum venatores cervae secuti vestigia transierunt paludes et Scithicam regionem explorantes Hunnos ortantur ad transitum et expulsis Ghothis obtinere dominium regionis

et in magno culmine fuere LXXX annis. A primo autem anno Gratiani imperatoris regnare super eos duo fratres, post quos annos Hunnorum regnum diminutum est et tandem tempore Caroli cum suo nomine periire.

Primi reges Unnorum.

Primo Gratiani imperatoris anno regnare incipientes fuerunt hii duo fratres: Vnalam et Pemudruth seu Asdrubal, pater Athile.

Rugil tempore Arcadii et Honorii imperatorum.

Buda vel Bela vel Hasdrubal cum fratre suo Ethela tempore Honorii superioris et Theodosii.

Athila filius Bele cum fratre predictorum imperatorum tempore.

Athila iste de Scithia egressus Bessorum, Romanorum, Albanorum terras transiit, demum Soldaliam, Rutheniam et Nigrorum Cumanorum ingressus coloniam usque Tize flumen invitis gentibus tandem pervenit. Conspecta regione eam cum uxore et filiis et armentis incolere voluit. Tunc Macrinus Pannonie, Dalmatie, Macedonie, Frigie ac Pamphiliie tetrarcha Romanorum petiit auxilia contra Hunnos, lacerrantes de die in diem eius confinia. Suscepto autem presidio, dum deliberant, an transmissio Danubio vel aliter Hunnos invadere debeant, Hunni noctis silentio super utres in Sicambriam transvadant (*igy*) et in temptoriis multos trucidant; a Romanis tandem repulsi ad propria rediere. Cognita occidentalium virtute armorum et animo cum resumpto proposito Athila exercitum parat et facto congressu reciderunt ex Hunnis usque ad XL milia. Occubuit et Macrinus et multi principes Romanorum et Romanus exercitus dispersus est. Tunc Athila fratrem a flumine Tize usque ad flumen Don rethorem constituit, se autem Hunnorum regem vocat, metum orbis, flagellum dei. Erat autem colore teter, oculis nigris et furiosis, capite grandi, ore nasosimus, rara barba et canizie respersa, statura brevis incessu elatus, in praeliis astutus et sollicitus. Ex severitate a suis timebatur, ex liberalitate ab exteris amabatur et multi confluebant ad eum. Cesio igitur Romano exercitu apud Sennem solempnem celebrabat curiam, in qua multi principes Germanorum illi fecere omagia. Immissumque est tunc menti eius, ut occidentalia invadat regna. Et primum Yliricum subicit, deinde Renum transire disponit et Gallias depopulaturus advenit. Iamque Metensi urbe excussa Aurelianense evertere minabatur. Erat tunc sanctus Anianus eiusdem urbis episcopus, cuius precibus Argetius (*igy*) patricius Romanorum, vir inclitus et in bello strenuus, contra rebellantes Burgundiones Romanis domuerat, Aurelianum properavit cum Thorizmo, Heudonis regis Gothorum filio, et Athilam improvisum invasit magnamque stragem exercuit. Athila tamquam victus Pannoniam rediit, ut maiorem pararet exercitum. Hec ponit hic Ugo Floriacus, verum secundum Singibertum post hec omnia Attila legitur suscepisse regnum Hunnorum.

Atthila fortissimis vallatus gentibus Ostrogotorum et Gepida-

rum aliisque diversis populis, post Messiam, Macedoniam et Achaiam pervagatam, postquam Theodosius datis VII mille libris et promissis mille libris annuatim a finibus suis exire pervasit, elatus seva cogitare cepit. Oderat Romanos propter antiquam eorum dignitatem. Oderat Wisigothos propter eorum fortitudinem et utrosque aggredi non audebat: Romanis scribebat, quod non eos, sed Wisigotos volebat invadere et scribebat similiter Wisigotis. Eutius autem patricius Romanorum fraudem Athile praecognoscens, Theoderico, regi Wisigotorum ex persona Valentiniiani monuit, ut contra Attilam immanissimum tyrannum et totius orbis invasorem cum Romanis conveniat. Interim Athila Wisigotis bellum indicit. Illi vero Romanorum auxilium petunt et impetrant. Et primo Romanus exercitus cum Francis, Burgundionibus, Saxonibus et multis Celticis ac Germanicis nationibus occurrit. Attila vero occurrentem sibi Burgundie regem apud Basileam stravit, ubi tam acriter pugnatum est, ut ibi XVIII millia hominum occisa sint; inde autem Argentinam obsedit et muros dextruxit, ut iter pateret viatoribus, deinde Luxonium, Lingonensem urbem dextruxit, et descendens iuxta Rodanum versus Cateloniam tendit, ubi eius exercitus taliter est divisus: una pars contra Maromamonam soldanum Marochii properat, qui protinus mari transito Marochium fugit. Interea Eutius Romanorum patricius cum XI regibus occidentis Attilam invadit et in campis Cathelonie uterque sedet exercitus. Attila vero in visceribus animalium per scientes (?) rei perquiritur eventum, seque vincendum intelligit, sed ex alia parte casurum principem cunctis potentiozem. Romani eminentiorem locum habebant. Igitur ab hora VIII. usque ad noctem acerrimum bellum protenditur. Theodericus, rex Wisigotorum perimitur, Athila in fuga versus victum se prodidit, sed noctis beneficio occultari potuit. Mane facto Eutius patricius Turismundo filio Theoderici consulit, ne iterum Hunnos invadat, timens illius gloriam et potentiam augeri, sed ante auditam regis mortem domum properat, ne regni corona praeoccupetur a fratribus. Attila vero de suo assultu affidens ignem paravit, in quem si hostis veniret, protinus se iactaret. Referet Jordanis, eorum scriptor, quod in illo famosissimo bello ceciderunt CLXV milia exceptis XV milia, qui in congressu Francorum et Gepidarum priori nocte corruerant. Itaque Turismundo Tolosam redeunte, Attila audacior factus ea parte Hunnorum, quae contra Miramamonam iverat, ad habitandum in Catelonia remanente, ipse demolita Francia et Flandria Turingiam ingressus, super Dachos, Novergios, Frigones, Prutenos magnum destinavit exercitum eosque subiecit; ipse vero Sicambriam pergens fremens Belam vel Budam occidit, et corpus in Danubium proici fecit, quia domini sibi concessi fines excesserat, feceratque Sycambriam suo nomine vocari Budam, quam ipse civitatem Athile sive Ethele iusserat appellari, Theotonici interdictum formidantes vocavere Echulburg, Hunni vero Oubudam usque hodie vocant.

Post hec Athila sic mansit annis V, speculatoribus suis in quatuor partes orbis transmissis; una pars in Colonia, secunda usque Lituaniam locata est, tertia in Don fluvii litore, quarta in Giadria, civitate Dalmatie, ut nosceret mundus, quali studio Athila deditus erat. Ex Pannonia vero, Dalmatia, Macedonia, Frigia et Pamphilia multi transiere in Apuliam crebris Hunnorum incursionibus fatigati. Post quinquennium vero e Pannonia egressus contra mare pertransiit Tragurum, Sebenichum, Scardonam, Iadriam, Nonam, Senam, Polam, Parentium, Camphistriam, Triestum et Aquileiam usque pervenit, occidentale invadens regnum cum quingentis milibus armatorum.

Attila VI. anno Martiani imperatoris occidentalis invasit plagam, nec ulla civitas vel castrum potuit ab eius furore tutari. Venienti tandem occurrit Lupus Trecensis episcopus et ait ei: Tu quis es, qui terras nostras vastas. Ille respondit: Ego sum Attila, flagellum dei. Ad quam vocem iussit portas aperiri, dicens: Bene venerit flagellum dei. Miro autem modo Hunni cecitate percussi transiere per mediam civitatem neminem ledentes. Sequenti anno Ytaliam aggressus, omnes pene civitates incendit vel diruit. Cum enim Aquilogram (*igy*) pervenisset, illi sanctorum reliquias cum uxoribus et parvulis et thesauris in loco Gradensi tutavere, et mortuis ex parte Attilae VIII millibus, Ytalicorum vero XX millibus, cum non possent resistere multitudini, statuas muris superponunt et taliter non advertente Attila aufugere. Dum vero Attila missum falconem super unam statuarum residentem cerneret, advertens dolum, quod sic obsessi per annum cum dimidio effugissent, indignans civitatem dextruxit. Inde processit contra Concordiam, qui (*igy*) similiter inbelles ad insulam in litore maris, quam Crapulos vocant, miserunt; ibi Attila XVII millia hominum amisit, oppidani vero CCC. Postea transivit Altinum, quod pridem vocabant Antenoridem ab Antenore conditore et hii suo (*igy*) conformiter tandem fugere ad insulas et edificavere Civitatem Novam et Esul et Terselum et fecere burgos magnos vocatos armam. Et quidam nobilis, Constanzac (*igy*) nomine, prope habitavit et nomen suo loco dedit, et quidam alius in Burano, et multi alii in Mazerbio et Murano. Attila vero contra Paduam processit. Rex autem reginam cum liberis ad maritimam transmisit, quae stetit in dorso duro; est enim una pars civitatis, quae usque hodie sic vocatur, et aliqui habitavere in Ubanico, et sic Marcora et Trinitate, alii in Mesamanco. Monasterium autem virginum sancti Zacharie Venetiis edificatum est, ubi dicti regis filia secunda abatissa fuit. Hoc eventu gens Venetorum divitiis et personis aucta est. Attila autem primo ob Ytalicis victus, postea victor Paduam dextruxit et consequenter Vicentiam, Veronam, Brixiam, Pergamum, postea cum in Ravenna resideret, pars exercitus eius depopulatur Apuliam et Terram Laboris. Timens autem Leo papa, ne Romam veniens idem faceret, ad eum ivit, qui circa Padum morabatur et totius Ytalie reportavit salutem. Stupen-

tibus autem barbaris, Attila dixit astitisse papae quendam canitie venerabilem et mortem sibi minantem, nisi eum in omnibus audiret. Ideo de Ytalia protinus recessit. Martino autem deus apparens ait, arcum Attile fractum esse. Ipsa nocte in nuptiis crapulatus, erumpente per apoplexiam sanguine de naribus eius, in nocte suffocatus est. Orta est autem seditio in posteris eius de successione, Hunnis uni adherentibus, exteris alteri. Inde tantus sanguis effusus est, quod diebus pluribus aqua Danubii inpotabilis fuit. Fugerunt autem quasi XV millia Hunnorum in Scythiam. Alii de praelio fuga liberati, timentes nationes occidentis, in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunnos, sed Zaculos vocavere. Hii scientes Hunnos in Pannoniam redire, occurrere eis confinibus Ruthenie, quibus in confinio Vlacorum in montibus sors data est. Fuit autem Pannonia sine rege X annis, incolentibus eam Sclavis, Grecis, Theonicis, Messiaris et Vlachis, advenis, qui vivente Attila rege populariter serviebant. Surrexit etiam in Polonia princeps, qui Bulgaris Messianisque imperabat, volens etiam in Pannonia dominari. Hunc Ungari, variis muneribus allectum, explorata illius diminuta militia, improvisi aggressi cum tota militia peremere et tenuere regionis dominium.

Attila praedictus tempore Theodosii et Valentiniani solus Hunnorum rex est, quem Martinus vocat Totilam.¹

Vznach filius Athile tempore Martiani imperatoris.

Celiobes tempore Zenonis.

Extunc regni Hunnorum annotatio cessat, quia omnes reges vocati sunt gagani et nulla distinguendi inter eos proprietates invenitur; tandem tempore Caroli magni cum suo nomine perierunt.²

A másik kódexet dr. *Haudek Ágoston* hazánkfia, akkor a S. congregatio episcoporum et regularium tanácsosa, megvizsgálván, róla a következő leírást adta: A kódex ívrétű pergamenre van írva; 43 levélből áll, gazdagon illusztrálva. Az utolsó pergamenlapra rá van ragasztva egy 4-r. papírlap, a melyen egykorú írással az van följegyezve: »*Liber Thome de Drag*« és néhány citatum, a melyből a kódex eredetére nem lehet következtetést vonni. Származik a XV. század végéről, mert végig egy kéz írása s a szövegből kitűnik, hogy II. Pius pápa és III. Frigyes császár még élt a kódex írásakor.«

¹ *Széljegyzet*: »Totila fuit rex Gothorum tempore Iustiniani a Narsete occisus.

² *Széljegyzet*: Garda rex Unnorum tempore Iustiniani imperatoris baptizatus est et vidua relicta cuiusdam principis eorum cum C millibus illarum gentium baptismi gratiam receperunt. De quo Garda nicil (*így*) hic dicit post reges, et demum, obmissa linea Unnorum, scribit hunc regem eorum fuisse, dum scribit de Justiniano imperatore.

A kódexben foglalt műnek tulajdonképen két czíme van. Az egyik így szól: »*Incipit prologus in compilationem librorum historialium totius biblie ab Adam usque ad Christum editam a fratre Johanne de Utino Minorum ordinis*«. Ezután következik az ajánlat: *Reverendo in Christo patri et domino, domino Bertrando dei gratia sancte sedis Aquileguiensis patriarche dignissimo*«. A mint ez ajánlatból kitűnik, e része a műnek 1346 előtt készült, mert Bertrاند eddig volt aquilejai patriárka, de meg az ajánlatban maga a szerző is írja, hogy művét 1344-ben szerzette.

A másik czím Johannes de Utino ajánlása után következik s ekkép szól: »*Insuper Traynarum ac Romanorum gesta necnon auctoritates 12 Sibillarum sunt applicata. Consequenter summorum pontificum post Christum regentium ac imperatorum gesta usque nunc ad tempora nostra pauca predictis sunt ascripta*.«

A mint a második czimből kitűnik, a kódexben foglaltakat tulajdonkép két ember írta. A Krisztus eljöveteleig terjedő részt *Johannes de Utino*, a többit pedig az ő folytatója. Sajnos, e folytatónak nevét nem ismerjük, de hogy magyar volt, vagy legalább Magyarországon lakott, azt bátran következtethetjük abból, hogy mind a császárok, mind a pápák történetében mindig megjegyzi, ha annak idejében Magyarországon valami nevezetes történt. Így pl. a császárok történetében ezeket írja:

»Anno dni 880. Karolus 3-us imperavit annis 11. . . Hiis temporibus gens Hunnorum a Scitia egressa . . . in Pannoniam venit et eiectis inde Bavaris usque hodie permanserat. Hunnorum gens adeo inculta fuisse narratur, ut carnibus crudis ad cibum, humano vero sanguine ad potum uterentur, quem admodum Phalagii, qui ultra Rutenos morantur faciunt.«

»Anno dni 976. Otto II. imperavit annis 20. Huius tempore s. Wolffgangus Ratisponensis episcopus floruit et s. Adalbertus Boemus partes stagnatas et Saxones cum Bohemis ad fidem convertit ac sanctum Steffanum primum regem Hungarie christianum baptisavit.«

»Anno dni 1014. Hainricus I. imperavit annis 12. . . Hic multa prospera bella gessit et sororem suam Gisilam sancto Steffano, regi Hungarie tradidit in uxorem et ad fidem vocavit.«

A pápák történetében pedig a következő részletek fordulnak elő:

»Anno dni 1028. Johannes XIX. sedit annis 9, mense 1, diebus 2. . . . Huius tempore s. Emericus *dux Sirmiensis*, primi regis Ungarie christiani Steffani filius cum sponsa sua virgo obiit.«

»Anno dni 1033. Benedictus IX. sedit annis 13 diebus 3. . . . Huius tempore s. Gerhardus Epus Chanadiensis supra ligam ligatus, circa Budam precipitatus, martyrio coronatus.«

Figyelemre méltó, hogy a magyar történelemben jártas folytató Szent-Imrét »*dux Sirmiensis*«-nek nevezi. Ez sehol másutt nem fordul elő.

A kódex legvégén, a 41 b., 42. és 43. lapokon van a magyar krónika; ez »*Hic incipiuntur reges Hungarie*« szavakkal kezdődik s a Szilágyi Mihályról tett megjegyzéséből kitűnik, hogy 1460-ban készült. Mint Johannes de Utino műve, ki van adva Toldy Analectáiban és Mátyás Flóriánál;¹ de miként az előadottakból kitűnik, nem Johannes de Utinonak, hanem az ő ismeretlen, magyar folytatójának tulajdonítandó.

Hogyan került e könyv Rómába? arra megfelel első birtokosának neve. Drági vagy Drághy (és nem Drágfí, mint némelyek tévedésből írják) Tamás, dobokamegyei nemes család tagja² királyi személynök régtől fogva nagy érdeklődést tanusított a magyar történelem iránt, úgy hogy Túróczi János krónikáját 1488-ban neki ajánlotta. E Drági Tamást Mátyás király 1489-ben Rómába küldötte követül.³ Nagyon természetesnek találhatja tehát bárki is, hogy Drági ekkor a magyar királyok történetét is magában foglaló könyvvel a pápának vagy valamelyik biborosnak kedveskedett s így ez kikerülte azt az enyészetet, mely Magyarországból annyira társára várazott.

¹ *Historiae Hungariae Fontes Domestici*. III. k. 266—76. l.

² V. ö. Nagy Iván, *Magyarország családjai*, III. k. 381—2. l. és Csánki, *Magyarország Történelmi földrajza*. II. k. 77—8 l.

³ *Monumenta Vaticana Hung.* I. sor. VI. k. 243. l.

KASSA VÁROS LEVÉLTÁRA.

IFJ. KEMÉNY LAJOSTÓL.

A városi levéltárak régiségben, gazdagságban messze fölülmúlják a vármegyék levéltárait. A minék egyszerű oka abban rejlik, hogy a vármegyét alkotó nemesség jogait országos törvények biztosították; a birtokadományról szóló oklevelet pedig minden egyes tulajdonos féltékenyen őrizte saját nemesi udvarházában.

Ha a város királyi szabadalmat nyert, ennek részesévé sok százan váltak; a szabadalomlevelet tehát hatósági őrizetre kellett bízni. A város lakossága adót (census, taxa) fizetett a királynak; az adót ki kellett róni az egyesekre, be kellett tőlük szedni s erről számadást vezetni; a város közös erővel épített városfalat, bástyát, templomot; fizette jegyzőjét, papját, tanítóját; mindezzel egyeseket kellett megbízni, hogy számot adjanak róla.

Így telnek meg korán, kivált a szabad királyi városok levéltárai.

Kassa város levéltárában is tizenöt Árpád-korbeli oklevél őriztetik; java részük azonban csak később — a város tulajdonába jutott birtokokkal — került oda. Az 1347-ik évvel, mikor Kassa szabad királyi várossá lőn, indul levéltára gyarapodásnak; 1395-ig mintegy 350 darab XIV. századbeli oklevelet találunk benne; egy évvel előbből maradt reánk a legrégebb jegyzőkönyve, mely a *tilalmazásokat* tartalmazza.

1431-ben kezdődnek a számadások s 1460-ban az u. n. *Stadtbuch*, melybe a város jegyzője évről-évre feljegyezte a bírák, tanácsstagok, a választott község neveit, a birtokváltozásokat, végrendeleteket, czéhszabályokat stb. Hasonló könyvet már előbb is vezettek egy 1467-ik évi feljegyzés szerint: »*als in den alten unserem Stadtpuch in dem MCCCC XLIX. (1449.) jar*«.

Számosabb, a város által kiadott oklevelet is lemásoltak e

könyvekbe, mint az okleveleken levő feljegyzés tanúsítja, így a kereskedők társaságának 1475. évbéli szabadalomlevelén: »*Registrata in novo civitatis libro maiori, anno domini MCCCC. octogesimo.*«

A meggyűlt okleveleket a XVI. század első tizedében lajstromozták, megjelelvén pirosfestékes irattári jeggyel minden egyes oklevelet; a lajstrom s a festett betűkkel jelzett ládából, melyekben az okleveleket elhelyezték, egy-kettő megmaradtak korunkra.¹

A község 1570 körül levéltári szabályzatot is alkot, mely így hangzik:

»Item euer nahmhaften, wohlweisen wollet alle brieff und register ordenen nach alter löblicher gewonheit in der schaczammer und beschreiben, worauff sie lauten und an ire stell legen.

Item kein brieff noch register sollen genommen werden on willen und wissen des herrn richters und des ersamen ratts; die man aber heraus nimptt, das man sie widerumb dahin legtt und das drey oder 4 personen allezeit noch brieffen oder stattbuchern dahin gehen.«

E században, János király uralma alatt, számosabb oklevél veszett el s az 1556-ik évi borzasztó tűzvésznek, mely éppen a városjegyzője, Seyczlich Mátyás házában üt ki, szintén sok oklevél esett áldozatául. A hiány szembe is tűnik; az 1535—56. évekről aránylag kevés oklevél maradt reánk.

A város a hiteles helyektől kinyert másolatokkal² igyekezett pótolni a hiányokat.

A levéltár az 1640-ik évvel ismét rendezésre szorúl s a választott község a következőképen utasítja erre a tanácsot:

»Az politiára legfőképpen az szép concordia intvén mindeneket, annak utánna az nemes városnak régi szép, de ez mult időben obscuráltatott igazságinknak, rendtartásunknak helybe való állatására, az mely igazságok kiváltképpen három állapotból állanak, elsőben az mi privilegiumunknak, levélbeli documentumoknak continentijából; másod-

¹ A lajstromot közöltem a Történelmi Tárbán, 1893. évf. 381. l.

² »Quoniam superioribus disturbiorum temporibus multae privilegiales literae et literalia instrumenta ac literae metales istius civitatis Cassoviensis, maxime autem tempore capitaneatus egregii quondam Leonardii Ceczey, per quoscumque ademptae abalienataeque sunt ac tandem etiam quaedam incendio civitatis perierunt«, ezért folyamodnak 1564-ben Báthory András országbíróhoz, hogy ez utasítsa a szepesi, egri és leleszi káptalant hiteles másolatok kiadására. Városi lt. 2498. szám.

szor az n. város házán avagy curiáján levő mindenféle registromoknak és egyebeknek inventárium szerint való registrációjából; harmadszor az törvények avagy arbiter által való compositiójoknak, végezéseknél mivoltából. Az elsőt igen szükségesnek látja az n. község, hogy mindenféle levelek megnézettsenek, perlustráltassanak fürminder, bíró és nótárius uramék jelenléteiben, megtisztíttatván, vétettessenek szép registromokban, és ha mi az előbbeni nótáriusoknál avagy gróffok ládájában és akár holott volnának, azok is felvitetttévén az tanácsházra, helyben állattassanak és esztendőnkint az regestrum szerint megláttattassanak, hogy idegen emberek kezéhez, az mint Darholtz uram dolgában történt, ne jutassanak, és tudhassák az fő gondviselők, szükségeknek idején mihez kell bizniok. Az másik hasonlóképpen, micsoda archivumja, repositiója, adóssága vagy az n. városnak avagy az szegény árváknak az n. curián, bíró uram éppen mindenestől fogva más regestrumban inventálni és azt is esztendőnkint megláttogtatván, az kulcsát bizonyos helyen tartsák.

A rendezés meg is történt, amint arról a főbíró még ugyanez év július hó 5-én jelentést tesz:

»Továbbá mivel alkalmasint városunknak hasznos levelei nem kicsiny fáradtsággal és munkával nagy részből egyben szedettettek, az város archivumjához *conservator* avagy regestrorator kívántatik, azért kegyelmeitek arra illendő személyt is rendeljen... *Lycius György* uram mivel sokat munkálkodott az leveleknek egyben szedegetésében és kikeresésében, mostan is ő kegyelme az munkának continuálását és regestrálását ne nehezeltje felvállalni, ha tovább nem is, fél esztendőig, fizetést rendelvén ő kegyelmének.«

A rendezést és regestrálást *Lycius* uram, az iskola igazgatója híven teljesítette, feljegyezvén mindazon okleveleket is, melyeknek a régi lajstrom szerint a levéltárban kellett volna találatniok, de elvesztek, s mindazokat is, melyek még lajstromozatlanok.

A regestratori hivatalt is rendszeresítették, a mint kitűnik az 1653. évbéli statutumból:

»*Quintus articulus*. Ezen is kéreti fürmender uram az nemes községgel együtt bíró uramat és az n. tanácsot, hogyha hol és valakiknél az n. város hasznára és javára való levelek volnának és találatnának, azokat ő kegyelmének exigáltatná és az n. tanácsházra felhozatván, *regestrator* uram kezében szolgáltatassanak és regestumban tétessenek, hogy ha mikor kívántatik, legyen hol feltalálni.«

A levéltárat mai állapotában *Schwarzenbach Ferencz* teremtette meg. Kassán született 1706 ápril 25-én; 1738-ban nyeri meg a polgárjogot s ugyanez évben megválasztják *pro archivo*

cancellista czímen Polyáky Jánossal egyetemben levéltári tisztnek: az *archivi conservator*, más névvel *restaurator*, Lehóczky János lett évi 100 frt fizetéssel.

Schwarzenbach 1740-ben registrator lesz s évi fizetése 60 frt, 5 köből gabona, 1 hordó kassai bor. 1741-ben a választott község tagja s a 2-ik negyed vicekapitánya, 1744-ben *archivi conservator* is; 1745-ben vicanotárius, 1750-ben tanácsnok lesz. 1755-ben Klestinszky József vicanotáriussal egyetemben mint *archivi reductores* szerepelnek. 1764-ben, 58 éves korában szélütés vetett véget munkás életének.¹

Mikor fogott hozzá a levéltár rendezéséhez, 1738-ban, 1744-ben vagy 1755-ben-e? nem tudjuk. Tény, hogy 1760-ban befejezte az u. n. *titkos levéltár* anyagának lajstromozását. Az általa készített index czime: »*Tabularium metropolitanae in superiori Hungaria reg. lib. civit. Cassoviensis. Tomus primus.*« Alczime: »*Thesaurus reg. ac lib. civit. Cassoviensis, sive iura, privilegia et libertates eiusdem ex authenticis literarum monumentis deductae et synoptice luci datae, studio et opera Francisci Antonii Schwarzenbach civitatis praelibatae iurati senatoris, patricii et archivi reductoris.*« A kötet 403 oldalra terjed s benne több mint negyedfélezer oklevél van lajstromozva tárgyanként, kezdve a privilégiumokon, a város jelenlegi és volt birtokairól szóló adományleveleken s végezve a nemesi és polgári családok okiratain.

Tartalmáról a következő fejezetczímek adnak felvilágosítást:

Pars I. A. Cassovia (1261—1696). 48 darab. — B. Privilegia (1344—1719). 91 drb. — C. Insignia (1369—1502). 4 drb. — C. Ecclesia (1382—1824). 33. — C. Parochia (1382—1504). 9. — C. Hospitale (1283—1663). 11. — C. Patronatus (1508—1528). 16. — D. Depositorium (1361—1694). 86. — E. Tricesima (1404—1649). 32. — E. Nundinae (1347—1839). 10. — F. Telonium (1319—

¹ »Anno 1764. Franciscus Schwarzenbach tactus apoplexia obiit 14. Augusti.« Városi jegyzőkönyv. Olajfestésű arczképe a városi levéltárban függ; rajta e felirat:

»Patria me tellus, Patrium depingere fecit,
Mortuus ut vivam? gratia magna Patrum!
Inde mihi nulli, Patriae sunt semper honores,
Publica jura volunt, et mea scripta docent.«

Alább:

»Cernis Francisci Schwarzenbach, lector amice,
Effigiem, studeas esse reaedificans.«

1643). 150. — G. Census. (1406—1644). 19. — G. Contributio (1321—1525). 23. — H. Procuratoria (1433—1653). 12. — H. Monetatio (1457—1625). 12. — H. Cerevisia (1399—1528). 6. — G. Migratio (1426—1562). 15. — H. Exercitatio (1433—1648). 10. — G. Castellum (1467—1628). 5. — H. Requisitio (1552—1554). 5. — H. Collatio (1558—1644). 3. — J. Pons (1595—1600). 8. — J. Confirmatio (1492—1686). 5. — J. Miscellanea (1344—1686). 15. — A. Domus (1554—1625). 7.

Pars II. K. Forró (1414—1640). 22. — K. Garadna (1259—1669). 24. — K. Forró et Garadna (1549—1562). 32. — Szebenye (1245—1597). 33. — Tehány (1351—1399). 5. — Baska (1328—1524). 13. — Kavecsány (1423). 2. — Szokolyó (1429—1633). 5. — Arany-Ida (1349—1628). 14. — Miszlóka (1408—1651). 7. — Tökés (1330—1629). 15. — Miszlóka et Tökés (1382—1397). 4. — Szilvás-Apáti (1357—1650). 37. — Kalsa (1327—1609). 51. — Szilvás-Ujfalu et Kalsa (1404—1794). 27. — Radács, Berki, Berzenke et Dobrova (1300—1676). 38.

Pars III. Boldogkő (1462—1464). 6. — Sebes (1491—1531). 13. — Ruzska (1492—1555). 28. — Torna (1528—1531). 4. — Szikszó (1525—1556). 5. — Széplak-Apáti (1605—1644). 9. — Kis-Ida (1605—1644). 2. — Bukócz (1491—1529). 4. — Czéce (1520.) 2. — Nádasd (1508—1529). 7. — Peklén (1511—1516). 4. — Buják (1486—1504). 2. — Miscellanea (1437—1704). 14.

Pars IV. Tartalmazza az egyes családokra vonatkozó okleveleket s a következő sorrendben sorolja fel: Darholz (1475—1623). 34. — Kálnai (1338—1638). 40. — Dereneséni (1466—1548). 41. — Jeszenői (1330—1424). 31. — Karácsondi 1416—1517). 10. — Beken (1324—1554). 66. — Somos (1332—1402). 6. — Misle (1325—1421). 6. — Poch (1338—1428). 8. — Szentkirályi (1348—1663). 39. — Bárczai (1488—1575.) 8. — Gitze (1468—1493). 8. — Pezeren (1347—1384). 3. — Stanch (1359—1393). 4. — Kázmér (1365—1372). 5. — Széplaki apátság (1328—1608). 3. — Lengyel (1430—1696) 16. — Ruszдорfer (1491—92). 2. — Gabriel (1485—1512). 4. — Leukus (1342—1414). 2. — Fáy (1334—1606). 3. — Vitan (1372—1554). 2. — Bel (1333—1402). 2. — Hegyemei (1490—1552). 3. — Neszta (1381—1388). 2. — Tekai (1388—1429). 2. — Kajul (1342). 2. — Beke (1337—1359). 3. — Lapispataki (1489). 2. — Perényi (1406—1495). 5. — Zedlez (1445—1468). 2. — Lazov (1383—1512). 3. — Zakali (1452—53). 2. — Hamvai (1434—1446). 2. — Gadnai (1412—1498). 3. — Báthori (1475—1525). 2. — Segnyei (1471—1516). 5. — Miscellanea (1239—1697). 123 drb.

Appendix partis I. (1557—1656). 12. — *Partis II.* (1364—1613). 4. *Partis III.* (1498—1506). 2. — *Partis IV.* (1358—1685). 115 drb.

Ez oklevél-anyag másolását is megkezdte; a kézirat 684 oldalra terjed s a *Telonium* 34. számáig halad. Címe: »*Speculum tabularii lib. et reg. civ. Cassoviensis, iura et privilegia copialiter exhibens, conamine et industria Fr. Ant. Schwarzenbach senatoris patricii et archivarii eiusdem civitatis in lucem editum.*«

Az u. n. nyilvános levéltár lajstromát Schwarzenbach két kötetben adta. Az elsőben 702 lapon 11,586 számot sorol fel 1340—1700-ig. Címe: »*Tabularium metropolitanae in superiori Hungaria lib. et reg. civ. Cassoviensis. Tomus secundus. Miscellanea tabularii lib. et reg. civ. Cassoviensis acta, per Fr. Ant. Schwarzenbach senatorem patricium et archivarium eiusdem sinoptice luci data anno 1760.*«

Az 1701—1737-ig terjedő kötet 464 lapon a 11,587—19,148. számig halad. A 18,052. és 18,847. számoktól ismét XIV. századbeli keletű oklevelekkel kezdődik, melyek az iratok rendezése közben kerültek ismét kezébe. A kötet címe: »*Continuatio tomi secundi tabularii lib. et reg. civ. Cassoviensis.*«

E kötetekhez Schram József senator készíté 1814-ben a névmutatókat; ugyanez egy 128 lapra terjedő kötetben 956 oklevelet lajstromozott. Számuk 19,149—20.105 s az 1326 évtől 1737-ig terjednek. E munkáért, melyben Hudák András levéltári őrök, majd registrator, segédkezett neki, 2000 frtot kapott a várostól.

Schram 1822-ben meghal, s a munkát Hudák folytatta 1829-ben történő nyugdíjazásáig. Hudák készítette az 1738—88. évek névmutatóit is.

1834-ben Gönczy Gábor és Rothammer Imre folytatják a névmutatók készítését.

1848-ban szervezik a levéltárnoki állást 400 frt évi fizetéssel s arra Rothammert megválasztják. Ugyanekkor készül az »*Utasítás Kassa város levéltárnoki hivatala részére.*«

A jelenlegi polgármester Münster Tivadar alatt a több különálló helyiségben elhelyezett levél- és irattárat egyesítették az e célra épült négy teremben s a rendezést Éder Gyula városi tanácsnok vitte keresztül, aki egyszersmind 10.000 darab missilis levelet akként tett a kutatásnak hozzáférhetőbbé, hogy azokat évek szerint egybeszedve, az illető csomókba elhelyezte s olyké-

pen számozta, hogy az illető csomóban levő legnagyobb folyószámot nyert missilisek új folyószámot (pl. 2392/97.) nyertek.¹

Azonban még ezenfelül is egy-két ezerre megy az újabban előkerült oklevelek száma, melyek az 1324-ik éven kezdődnek s teljesen lajstromozatlanok. Ezekhez sorozhatjuk a jegyzőkönyveket, számadásokat, adólajstromokat, a stilusokat (formulás-könyveket) s néhány latin és német kódexet.

Az oklevelek közlése érdekében eddig nem sok történt, bár történetíróink közül számosan: Ábel Jenő, Bunyitay Vincze, Csánki Dezső, Csoma József, Dedek Cr. Lajos, Demkó Kálmán, Fejérpataky László, Fraknoi Vilmos, Hajnik Imre, Henszlmán Imre, Hodinka Antal, Kronos Ferencz, Mihalik József, Petkó Béla, Ráth György, Révész Kálmán, Szilágyi Sándor, Tagányi Károly, Thallóczy Lajos, Thaly Kálmán stb., megfordultak a levéltárban s bőven merítettek belőle. Hisz a 15 eredeti s 6 másolatban levő Árpád-kori oklevél közül is több kiadatlan; pedig mind köztörténeti, mind diplomatikai szempontból felette kívánatos volna azok közzététele. Az Anjou-kori oklevéltár is becses kiegészítést nyerne e levéltárból. Megnehezíti a kiadást az, hogy az Árpád-koriak mind, a XIV. századbeliék java része a titkos levéltárban kettős zár alatt őriztetnek, melyhez az egyik kulcs a polgármester, a másik a levéltárnok őrizetére van bízva. E bajon pedig könnyű szerrel segíthetne a város, ha a titkos levéltárnak ma csupán történeti fontosságú részét a nyilvános levéltárba osztaná be. Különben a hatóság a legnagyobb liberalitással nyitja meg a levéltár ajtaját bárki előtt s az akadémia vagy az egyetemi könyvtár megkeresésére a legnagyobb készséggel küldte és küldi meg a kívánt okiratokat.

A levéltár eredeti Árpád-korbeli oklevelei a következők:

- 1239. Miklós mester adományul nyeri Visna földjét.
- 1245. Szebenye földjén osztoznak egyrésztől Benedek és Sándor, másrésztől János és Péter.
- 1249. Zsigra, Richnó és Krompach határjárása. (Megvan a győri káptalan 1338-iki átiratában is.)
- 1259. IV. Béla Granna földjét Kozmának adományozza.

¹ Szilágyi Sándor, A kassai levéltár új rendezése. Századok, 1882. évf. 603. l.

1261. V. István Fel-Kassát Samphleben és Obl kassai lakosoknak adományozza.

1269. Timoth zágrábi püspök és Helleus egyezkednek Helias birtoka iránt.

1275. IV. László megerősíti V. István 1261. évbeli adományát.

1278. Erzsébet királyné megerősíti IV. Béla adománylevelét.

1281. Lodomér esztergomi érsek ítélete Miklós aranyműves ügyében.

1283. Márton pápa levele a kassai kórház ügyében.

1292. Endre egri püspök a kassaiak dézsmája iránt.

1292. Az egri káptalan ugyane tárgyban.

1297. III. Endre adománylevele Hannus részére.

1297. Endre egri püspök Hannusnak Kassa és Gölnic közt fekvő birtokán a dézsma iránt intézkedik.

1300. III. Endre átírja IV. László adományát Berzenke birtoka iránt.

Átiratban a következők maradtak reánk:

1246. IV. Béla adománylevele Fügedről. Átírja az egri káptalan 1414-ben.

1247. IV. Béla adománylevele Pál részére Bodoló földéről. 1355-iki átirat.

1255. Malek nevű föld adományozása. Átírja az egri káptalan 1358-ban.

1269. IV. Béla adománylevele Zsigra stb. birtoka felől. Átírja a győri káptalan 1338-ban.

1288. Széplakról szóló oklevél. Átírja az egri káptalan 1358-ban.

1290. Endre egri püspök ítélete az abaujvári esperes és Kassa között folyó perben. Átírja Imre egri püspök 1382-ben.

Ki kell még emelnem a városi jegyzőkönyvek fontosságát köztörténetünkre. Kivált a XVII. századbeliek napról-napra viszsztatúkrözik Kassa, sőt mondhatjuk: az egész felvidék politikai érületét s az események és eszmék hatását a polgárságra s így megbecsülhetetlen adalékot nyújtanak e század történelméhez.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK HIRLAPOSZTÁLYA.

KERESZTY ISTVÁNTÓL.

Az időszaki sajtó a műveltségnek biztos fokmérője. A míg nem volt lap Magyarországon: addig a műveltség is csak boldog kiváltságosak birtoka volt. Széchenyi kora, szellemi életünk általános fölpezsdülésének ideje, időszaki sajtónkat is hatalmasan föllendítette; hirlapirodalmunk mai, eddig ismeretlen gazdagsága pedig híven visszatükrözi kultúránk széles és intenzív voltát.

Ez is azok közé a nagyon egyszerű igazságok közé tartozik, a melyeket nem lehet elégszer ismételni, mert anyja sok egyéb igazságnak — annak is, hogy az időszaki sajtó termékeit mint becses, de legalább is érdekes emlékeket meg kell őrizni a holnap, sőt még inkább a messzi jövő számára.

Nagyon sokáig szokott tartani, míg egy-egy ember, s még tovább, míg egy egész nemzedék megérzi és tudatába fölveszi a legegyszerűbb igazságokat. A legtöbb ember, mihelyt felhasználta valamit a pillanatnyi szükség kielégítésére: nem törődik többé eszközével, hanem gondtalanul tovább megy célja felé. A hirlapolvasás ma már édes mindnyájunk kiirthatatlan szüksége; de ha elolvastuk a lapot: leteesszük s többé nem gondolunk vele. A tegnapi hírlapot ma nem méltatjuk figyelemre, még akkor sem, ha közleményei szokatlanul fontosak: mert ezek átmentek tudatunkba, emlékezetünk megőrzi tartalmukat. De az előrelátásnak az a kötelessége, hogy az emlékezetnél hívebb, biztosabb, tartósabb őrről gondoskodjék: akár a mi számunkra, a kiknek emlékezete, retrospektív tudata veszendő, akár a későbbi idők számára, a melyeknek tudatába sem jutott mindaz az ismeret, a melyet mi napról-napra játszva szereztünk meg.

Ki mit szeret: azzal foglalkozik, arra ügyel, annak szolgál. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából megjelenő nagy

vállalatnak, a Magyar Irók Névtárának páratlan munkásságú szerzője, id. *Szinnyei József* már gyermekkorra óta foglalkozott a hazai írókra vonatkozó adatok, róluk szóló hírlapok, folyóiratok és könyvek gyűjtésével. Ő jutott nálunk először arra az igazságra, hogy a hírlapok beceje nem múló, s hatásuk, fontosságuk miatt a messze jövőben is hozzáférhetőkké kell azokat tenni. Akadtak ugyan hírlapgyűjtőink rajta kívül is, de azok úgyszólván monománia rabjai voltak; Szinnyei volt az első és sokáig az egyetlen, a ki nem engedte szenvedélyét kicsinyes, önző megszokássá fajulni, hanem helyes belátással és felebaráti szeretettel a maga mértékét mindenki másra reáalkalmazta és cikkeket irt egy eszmének érdekében: hogy összes hazai hírlapjaink egybegyűjtve, mindenki számára mindenkorra hozzáférhetőkké legyenek.

A nagy közönséget, a tömeget, de az intéző hatalmakat is, nem szokta minden először kimondott gondolat a megvalósításra készen találni. Szinnyeinek is külön meg kellett küzdenie minden talpalatnyi földért, a hol eszméjének polgárjogot szerezzen. Szellemi életünk egyik leggazdagabb letéteményesénél, a Vasárnapi Ujság hasábjain, 1862-ben cikksorozatban ismertette a régi magyar hírlapirodalmat; majd áttért az újabb évtizedekre; végre évről-évre bibliografiai pontossággal s magánembertől alig várható teljességben adta a jelenkori magyar hírlapírás leírását. Hogy mekkora fáradsággal és utánajárással — azzal ki gondolt volna? Pedig ezerszer többet tett: a tudományos érdekű, szóval az ismertető cikkeket úgyszólván *valamennyi* lapból kijegyezte: címüket, a szerző nevét, a közlő hírlap évfolyamát és számát; ezt az óriási anyagot szigorúan szakok szerint rendezte s a nyolcz roppant kötetre való tömeget közhasználatra szánta. Hála érte a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy Szinnyei megbecsülhetetlen repertóriumából a történeti, valamint a természettudományi s matematikai vonatkozású anyag három kötetét kiadta: sokszorosán lekötelezné az olvasó- és az íróvilágot, ha a többi köteteket is hozzáférhetővé tenné a közönség számára. Ez a két mű újjal mutatott rá, hogy milyen dús és kiaknázatlan kincsesbánya a magyar hírlapirodalom. Ezek a repertóriumok (sajnos: csak 1873-ig, illetőleg 1880-ig terjednek) érlelték meg azt a közmeggyőződést, hogy annak a kincsesbányának kiaknázhatóvá kell válnia.

A mi kultúránk, szerencsére — ha ugyan szerencsének nevezhetjük! — nem olyan régi, hogy a gyűjtésben hírlapirodalmunk kezdetéig ne lehetett volna visszamenni. Az első igazi, magyar nyelvű hírlap (mert Rákóczynak hírlapszámba menő tábori tudósításai, mint a régi pozsonyi lapok is: Bél Mátyásé, meg az újabb Ephemerides, latinok voltak): a Rát Mátyás indította Magyar Hirmondó (Pozsony, 1780—86.), a Szacs vay Sándor kezdette Magyar Kurir (Bécs, 1787—1834.), a Két Magyar Merkurius (Szabó Mártoné, Pesten, 1788—89. és Pántzél Dánielé, Bécsben, 1793—98.), a Görög Demeter és Kerekes Sámuel-féle Hadi És Más Nevezetes Történetek (Bécs, 1789—91.) és folytatásuk a Magyar Hirmondó (Bécs, 1792—1803.), annál inkább a Kultsár István-féle Hazai S Külföldi Tudósítások, Nemzeti Ujság (Pest, 1806—47.), -- mindez sokfelé megvolt, így a Széchenyi Ferencz gróf alapította Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is. Ez a könyvtár egyébiránt az 1848. évi XVIII. törvényczikk értelmében valamennyi hazai sajtótermékből, tehát a hírlapokból is, egy-egy példányra tartott igényt. A törvény, sajnos, inkább csak irott malaszt volt; a ki be is küldte a nyomdájából kikerülő hírlapot vagy folyóiratot, az sem törődött a törvény ama kikötésével, hogy a példány hiánytalan legyen és be legyen kötve. Voltak nyomtatók, a kik más könyvtárnak küldözték sajtótermékeiket állandóan; mások ismét egy közvetítő hatóságot terheltek meg, de a hatóság vagy nem ért reá, vagy az őt nem illető kérdésben tájékozva sem volt és a küldeményt nem továbbította a múzeumba, hol egyébiránt oly csekély személyzet volt az egész országból özönlő anyag kezelésével megbízva, hogy a be nem érkezett sajtótermékek kipuhatolása s bekövetelése keresztülvihetetlen volt.

1877-ben szabadságharczunk korának hírlapirodalmát ismertette Szinnyei a Magyar Könyv-Szemlében. Ez a rendkívül érdekes fejezet viszhangot keltett az egész hazában: ezóta már vidéki lapokban is találkozunk egy nagyszabású hírlapgyűjtemény sürgetésével. A hírlapírók különben legjobban érezték (s érzik ma is) ennek a szükségét; mennyi régibb esemény, mennyi fölmerült kérdés vagy nézet jött volna nekik kapóra, ha nem lett volna eltemetve a régibb, megsemmisült évfolyamokban! Mikor már kezükben volt is a három nagy kötet Szinnyei-repertórium: megtudták belőlük, hogy hol és mi szolgálna segítségükre, de nem tud-

ták, hol találják meg a keresett hirlapokat. Hirlapi cikkek és hirlapírók s tudósok baráti köre serkentették tette az akkori vallás-és közoktatásügyi minisztert, Trefort Ágostont, a ki erre először is jelentést kért a Magyar Nemzeti Múzeum hirlapjai felől.

A Majláth Béla könyvtári őr által 1884 nyarán készített jelentés elmondta, hogy a könyvtárban felhalmozott hirlapkészlet három osztályba van sorozva: a bekötött és 925 czim alatt betűrendben felállított 5312 kötetnyi tömegbe, továbbá 456 czim alatt 636 bekötésre váró kötetre, végre az 1848/49-iki szabadságharcz alatt megjelent 82 czim alatt 96 kötetre menő hirlapokra, melyek kiváló történeti érdekük miatt elkülönítve a többiektől őriztettek; ez összesen 1184-féle hirlapnak 6044 kötetét teszi. Ez a jelentés a miniszter által az évi június 30-ára egybehívott értekezletnek kétségtelenül imponált; közvetlenebb hatású volt a jelentés néhány további tétele: az ezernyi ezer hirlap közül csak az 1848—49. évi folyamok vannak szekrénybe zárva, a többiek kövel kirakott és nem is kettős ablakkal ellátott folyosón, festetlen deszka-állványon, a papír színét kiszívó napnak és pornak vannak kitéve; pedig az összes nyilvános könyvtárak közt a múzeumé levén leggazdagabb: a budapesti egyetemi könyvtárból s a Magyar Tud. Akadémia könyvtárából is ide kellene bekebelezni, itt egyesíteni egy nagy gyűjteménnyé az összes hazai hirlapokat. A jelentés az ekként létesítendő hirlaptár szervezéséről mindjárt tervezetet is nyújtott, melyben az egyesítés révén tekintélyessé nőtt hirlaptárt a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának alosztályaként kívánta szervezni, élén egy könyvtári segédőrrel. Ennek feladatátúl, a főfelügyelet vezetése mellett, a hirlaptár törzskönyvének (reper-toriumának) vezetését, az anyagszaporulat lajstromozását, az olvasók és a használt kötetek statisztikájának elkészítését jelölte meg. A segédőr oldalán a tervezet egy írnok alkalmazását hozta javaslatba, ki a törzskönyv alapján czédulakatalógus írásával, a felfedezett hiányok reklamálásával s általában a folyóúgyekkel foglalkozzék, míg két, kizárólag a hirlaposztályhoz tartozó szolgál közül az egyik az olvasók rendelkezésére állna, s a másik a naponta százával érkező lapok osztályozásával, bekötésre előkészítésével s elhelyezésével töltené be feladatát.

A miniszter a tőle megszokott, tiszteletreméltó buzgalommal és lelkesedéssel állt e szép és új eszme szolgálatába; maga elnökölt

az értekezleten, mely a hazai hírlapok tárának felállítását elhatározta. A legfőbb határozat, hogy t. i. »a képviselőház elé törvény terjesztendő, mely a hírlapok kiadóinak pénzbírság büntetés terhe alatt meghagyja, a hírlapoknak a könyvtár számára leendő beküldését« — ez a leglényegesebb pont, fájdalom, még ma sem teljesült; de az említett értekezlet többi határozatait a miniszter rendelkezése azonnal érvényre emelte.

E határozatok eredménye a következő volt:

A hírlaptár a Magyar Nemzeti Múzeum országos Széchenyi-könyvtára mellett, külön gyűjtemény gyanánt kezelve, felállított.

A költségek fedezéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszterium az állami költségvetésben, a Magyar Nemzeti Múzeum költségvetésének keretén belül gondoskodott.

A budapesti egyetemi könyvtár, a M. Tud. Akadémia s a Nemzeti Casino könyvtárai hírlappéldányaikat az immár országossá tett múzeumi hírlaptár számára átengedték.

Az új hírlaptár szervezésével és felállításával a kezdeményező id. Szinnyei József, akkor még az egyetemi könyvtár első öre, bízott meg; feladatául az összes hazai hírlapok egybegyűjtése lön kitéve.

Ez az utolsó pont emberfeletti feladatot rótt a hírlaptár vezetőjének vállaira. Szinnyei, a munka és kötelesség akadályt nem ismerő embere, megtette, ami embertől telhetik: a lapok útján buzdította a közönséget a régi lappéldányok beküldésére; beutazta az ország minden nevezetesebb városát és személyesen beszélte rá a könyvnyomtatókat és kiadókat a példányok pontos küldésére s figyelmeztette a hatóságokat az idézett törvényezikk betartásának ellenőrzésére. Hadd jegyezzem meg, hogy a nagy fáradságnak kevés eredménye lett, mint a hogyan mostanság is reklamálásaink nagyobb fele hiábavaló.

Szinnyei 1884 júliusában kezdte meg működését a múzeum könyvtárában. Volt két napidijasa, de a kívánt két szolga helyett csak egy, pedig már az első évben 1070 olvasót kellett kiszolgálni; a súlyos, ivrétű kötetek elhelyezése egyaránt hárult a bibliografus személyzetre és a szolgára. Szoros betűrendben számról-számra átnézni először a magyar lapok évfolyamait, könyvalakú repertóriumot és czédulakatalogust írni, ez volt első dolgunk. A német nyelvéükből is néhány betűvel elkészültünk, mikor az

1887/88-iki év folyamán Szinnyei, a ki eladdig kénytelen volt erőit kétfelé osztani, az egyetemi könyvtárból végkép áthelyeztetett a múzeumi könyvtárhoz a hirlaposztály öréül; e sorok írója pedig végleges tisztviselőül neveztetett ki. E tekintetben tehát elég tétett a javaslat követelményeinek, de a másik napidijasi állást a könyvtár igazgatósága 1890-ben beszüntette, illetőleg az azt betöltő egyént a könyvtári osztályhoz osztotta be; és így azóta a a hirlaposztály mindössze 3 tagból álló személyzettel kénytelen feladatának évről-évre növekvő terhével megküzdni.

E kis személyzet működéséről a következőkben adunk számot:

Megindult a *betűrendes hirlapjegyzék* (repertórium, *könyv-alakban*); a magyar lapokat tartalmazó könyv az 1780 óta megjelent összes hirlapokat felsorolja. Hogy ez a repertórikus jegyzék mennyire tökéletes: azt az is bizonyítja, hogy tizenegy év óta csak 28 olyan magyar lap címére akadtunk, a mely e jegyzékben nem volt benn eredetileg. Szinnyei itt mintegy 2100 hirlapot sorol fel, de ezeknek 22%-a, szám szerint 451 lap, teljességgel hiányzik s csak névről ismerjük. Talán sikerülne néhányának legalább egy pár példányát még megmenteni, ha a nagy közönséggel e 451 lap-címet megismertetnők. E jegyzékkel azonban idő és kellő munkaerő hiányában csak 1886-ig haladhattunk. Azóta évenként megújuló czédulakatalogussal, mint a melynek kezelése a legczélszerűbb, segítettünk magunkon; erről mégis szükség volt könyvalakú, áttekinthető jegyzéket készíteni: ez már 1888-nál lezáródik, nem volt rá mód, hogy tovább folytassuk. Ezóta évről-évre egy-egy új betűrendes könyvet használunk jegyzékül, azzal a czélszerű ujitással, hogy az esetleges hiányokat, reklamálásuk idejét (és ügyirat-számozását) s az erre küldött választ is odajegyezzük. A jegyzékrendszerek e különböző volta egyszerűen lehetetlenné teszi azt, hogy hirlapjaink összes létszámát megállapíthassuk; pl. a Budapesti Közlöny csak *egy* lap marad, ha kilencz jegyzékben is fordul elő: de hogyan lehessen ezt az egy lapot is, de a többi 800 tételt is, folyton kilencz kötetben ellenőrizni, nehogy kétszer találjuk venni, vagy egyszer kihagyni? s még a szoros betűsört sem tarthatjuk meg, hiszen a lapot beérkezéskor azonnal jegyzékbe kell venni. A külföldi könyvtárak közül kevésnek van külön a hirlapokról szóló betűrendes jegyzékük: a bécsi egyetemi könyvtár, a

kölni városi, a heidlbergi egyetemi (ezé nyomtatott!) mindenesetre a többségnek is, de nekünk is, jó példa gyanánt szolgálhat.

Nem-magyar nyelvű lapjaink közül csak a németekről van betűrendes jegyzékkönyvünk. 1890-ig terjed, de néhány, még eddig át nem nézett hirlap nincs fölvéve.

Czédulakatalogust, a bécsi udvari vagy a nürnbergi német nemzeti múzeum könyvtár példájára,¹ mi is tudunk felmutatni, de az is csak 1886-ig terjed. 1892 óta megkíséreltük — nem folytatását, mert erről munkaerő hiányában le kellett mondanunk,² hanem csak lerakni az új, a meginduló lapok számára a czédulakatalogus alapjait — nem többet. A német lapok nagy része még szintén nincs czédulázva; nem is szólva a többi idegennyelvűekről.

Ugyancsak az 1886. évvel záródik le a hirlapok *megjelenése helyének*, a városoknak czédulakatalógusa. Ilyent a külföldön csak a német nürnbergi nemz. múzeumban találtam; másutt kevésbbé czélszerű a városok szerinti jegyzék: az aacheni hirlapmúzeumban és Karlsruheban könyvalakban vezetik, Münchenben még ezen felül évenként megújítják, a mi az áttekintést nagyon megnehezíti. A legtöbb német városban a hely szerinti jegyzék fölösleges, mert csakis a helyi lapokat gyűjtik, míg nálunk a főváros az országnak csakugyan szive, ide tolul az egész hirlapirodalom vérkeringése. Mind-egyik városunk czéduláján (voltaképen ivén), betűrendben és esetleges hiányakkal s a szerkesztő és a nyomtató nevével részletezve, soroltuk fel szoros betűrendben az 1886-ig itt-ott megjelent összes lapokat. A Budapesten megjelenő lapokat a *nyomtató czégek* betűsoros czédulajegyzékébe írjuk.

A hirlapok külön *bekötési naplóját* már úgy vettük át az elkülönzésre el sem készült könyvtártól; 1885 márcziustól 1895 júliusig 4959 kötést készítettünk.³ Régibb köteteink közt sok egysze-

¹ Másutt nem találtam a hirlapok külön csoportosított czédulajegyzékét.

² A magas miniszterium megbizásából 13 német város könyvtárait volt szerencsém a mult hónapokban szemügyre venni; láttam gyönyörű épületeket és czélszerű berendezéseket, láttam a mienknél pontosabb, de másfelől sokkal hiányosabb jegyzékeket is; hallottam panaszokat a hely szűke felől — de *sehol* az erők elégtelensége felől. Példának tanulságos.

³ Nem beszélek évfolyamokról, mert pl. a Pesti Napló oly terjedelmes, hogy az 1894. évi folyamot hat jókora kötetre kellett elosztanunk, míg viszont

rűen papirburkolattal van ellátva; de a legnagyobb tömeg egyszerű, sötét felvászón, piros papirbetéten aranybetűs címfelirattal. A németországi gyűjtemények takarékosabbak: rendszeren beérik fehér paizskán fekete betűkkel. Ugy hiszem: czélszerűbb és természetesebb jegyzékrendszer a mienk, (hogy t. i. minden bekötni való lapcsoportot külön alkalommal, új betűrendben vezetünk a naplóba,) a müncheni rendszernél, mely egyetlen nagy könyvet osztott fel betűkre, úgy, hogy az egyszerre kötni adott lapokat más-más betűben, egymástól 20—30 levél távolságban kell összekeresni.

1889 óta van *növedék-naplónk*: a köteles példányok évi első száma s az ajándékol kapott vagy vásárlott lapok számára. Ebből volt megállapítható, hogy 1895-ben 813 hirlap érkezett be

1894 óta ennek is, az évi (és nem szorosán belülosor) repertóriumnak is mintegy tartalomjegyzékeül szolgál egy *ideiglenes, évi czédulakatalógus*, mely utalásképen úgy a növedék-napló, mint a repertórium sorszámaival meg van jelölve.

Évről-évre megújuló statisztikai számadataink számára 1889 óta egy szűkszavú, *munkanapló* nevű rovatos könyvünk van.¹

Ugyancsak 1889 óta *kölcsönzési naplót* vezetünk azokról a kivételes esetekről, mikor egy-egy tekintélyes intézet (minő az Országos Képtár, vagy az országgyűlési képviselőház könyvtára), vagy egy-egy országos nevű férfiú (például Jókai) hirlapgyűjteményünk egy-két darabját rövid használatra kikölcsönzi. Ezek az esetek azonban merőben kivételek, mert, ha valamit csupán ritka volta már becsessé tesz: akkor a hirlap a legbecsesebb, mert rendszeren csakhamar végkép elkallódik. Hiszen még a megszűnő lapok feloszló szerkesztőségében őrzött (rendszeren hiánytalan és bekötött) példányoknak is nyoma vesz. A nálunk őrzött lapszámok legtöbbje immár unikum.

A *szerkesztők* felől is van czédulakatalógusunk; ilyen még

a kereskedő ifjak egyesületének Körlevele hat év alatt (1888—93.) egyetlen szerény kötetre való anyag lett.

¹ Ebből írom ki azt az adatot, hogy 1894 októberben, tehát egyetlen hónap alatt, 205 olvasó 663 hirlap-kötetet használt, az 1894/5-iki könyvtári évben pedig összesen 1383 olvasó 3763 ujságkötetet. A 19 német könyvtár közt, a melyeket meglátogattam, egynek sincs semmiféle, hirlapjaira vonatkozó statisztikai adata. Ott az ilyes adatok különben is nagyon csekély számokra szorítkozva, jelentéktelenek volnának.

csak a nürnbergi német múzeumban említettek nekem. Sajnos, csak 1883-ig bezárólag tudtuk vezetni; pedig sokszor jó hasznát vehették olvasóink.

Érdeemesnek tartom fölemlíteni, hogy az évről-évre több, szaporodó *alkalmi lapokat* (eddig 77 magyar és 8 német nyelvűt bírnunk) együtt tartjuk s felőlük külön betürendes jegyzéket vezetünk, azonfölül t. i., hogy a rendes módon beírjuk a többi lapok katalógusaiba. Koronázási jubileum, kiállítások, országos testületek kongresszusai, a jótékonyság ünnepei ép úgy magukkal hozzák a tarka, gyakran merőben tréfás alkalmi hírlapokat (vagy legalább külön kiadásokat), mint egy-egy ezüstitakodalmom, hushagyó kedd vagy valamely hírlap tízezredik előfizetőjének jelentkezése. A rendes hírlapok külön kiadásait, a rendkívüli számokat azonban nem vesszük jegyzékbe, s egyszerűen belekötjük az évfolyam rendes számai közé.

Eddigi működésünk eredményével így nagyjában beszámoltam; kiegészítésül a folyó munkákat s a jövőben szükségelt vagy kívánatos teendőket kell felsorolnom.

Mindenekelőtt számon tartjuk a napjában százával beérkező lappéldányokat. De ez csak 1889 óta történik ilyen aprólékos figyelemmel; az előbbi évekről meg tudjuk mondani, hogy például 1886-ban, a múzeum igazgatóságához terjesztett évi jelentés szerint, 630 kötettel gyarapodott gyűjteményünk s összesen 8789 évfolyamból állt; 1887-ben 426 magyar és 130 nem-magyar hírlap érkezett be s 30 olyan lap felől volt tudomásunk, a melyet a törvénykötelezte nyomtatók (gondatlanságból vagy makacsságból) elmulasztottak beküldeni. A munkaanyagunk nagymérvű szaporodását bizonyító részletes számadatok talán nem érdektelenek:

1888/1889-ben	¹ beérkezett	591 lap,	=	27,622 szám.
1889/1890-ben	»	668 »	=	41,929 »
1890/1891-ben	»	659 »	=	62,463 »
1891/1892-ben	»	733 »	=	48,190 »
1892/1893-ban	»	778 »	=	51,264 »
1893/1894-ben	»	909 »	=	54,627 »
1894/1895-ben	»	950 »	=	55,856 »

¹ Könyvtári évünk tudvalevőleg szeptember 1-én kezdődik s a következő évi augusztus 31-én záródik.

Ez adatokba az esetleg ajándékozott vagy vásárolt évfolyamok számai is bele vannak értve; így pl. az 1890/91. évi rengeteg összegben csak az ajándékul kapott 10-féle hirlap számai 19,773-ra rúgnak. A hirlapok folytonos szaporodása azonban szemmel látható; évente átlag 90 új lap keletkezik és csaknem ugyanannyi (jórészt épen az ujszülöttek közül) meg is szűnik; de kezelés, nyilvántartás, a megszűnés kinyomozása sat. mindkét sorsú lapokról egyaránt szükséges; a végeredmény tehát az, hogy munkánk tetemesen súlyosodik.

Ismétlem: a bécsi és németországi könyvtárakban sehol sem találtam statisztikai adatokra. Egyedül a bécsi udvari könyvtárnak van létszám kimutatása; e szerint ott 997 ivrét, 1600 negyedré, és 1243 nyolczadrét nagyságú lapot őriznek. Sehol egyebütt nem foglalkoznak a számok beérkezett példányainak számítgatásával, hanem egyenesen a lényegesebb munkákra térnek át.

Mi az összeszámlálás alkalmával szemeljük ki az esetleges új lapokat, hogy a növedéknaplóba, az évi betűsoros jegyzékönyvbe, azután a bibliografiai leírásra való czédulakatalógusba, végre pedig a nyomtatás helyét jelölő czédulakatalógusba írjuk. Az utóbbi eljárásokat akkor is követjük, ha észrevesszük, hogy valamely lap a címét vagy nyomtatóját változtatta.

Az összeszámláláson átesett példányokat a szolgál egyenként ráfekteti az illető lap eddig beérkezett s még be nem kötött számainak halmazára. Nürnbergben a múzeumi könyvtárban ilyenkor nemesak a szoros számsor szerint összerakják, hanem azonnal egyenként a jegyzékbe is írják a beérkező számokat s így az első pillanatban észreveszik, ha valamely szám véletlenül nem érkezett be. Könnyű ezt ott keresztülvinni: a hirlapok száma elenyészően csekély a mi készletünkhez képest. Nálunk ilyen módon az érkező számoknak még egy harmadát sem lehetne rendbe rakni és nyilván tartani, s a hiányon azonnal segíteni reklámálás útján.

Kénytelenek vagyunk a dolognak könnyebb végét megfogni: az utólagos átvizsgálás gyorsabb módjához folyamodni; a terjedelmesebb napilapokat negyedévenként, a kevésbé terjedelmesekeket, valamint a sürűbben használt vagy becsesebb hetilapokat félévenként, a többi összes anyagot az év végén egyszerre szedjük

rendbe s ekkor az esetleges hiányokat is reklamáljuk. Elvben legalább így áll. De a mi roppant anyagunk és csekély személyzetünk aránytalansága megboszulja magát: mialatt az egyik negyed- vagy félévi anyagot átvizsgáljuk s a reklamálásokat megírjuk és részletesen elkönyveljük: közben számos egyéb, pillanatnyi ugyan, de halasztást nem tűrő teendő meg-megszakít munkánkban úgy, hogy azt a negyedév végére el sem bírjuk végezni.

A hátralék, legalább egyelőre, megmarad hátraléknak, s hozzáfogunk az újabb, de sürgető munkához, mert a negyedévenként bekötendő napilapokat a leggyakrabban használja a közönség; a könyv- s illetőleg a hirlaptár létjoga pedig épen a hozzáférhetőségben, a közönség részéről való felhasználásban gyökerezik. A kevésbé fontosnak ily mellőzése aztán, vagyis a munkahátralék, következetesen ismétlődik és halmozódik negyedévenként.

A bekötni való évi vagy negyedévi folyamokat megszámozva, jegyzékbe foglaljuk, ezt két példányban is elkészítjük; a könyvkötő műhelyéből készen hazaérkező köteteket, teljes voltukat, ellenőrizzük s azután illető betűrendjük szerint felállítjuk.

Folyamatban van a számaik csekély volta miatt be nem kötött lapok betűrendes csoportokba gyűjtése és ezeknek a bekötött lapoktól elkülönítve elhelyezése.

Hadd említem föl az olvasók kiszolgálását és felvilágosítását, a mi nem látszik bár munkának, mégis sokkal több időt vesz igénybe, semhogy ne tekintenők számottevő akadálnak egybő hivatalos teendőink végzésében.

Gyakori eset az is, hogy antiquár-katalogust böngészünk végig abban a reményben, hogy hirlapgyűjteményünk egyik-másik hiányát vásárlás révén kipótolhatjuk. Ha a jegyzékben csakugyan leltünk olyan hirlapra, a melyre szükségünk van: megtekintés végett meghozatjuk, átvizsgáljuk — s ez a fáradság néha fölöslegesnek bizonyul, t. i. az évfolyam néha oly hiányos, hogy megvásárlásával a hirlaptár nem nyerne. Ha az antiquár példánya megfelelő igényeinknek: a növedéknaplóba igtatjuk, a könyvalakú repertoriumba vezetjük, a cím és a megjelenési hely szerinti cédulakatalogusokba írjuk. Ép így járunk el az ajándéku beérkező lapok körül is.

A budapesti nyomtató cégek egy része egy vagy több heti tömegbe gyűjtve, küldi a hirlapokat egyenest a múzeumnak, nagy

része pedig a főpolgármesteri hivatalnak, mely a körülbelül 300 számot tartalmazó tekintélyes hirlapesomagokat havonta szokta hozzánk szállítani. Mind a két esetben kötelességünk e laptömegeket az oda mellékelte jegyzékkel összehasonlítani s az átvételt nyugtatni.

Végül mind e munkákról naplót vezetünk.

A jövő teendőinek körvonalai már az eddig elmondottakból is tisztán kivehetők. A hátralék lebonyolítása, a hiányok betöltése és a meglevő munkálatok továbbfejlesztése minden téren — ez a lényeg. A legelső teendő azonban nem magára a hirlaptárra hárul, hanem a *törvényhozásra*, mely elmulasztotta az 1848. évi XVIII. t.-cz. záradékául bünhődéssel sújtani azokat a nyomtatókat, illetőleg kiadókat, a kik nem küldik be sajtótermékeiket a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Mindenekelőtt a beküldés módozatait s a mulasztók elleni eljárást volna szükséges megállapítani. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium már évek óta szándékozik e hiányon egy rendszeresen kidolgozott törvényjavaslat benyújtásával segíteni; mindaddig, a míg ez meg nem történik, az ország egyetlen hirlaptára a *legelemibb föltételt*: a teljességet, sőt, ki tudja hány évre, a teljességre való kilátást is nélkülözni kénytelen.

A mostani viszonyok közt pedig reklamálásaink sikere is problematikus. A legutóbbi könyvtári évben 2768 hiányzó hirlapszámot reklamáltunk, s ezek közül csak 1022 jött meg. Ennek egyrészt oka az is, hogy reklamáló leveleink viteldíjmentességét egyik-másik postahivatal — így a temesvári több ízben is — nem veszi tudomásul, a czímzett nyomtató pedig, semhogy a bélyegdíj kétszeresét fizesse birságul: inkább felbontatlanul visszaküldeti levelünket s nem vesz tudomást a tartalmáról. Ezt a bajt, az említett javaslatok kapcsán, szintén az országgyűlés van hivatva orvosolni.

A többi teendő voltaképen magát a hirlaptár munkásait illeti — de a kivitel módjának, eszközeinek megadását ismét egyedül a törvényhozástól várhatjuk. Elősoroltam ugyanis mind-egyik munkakörünknel, hogy a hiányok és hátralékok kizárólag a munkaerő, a személyzet elégtelenségére vezethetők vissza. Ezen kell csak segíteni — s akkor ki lesz elégitve minden szükséglet, betöltve minden munkakör.

Meg kell teremteni a latin, az oláh, az olasz, a francia, a tót,

a bolgár (bunyevác), horvát, szerb, ruthén és zsidó nyelvű hirlapoknak először betürendes repertóriumát, azután czím szerint rendezett, végül pedig nyomtatásuk helye szerint betűsorba szedett czédula-katalogusukat.

Meg kell teremteni és a nyelvek elkülönítésével rendezni a nem-magyar lapok szerkesztőinek czédula-katalogusát.

Meg kell teremteni a lapok szakrepertóriumát. Van ilyen a bécsi udvari könyvtárban is; szüksége minálunk is gyakran mutatkozik; a szellemi életnek, de az ipari tevékenységnek is számos ágát szolgáló közlönyök ugyanis a legkülönfélébb czímek alatt jelennek meg.

Kívánatos volna a hazai hirlapok oly időrendi jegyzéke, mely egy pillantásra tájékozást nyújt a felől, hogy bizonyos évben mely politikai, mely tanügyi stb. lapok léteztek.

Ez időrendi szakjegyzék kapcsán meg kell teremteni a legrégibb idők óta a legujabbig terjedő statisztikai kimutatást a felől, hogy melyik esztendőben hány magyar, hány német stb. nyelvű hirlap élt a magyar hazában. Ennek a jelentőségét, úgy hiszem, nem szükséges fejtegetnem.

Ki kell egészíteni, azaz minden évben legalább az előtte való évig terjedő pontos adatokkal kell ellátni az összes könyv-alakú és czédula-katalogusokat, úgy a lapczím, mint a nyomtatás helye vagy éve s a szerkesztő neve szerint rendezett jegyzékeket.

Végül — s ezt azért hagytam utóljára, mert ez csak a *helyviszonyok gyökeres megváltoztatása* idején lesz keresztülvihető — a hirlapok felállítását kell megújítani: a bécsi udvari és egyetemi könyvtárak mintájára a hirlapköteteket többféle nagyságban osztályozva, folyó számmal ellátni, s természetesen ezt a számozást az összes repertóriumokba és czédulakatalogusokra is át kell vezetni. Ha ez meglesz: akkor a példás rendtartásnak az a koronája sem fog többé hiányozni, hogy, a legtöbb németországi könyvtár példás eljárása szerint, minden beérkező lapszámot rögtön jegyzékbe vegyünk s pontosan a maga helyére illesszünk.

Hanem »a helyviszonyok gyökeres megváltoztatása« — nagy és végzetes szó; s hogy mikor mondják ki az intéző hatalmak? azt annál kevésbé lehet tudni, mert az öt évvel ezelőtt történt első változtatás óta először épen most rendeltetett el a múzeumi könyvtárnak s ezzel a hirlaptár helyiségének kibővítése, mintegy

5000 frtnyi költséggel. A nemzeti múzeum könyvtárának ugyanis eredetileg három zárt folyosója volt s ezek közül a két belsőt foglalták el a hírlapok disztelen, kezdetleges állványai; az 1889/90. évben, miután a legbelső folyosó-ágot padozattal ellátva, teremmé alakították a levéltár számára: a középső is teljes átalakításon ment keresztül, s azóta ez az erkélyes, két lépcsővel ellátott új terem szolgál a hírlapok raktárául. Évek óta panaszozzuk a hely szűkét, s most valahára az első folyosót is a hosszú fal mentén futó, ajtóval elzárható, erkélyes szekrényekkel szerelik fel. Azonban hírlapanyagunk rohamos szaporodása miatt a kibővített helyiség mintegy hat év múlva szűk lesz, pedig a múzeum nagy épületében nincs több olyan helyiség, a minek adaptálásával segíthetnénk magunkon.

Igaz, hogy tudtommal csak a kölni városi könyvtárban, a mely most épül, van a hírlapoknak külön terem szánva; másutt mindenütt csak a könyvek közé állítva találtam a nagy folio évfolyamokat is. De a sokban jó példával elől járó müncheni királyi könyvtár *öt külön nagy termet* tart fenn csupán a hírlapok számára, holott a bajor királyságnak távolról sincs annyi lapja mint a mienknek.

Bajunk az is, hogy ott mentünk müncheni példa után, a hol nem kellett volna: a régi, nehézkes, léczeken nyugvó s rendesen megmozdíthatatlan polczokhoz onnan vettük a mintát. Stuttgart Augsburg, Frankfurt újabb berendezése a léczeket nem ismeri: két végük helyén egy-egy laposfejű kalapált vasszeget tol be, s ez meg is tartja a polczot, azonfelül könnyen följebb vagy lejjebb illeszthető. Strassburg imént elkészült fényes könyvtárában s a polczokat egyetlen kéznyomással tetszés szerinti magasságra vagy mélyre tolhatni a karsú vasoszlopok közt; mennyi helyet lehet azzal is nyerni! Ugyanitt, valamint a bécsi egyetemi könyvtárban a mi oldalt végig futó keskeny erkélyünk helyett nyolcz alacsony, kényelmes emeletet látunk, a mi roppant tértnyerességet jelent. Frankfurtban az életveszélyes létrát az pótolja, hogy az ember vízszintes vasrúdra állhat s fönn egy-egy fogantyún jobban megfogózkodhatik, mint a mi hírlaptárunk törekeny öntöttvas léczein. Az emeletek- és erkélyekről a legtöbb külföldi könyvtárban felhúzógép útján (a melyet pl. Strassburgban villamos erő hajt) szállítják a nagyobb köteteket. Mindezeket a külföldi tanulságokat

minálunk is szükséges újításoknak tartom, a helyviszonyok említett gyökeres megváltoztatása alkalmára.

Ez a gyökeres megváltoztatás nem jelent kevesebbet, mint egy új épületet — akár csupán a hirlaptár számára, akár, de akkor valóban nagyszabású csarnokot, a nemzeti múzeum egész könyvtára számára. Még az utóbbi esetben is nagyon sok helyet kell a hrapoknak szánni, mert ha a messzi jövőben is: de bizonyos, hogy a hirlapirodalom együttes anyaga el fogja érni a könyvirodalom termékeinek mennyiségét.

A míg ez értelemben a személyzeti és a helyviszonyok meg nem változnak: addig csak hirlaptárunk gazdagságával és jó szándékainkkal dicsekedhetünk el a külföld előtt, nem egyszersmind tényleges, mintaszerű rendtartással.

BIBLIOGRAFIAI APRÓSÁGOK.

VARJU ELEMÉRTŐL.

I.

Egy ismeretlen budai könyvtáros 1476-ból.

Az 1476-ben Velenczében, Fr. de Hailbronn és Nicolaus de Frankfordiánál nyomtatott bibliának (Hain 3054.) az egyetemi könyvtárban levő példánya egy eddig ismeretlen budai könyvtáros emlékét őrizte meg számunkra. Ugyanis az első tiszta oldalon, a biblia tartalmát felsoroló jegyzetek alatt, szép, XV. századi, góth irással ez van följegyezve:

*Hanc Bibliam Fr. Augusting de Zagrabia ord' p̄di3 emit Bude
Anno Dni: 1476.*

Első nyomtatónk, Hess András 1473-ban működött Budán. Utánna 1529-ig nincs hazánkban nyomda, de a könyvkereskedés és a kiadói üzlet nagy virágzásnak örvend. Legrégibb könyvtárosunk gyanánt Feger Tibold szerepelt, kinek első kiadványa az 1484-ben megjelent esztergomi breviárium. A fennebbi jegyzet alapján azonban kétségtelenül állíthatjuk, hogy már Feger előtt, 1476-ban volt Budán könyvtáros, aki az ország szellemi szükségleteiről gondoskodott.

Ezen biblia még egy érdekes följegyzést tartalmaz. Ugyanis az első levél második oldalán a XVI. század első felére valló, ma már alig olvasható írással a következő sorok láthatók:

Item anno domini millesimo quingentesimo vigesimo primo, in die visitationis Marie¹ obsessa est civitas et castrum Nandor Alba a Turcis et recepta in die Egidii abbatis² et totum Sirmium et civitas Zalokemin et Sabbaatz. Ve nobis, quia peccavimus. Bani fuerunt Franciscus Hedervarij et Tewrewk Valinth.

A megszálás napját pontosan július 2-ára teszi az ismeretlen följegyző, de az elfoglalás napjaiban téved, amennyiben kút-főink egybehangzó tanúsága szerint Szolimán augusztus 2-án már elfoglalta volt a várat.

II.

Egy érdekes könyvbejegyzés a XVI. századból.

Az egyetemi könyvtárban van Hieronymus Cardinalis »Vitae Patrona« cz. művének, melyet 1509-ben Balam István adott ki, egy példánya. A könyv utolsó, tiszta levelén XV. századi kézírással a következő érdekes jegyzések vannak írva:

(Kons)tantinapolj megvetele 1453.³

(Ján)os vaýda halala 1456.

(Mat)yas kýralý koronazafa 1457.⁴

(Zilá)gy mýhal elzaratasa 1458.

(Mat)yas kýral Modvaba menese 14(67).

(Ke)nýer mezeýen valo hada, 1479.

(Mat)yas kýralý halala 1490.

(Lajos) kýralý zýletese 1. 5. 5.⁵

. . . lag halal.⁶ 1. 5. 10.

(Ke)reztes had. 1. 5. 14.

(Ulászl)o kýralý halala . 1. 5. 16.

¹ Július 2.

² Szeptember 1.

³ A könyv újabb bekötésekor annyira körülvágatott, hogy a feljegyzés némely szavai elestek; ezeket zárjelbe téve pótoltuk.

⁴ Mátyás csak 1458 január 24-én választatott királylyá, megkoronáztatása pedig 1464 márczius 29-én történt.

⁵ Lajos 1506 július 1-én született.

⁶ Döghalál.

- (Nánd)or feyerwar elvezese 15. 21.
 (M)olhaczý vezedelem. 1526.
 (Jáno)s kýralý koronazasa 1526.
 (Ferdi)nandus koronazafa . 15. 27.¹
 (Grit)ti Lajos halala. 15. 34.
 (Szat)mar Nemethý eleghese 15. 36.²
 (Ján)os kýralý halala 1. 5. 40.
 (Fels)Lenarth budat meg zalla de kýncztarto teoreok czazar-
 nak ada. 1. 5. 41.
 (Joaki)m Pestét meg zalla Prini Petert meg foga 1542.
 (Egy sor olvashatatlan).
 Warkocz³ Zekes feyerwar es Eztergam elveze. Zýkzot
 elrablak. 1543.
 Kawasitwl Hwztot meg wewek. 15. 54.
 Zolnok czýnalasa, groff halala 1. 5. 50.⁴
 Castaldo es Nadasdý az spaniolokkal Erdelbe menenek. 15. 51⁵.
 Janos kýralnet, fijawal kýldek Slefiba. 1. 5. 52.
 Lýppanak, Temmes varnak, Zolnoknak, Bezprimnek, Bwýak-
 nak, Ewtwen neg eróssegnak meg wetele es kyncztarto halala
 azon eztendébe.⁶
 (Egy sor olvashatatlan).
 Az nemetek Erdelybél ký jewenek 1. 5. 53.⁷
 Batorj Andras az waydasagot bjra aratasig.
 Dobo Istwan aratasba az waydasagra bemene azon eztendeben
 Petrowýz Lengielorzagbol ký jöve lén az terekkel eggýes.
 Pri Gabriel kapitanna lén. 1554.
 Fýleket Salýgot meg wewek azon eztendebe.

¹ Téves, mert Ferdinánd még 1526-ban, decz. 17-én megkoronáztatott.

² Szatmárt Ferdinánd hadnagya, Bánffy Boldizsár égette föl.

³ Varkás György, székesfejérvári kapitány.

⁴ Szolnok várát Ferdinánd rendeletére építtette gróf Salm.

⁵ Mint Ferdinánd biztosai.

⁶ Téves, mert Martinuzzi már 1551-ben, decz. 17-én megöletett.

⁷ T. i. Castaldo és csapatai.

KÉZIRATOK SOKSZOROSÍTÁSA.

ÁLDÁSY ANTALTÓL.

A hallei egyetemi könyvtár igazgatója dr. Hartwig 1893-ban több német lap hasábjain azon kérdést vetette föl, vajon nem lenne-e czélszerű egy nemzetközi társaságot alapítani, melynek főadata lenne egyes, ritka kéziratokat, melyek ritkaságuk vagy nagy értékük folytán ki nem kölcsönözhetők, s melyek elvesztése pótolhatatlan veszteség, fototipographikus uton reprodukálni és tagjainak 100 márka évdíj fejében rendelkezésére bocsátani. Hartwig ez indítványa Chicagóban a könyvtárnokok kongresszusán be lőn mutatva, de a kongresszus annak tárgyalásába nem bocsátkozott, hanem az American Library Associationhoz utasítá.

Azóta e kérdéstről szó nem volt. Most du Rieu leideni könyvtárnok a »Centralblatt für Bibliothekswesen« 1894. évfolyamában újra fölveti e kérdést, és bizonyos kérdéseket intéz a könyvtári hivatalnokokhoz, melyekre választ, véleményadást kér. Kérdései a következők:

1. Helyesnek tartható-e azon terv, hogy csak oly kéziratok reprodukálására fektessék eleintén a fősúlyt, melyeket a főntebb érintett okoknál szétküldeni, kikölcsönözni nem lehet s melyeknél mégis szükséges, hogy más helyen lakó tudósok is megtekinthessék azokat? E tekintetben véleményezést kér a fototipographikus reprodukciók tarthatósága felől, miután a tapasztalatok e reprodukciók tartóssága tekintetében divergálnak.

2. Elégséges-e minden kéziratról két inalterabilis fotografiát készíttetni? Du Rieu elégségesnek tartja, főleg finanziaális szempontból, s azután azért, mert manapság egyes kéziratok oly pontosan össze vannak hasonlítva, hogy nagyobb számú fénykép elkészítése tényleg fölösleges.

3. Szükséges-e, hogy a reprodukciók egy helyen, egy műteremben készüljenek? Du Rieu azt véli, hogy a kéziratok azon helyen reprodukáltassanak, a hol őriztetnek, és ebben azt hiszem, mindenki egyet fog érteni vele.

4. Fölmentessék-e valamely könyvtár az évdíj fizetése alól azon évben, midőn egy birtokában lévő kódex reprodukáltatik?

Du Rieu azt mondja, hogy nem, ámde mint ő maga mondja, sokan úgy nyilatkoztak, hogy a fölmentés ez esetben megadassék.

5. Valjon a reprodukció csak a görög és latin kéziratokra, vagy egyuttal más nyelvű fontosabb kéziratokra is kiterjesztessék? Azt hiszem e tekintetben nem kellene kizárólag a latin és görög kéziratokra szorítkozni, lévén számos oly más nyelvű kódex, mely akár paleografiai, akár nyelvészeti vagy más szempontból a reprodukálásra érdemes. Du Rieu az igenlő esetben húsz ily legfontosabb kódex jegyzékének beküldését kéri.

6. A társaság tagjai első sorban könyvtárak, e mellett kérdés, valjon a belépés megengedtesse-e szemináriumok, más nyilvános intézetek és magánosoknak? Alig hisszük, hogy e kérdésre tagadó válasz érkezne be.

7. Kötelezzék-e magukat a tagok 10 évre vagy sem? Mindenestre azt hisszük, hogy bizonyos időre kell hogy a tagok magukat lekössék, mert különben a társaság koczázata szerfölött nagy lenne.

8. A lenyomatok száma nagyobb legyen-e mint a tagoké? Du Rieu azt tartja, hogy nem. Magam részéről azonban ajánlatosnak tartanám, csekély számú fölös példányokat készíttetni, melyek esetlegesen bekövetkező alkalmakra tartalékban lennének tartandók.

Ezek a du Rieu által fölvetett kérdések. A társulatnak, melynek ő »Société pour la reproduction des manuscrits non-touristes« nevet óhajt adni, székhelye Leidenben lenne. Igazgatójául maga du Rieu van kiszemelve; a társaság megalakul, ha 100-an jelentkeztek.

Kívánatos volna, ha a társaság minél előbb megalakúlna. A londoni Palaeographical Society, mely eddigelé egyedül dolgozott nagyobb szabású reprodukciókban, a múlt évvel beszüntette működését. Helyét e társaság foglalhatná el. Remélhető, hogy könyvtáraink, főleg a fővárosiak nem fogják magukat e társulattól távol tartani. Az előny, melyet e társaságtól nyernek, oly nagy, hogy mellette a száz márka évdíj valóban nagyon csekélynek mondható.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

ERDÉLYI ORSZÁGGYÜLÉSI TÖRVÉNYCZIKKEK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

HORVÁTH IGNÁCZTÓL.

Midőn Szabó Károly a *Régi magyar könyvtár* I. kötetét szerkesztette, elkerülték figyelmét azok az erdélyi országgyűlési végzések, melyek a XVII. században csaknem minden évben hozattak s külön-külön vagy Kolozsvárott vagy Gyulafejérvárott ki is nyomattak. Ezek a czímen és a megerősítő záradék keltén kívül egészen magyar nyelven vannak írva s így a magyar nyelvű nyomtatványok közé sorozandók. Talán ez a latin czím vezette félre a különben körültekintő jeles bibliografust. Ilyen országgyűlési articulusokból 41 van olyan a *Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*, melyek eddig nem voltak ismertetve s a melyek e szerint darabonként egy-egy adalékul szolgálnak a Régi Magyar Könyvtár I. kötetébe. E nyomtatványokra vonatkozólag megjegyezzük, hogy azoknak külön czímlapjuk nincsen s nem is volt, czím gyanánt a szöveg kezdetén levő fölirat szolgált; a nyomtatási hely és a nyomdász neve is csak néhánynál van kitéve, a többinél aztán a nyomtatás helyét a nyomtatás jellegéből s összevetés útján próbáltuk megállapítani, nyomtatási évül a megerősítés keltét véve föl, mivel az csaknem bizonyosnak vehető, hogy a megerősítés után mindjárt nyomtatás alá adattak. Egy részről ebben találja magyarázatát az, hogy minden egyes nyomtatványnál miért közöljük a megerősítő záradék keltét, míg más részről ezt e törvények történetére vonatkozólag is kiváló fontosságúnak tartottuk.

1.

[350.] *Kolozsvár, (1613.)*

Ordo & Series RERVM IN TRANSYLVANIA ANNO DOMINI 1613. Toto Mense Octobri GESTARVM. NEC NON ARTICVLI TRIVM NATIONVM EIUSDEM REGNI TRANSSYLVANIAE. In qvibus omnibus, mutationis huius, Cauſa & effectus, Chriſtiano orbi, ob oculos ponitur, AC ELECTIO ILLUSTRISSIMI DOMINI GABRIELIS BETHLEN, DEI GRATIA, IN PRINCIPEM TRANSYLVANIAE, PARTIVMVE REGNI HVNGARIAE DOMINVM, ET SICVLORVM COMITEM ETC: ELECTI. Inauguratio item; additis omnibus conditionibus, laudatiſſimae regni adminiſtrationis, deſcripta habetur. Par denique literarum, Varadino in Tranſſylvaniam miſſarum, qvibus primum omnium de infelicifſima morte Sereniſſimi Principis Gabrielis Bathori, tres regni Nationes, in generali congregatione in Civitate Claudiopolitana, certiores factae ſunt, ſubſequitur.) EX PERMIſſV ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS &tc &tc. Ibidem Typis Helthanis impreſſa.

2r. A—B₄=8 sztlan levél. (Az A₃ levél hiányzik.)

Datum in Varad 27. Octobris Anno Domini 1613

2.

[351.] *Kolozsvár, (1622.)*

ARTICULI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Tranſſylvaniae, & partium Regni Hungariae eidem ſubjectarum, in Generalibus eorundem Comitijſ in Civitate Biſtricienſi ad diem 29. Septembris, Anno Domini M.DC. XXII. indictis, celebratis concluſi.

2r. A—C₂=6 sztlan levél.

Datum in praedicta Civitate noſtra Biſtricien: die vigefima prima Menſis Octobris. Anno D. M. DC. XXII. CLAUDIOPOLI, Typis Helthanis.

3.

[352.] *Gyulafejevárvár, 1623.)*

ARTICULI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Tranſſylvaniae, & partium Hungariae eidem ſubjectarum, in

Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba Julia, ad diem 14. Maij, Anno Domini M. DC. XXIII. indictis celebratis conclufi.

2r. A—C₂=6 sztlan levél.

Datum in praedicta Civitate noftra Alba Julia, die sexta mēfis Junij, Anno Domini M. DC. XXIII.

4.

[353.] *Gyulafejérvár, 1624.*

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem subiectarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem 23. Junij, Anno Domini MDC, XXIV indictis celebratis conclufi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in praedicta civitate noftra Alba Julia (*igy*), die octava Julii, Anno Domini Millefimo Sexcentefimo vigefimo quarto.

5.

[354.] *Gyulafejérvár, (1625.)*

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem primum Maij. Anno Domini 1625 indictis celebratis conclufi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in praedicta Civitate noftra Alba Julia, die vigefima nona Menfis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentefimo vigefimo quinto.

Imprimebat Martinus Mefzleni Typographus Suae Serenitatis.

6.

[355.] *Gyulafejérvár, (1626.)*

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem vigefimum quartum Maij. Anno Domini 1626. indictis celebratis conclufi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

Datū in praescripta Civitate nostra Alba Julia, Die decima septima Mensis Junij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo vigesimo Sexto.

Imprimebat Martinus Mezleni Typographus S. S.

7.

[356.] (*Gyulafejevár, 1627.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Albam-Juliam, (igy) ad diem quartum Aprilis, Anni Domini 1627, indictis celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datū in praescripta Civitate nostra Alba Julia, die vigesima octava Mensis Aprilis, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo vigesimo Septimo.

8.

[357.] (*Gyulafejevár, 1628.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Albae-Juliae, ad diem nonum Mensis Aprilis, Anni Domini 1628. indictis celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in praescripta Civitate nostra Alba-Julia, quinta die Mensis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo vigesimo Octavo.

9.

[358.] (*Gyulafejevár, 1630.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarū in Generalibus eorum Comitijs, in Civitate Alba-Julia, ad diem vigesimum Mensis Decembris, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo, indictis, celebratis conclusi.

2r. A—B₃=5 sztlan levél.

Datum in civitate nostra, Alba-Julia, die vigesima nona mensis Decembris Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo.

FEIER-VARAT Níomtatta Ligniceí Effmurdt IACAB. VRVNK kőnyvniomtatoia ANNO, 1630.

10.

[359.] *Gyulafejevárvár, 1630.*

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem Comitibus, in Civitate Alba Julia, ad diem vigesimum quintum mensis Januarii, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo, Trigesimo, indictis, celebratis conclusi.

2r. A—E₃=21 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA, die decima Septima Mensis Februarij Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo.

EXcudebat ALBAE IVLIAE Jacobus Effmurdts Lignicens. Typogr. Suae Serenitatis Anno 1630.

11.

[360.] *Gyulafejevárvár, 1631.*

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate ALBA-JVLIA, ad diem quintum Mensis Junij, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo (*így*) Trigesimo primo, indictis, celebratis conclusi.

2r. A—B₄=8 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA, die prima Mensis Julij Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo primo.

FEIER-VARAT Niomtatta Lignicei Effmurdts JACAB. Fejedelem Vrank Könyvniomtato és Compactora. ANNO 1631.

12.

[361.] *Gyulafejevárvár, 1632.*

Articuli Dominorum Regnicolarum Trium nationum Regni Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus Albae Juliae ad Diem primum Maij Anno 1632. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JULIA die decima Mensis Maij. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo secundo.

FEIER-VARAT Niomtatta Lignicei Effmurdts JACAB. Fejedelem Vrank Könyvniomtato és Compactora. Anno 1632.

13.

[362.] (*Gyulafejevárvár, 1633.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum in Generalibus eorundem Comitijis ALBAE-JVLIAE, addiē m vigesimum primum Mensis Augnsti (igy) Anni Domini 1633. in dictis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JULIA die 31. Mensis Augusti. Anno Dñi. Millefimo Sexcentesimo Trigesimo tertio.

14.

[363.] (*Gyulafejevárvár, 1633.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus earum Comitijis ad diē vigesimum quartum Aprilis. Anni Domini Millefimi Sexcentesimi tertii, in Civitatem ALBAM-JULIAM in dictis celebratis, univērsi ipsorum voto conclusi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die decima tertia, Mensis Maij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo tertio.

FEIER-VARAT Niomtattatot Lignicei (Effmurd) JACAB Fejedelem Vrunck Könyvniomtato és Compactora által. Anno 1633.

15.

[364.] (*Gyulafejevárvár, 1634.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum comitijis Albae-Juliae ad diē 12. Maij Anni 1634. indictis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die 1. Mensis Junii. Anno Dñi. Millefimo Sexcentesimo Trigesimo quarto.

16.

[365.] (*Gyulafejevárvár, 1635.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Gene-

ralibus eorum comitijs Albae-Juliae ad diem 13. Maij Anni 1635. indictis concludi.

2r. A₁₀=10 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die 10. Mensis Junij. Anno Dñi. Millefimo Sexcentesimo Trigesimo quinto.

17.

[366.] (*Gyulafejérvár, 1636*).

ARTICVLI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate ALBA-JVLIA, ad diem vigesimum quintum Mensis Maij, Anno Domini, Millefimo Sexcentesimo Trigesimo sexto indictis, celebratis concludi.

2r. A₆=6 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA-JVLIA die sexta Mens. Junij. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo Sexto.

18.

[367.] (*Kolozsvár, 1636*).

ARTICVLI Dominorum Statuum & Ordinum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, ad diem decimum quintum Mensis Febr. in Civitatem Colofvar indictis, concludi.

2r. A₄=4 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra Colofvar die ultima Mensis Februarii. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo Sexto.

19.

[368.] (*Gyulafejérvár, 1637*).

ARTICVLI Dominorum Regnicolarum trium nationum Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate MEGGYES, ad diem primum Mensis Martij, Anni Domini 1637. indictis, celebratis concludi.

2r. A₆=6 szatlan levél.

Datum in Civitate nostra MEGGYES, die vigesima secunda Mensis Martij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Trigesimo Septimo.

20.

[369.] (*Gyulafejevárvár, 1638.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 23. Mensis Aprilis Domini 1638. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ-Julîâ, die decimâ sextâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Trigesimo Octavo.

21.

[370.] (*Gyulafejevárvár, 1639.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus (igy) eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 1. Mensis Maji, Anni Domini (igy) 1639. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Alba-Julîâ, die vigesimâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Trigesimo nono.

22.

[371.] (*Gyulafejevárvár, 1640.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 24. Mensis Aprilis, Anni Domini 1640. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ-Julîâ, die decimâ septimâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo.

23.

[372.] (*Gyulafejevárvár, 1641.*)

Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, in Civitate Albâ-Julîâ, ad diem 23. Mensis Aprilis, Anni Domini 1641. indictis, celebratis conclusi.

2r. A₅=5 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ-Julîâ, die decimâ quartâ Mensis Maji, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo primo.

24.

[373.] (*Gyulafejervár, 1642.*)

ARTICVLI VNIVERSORVM DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM Nationum Regni Transylvaniae, & Partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum Comitibus, in Civitate ALBA-JVLIA ad diem 16. Mensis Februarij, Anno Dñi. 1642 indictis, celebratis, conclusi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

Datum in Civitate Nostrâ Albâ Juliâ die nona Martij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo (igy) Quadragesimo secundo (igy.)

25.

[374.] (*Gyulafejervár, 1643.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM NATIONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, ALBAE JVLIAE, ad diem Vigefimum quartum Aprilis, Anni praesentis Millefimi Sexcentefimi Quadragesimi tertii, indictis, conclusi.

2r. A—E₂=10 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra Alba-Julia die vigesima prima Mensis Maji, Anno Domini, Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo tertio.

26.

[375.] (*Gyulafejervár, 1645.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM NATIONVM REGNI TRANSYLVANIAE, & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus, ALBAE JVLIAE ad 16. diem Aprilis Anni praesentis Millefimi Sexcentefimi Quadragesimi quinti, indictis, conclusi.

2r. A—B₂=4 sztlan levél.

Datum in Libera Regiaq; Civitate Cafsoviensi die 6. Mensis Junii. Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo quinto.

27.

[376.] (*Gyulafejervár, 1648.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIUM NATIONUM REGNI TRANSSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorum Comitibus in Civitate ALBA-

JULIA, ad decimum sextum diem Mensis Martij. Anni Domini Millefimi, fexcentefimi, Quadragesimi octavi, indictis ac celebratis, conclusi.

2r. A—E₂=10 sztan levél.

Datum in civitate nostra Alba Julia die vigesima octava Mensis Aprilis, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo octavo.

28.

[377.] (*Gyulafejevár, 1649.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM NATI-
ONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem
annexarum, in generalibus eorum Comitijis in Civitate ALBA-
JULIA; ad diem 23. Mensis Januarij, Anni Domini Millefimi Sex-
centefimi Quadragesimi Noni, indictis ac celebratis conclusi.

2r. A—F₂=12 sztan levél.

Datum in Civitate nostra Alba Julia die 10. Mensis Martij.
Anno Domini, Millefimo Sexcentesimo Quadragesimo Nono.

29.

[378.] (*Gyulafejevár, 1650.*)

ARTICULI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM NATI-
ONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem
annexarum, in Generalibus eorum COMITIIS ad diem 20 Mensis
Martii Anni praesentis 1650. in Civitatem Albam Juliam indictis,
celebratis, Conclusi.

2r. A—C₃=11 sztan levél.

Datum in Civitate nostra Alba Juliá, die 20 Mensis Martii,
Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Quinquagesimo.

30.

[379.] (*Gyulafejevár, 1651.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARVM TRIVM NATI-
ONUM REGNI TRANSYLVANIAE, & PARTium Hungariae eidem
annexarum, in Generalibus eorum COMITIIS ad diem 12 Mensis
Februarii Anni praesentis 1651. in Civitatem Albam Juliam indic-
tis, Celebratis, Conclusi.

2r. A—F₂=12 sztan levél.

Datum in Civitate nostra Alba Juliá, die 18 Mensis Martii,
Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Quinquagesimo primo.

31.

[380.] (*Kolozsvár, 1663.*)

ARTICVLI DOMINORVM REGNICOLARUM TRIUM NATI-
ONUM regni Tranfylvaniae in Comitii eorum partialibus ex edicto
suae Celsitudinis Principalis in Oppidum Szász-Kézd ad diem
Vigesimum Secundum Mensis Februarii Anni Millefimi Sexcente-
fimi Sexagesimi Tertii indictis, celebratis conclusi.

2r. A—B₂=4 sztlan levél.

Datum in oppido Szász-Kézd ad diem vigesimum secundum
Mensis Februarii Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Sexagesimi
tertii (igy).

32.

[381.] (*Gyulafejevárvár, 1665.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATVM ET NOBILIUM
TRIUM NATIONVM regni Tranfylvaniae partiumque Hungariae
eidem annexarum in Generalibus eorum Comitii, ad diem 1.
Mensis Maji. Anni 1665. in Civitatem Albam, Juliam indictis
celebratis conclusi.

2r. A—C₂=10 sztlan levél.

Datum Albae Juliae, die 22 Mensis Maji, ultima videlicet
Congregationis nostrae publicae, Anno Domini 1665.

33.

[382.] (*Kolozsvár, 1666.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATVM ET NOBILIUM
TRIUM NATIONVM Regni Tranfylvaniae, Partiumque Regni
Hungariae eidem annexarum, in Partiali eorum Congregatione,
ad diem decimooctavum Mensis Septembris, Anni Millefimi
Sexcentefimi Sexagesimi Sexti, in Civitatem Albam Juliam indicta
& celebrata, conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum Albae Juliae, die 27 Mensis Septembris, ultima videlicet
Congregationis nostrae, Anno 1666.

34.

[383.] (*Kolozsvár, 1666.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATVM ET NOBILIUM
TRIUM NATIONVM Regni Tranfylvaniae, Partiumque Regni

Hungariae eidem annexarum, in Generali eorum Congregatione, ad diem primum Mensis Februarii, Anni 1666 in Oppidum noftrum Fogaras indicta & celebrata conclufi.

2r. A—B₄=8 sztlan levél.

Datum in Oppido nofthro Fogaras die 26 Mensis Februarii, ultima videlicet Congregationis noftrae, Anno 1666.

35.

[384.] (*Kolozsvár, 1670.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONVM Regni Tranfylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitii ad diem decimum quintum Mensis Februarii, Anni Millefimi Sexagefimi Septuagefimi, in Civitatem noftram Albam Juliam ex edicto Celsitudinis Principalis indictis celebratis conclufi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 15. Mensis Februarii videlicet die Congregationis noftrae. Anno Domini Millefimo Sexcentefimo Septuagefimo.

36.

[385.] (*Kolozsvár, 1671.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONVM REGNI Tranfylvaniae, Partiumque Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitii ex edicto fuae Celsitudinis Principalis ad diem vigefimum quintum Mensis Novembris, Anni praefentis Millefimi Sexcentefimi Septuagesimi primi, in Civitatem Albam Juliam indictis, & celebratis conclufi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 25. Mensis Novembris videlicet die Congregationis noftrae Anno Domini Millefimo Sexcentefimo Septuagefimo Primo.

37.

[386.] (*Kolozsvár, 1675.*)

ARTICULI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONVM REGNI Tranfylvaniae, & partium Hungariae annexarum, in Generalibus eorum Comitii ad Diem 25. Mensis

eidem Maji, Anni praefentis Millefimi Sexcentesimali Septuagesimali Quinti, ex edicto suae Celsitudinis Principalis in Civitatem Albam Juliam indictis, celebratis conclusi.

2r. A₅=5 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 25. Mensis Maji, videlicet die Congregationis nostrae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Septuagesimo Quinto.

38.

[387.] (*Kolozsvár, 1676.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM REGNI Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad Diem 21. Mensis Novembris, Anni praefentis Millefimi Sexcentesimali Septuagesimali Sexti, ex edicto suae Celsitudinis Principalis in Civitatem Albam Juliam indictis, celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE die 21. Novembris, videlicet die Congregationis nostrae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Septuagesimo Sexto.

39.

[388.] (*Kolozsvár, 1680.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM REGNI Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad diem decimum octavum Mensis Maji, Anni praefentis Millefimi Sexcentesimali Octuagesimali in civitatem nostram Albam Juliam, ex edicto nostro Principali indictis & celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum ALBAE JULIAE, die 18. Mensis Maji, videlicet die congregationis nostrae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Octuagesimo.

40.

[389.] (*Kolozsvár, 1681.*)

ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM ET NOBILIVM TRIUM NATIONUM REGNI nostri Transylvaniae & partium

Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem Comitiis ad diem 10. Mensis Junij. Anni praesentis 1681. In Civitatem nostram Albam Juliam, ex edicto nostro suae Cellitudinis Principali indictis & celebratis conclusi.

2r. A₄=4 sztlan levél.

Datum in Civitate nostra ALBA JULIA, die 20. Mensis Junij ultimè videlicet die congregationis nostrae praemissa. ANNO Domini Millefimo Sexcentesimo Octuagesimo Primo praescripto.

41.

[390.] *Kolozsvár, 1687.*

ARTICULI DOMINORUM MAGNATUM & NOBILIUM TRIUM NATIONUM REGNI HUIUS TRANSYLVANIAE; & Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorundem Comitiis ad diem decimum tertium Mensis Februarii, Anni praesentis Millefimi Sexcentesimi Octuagesimi Septimi, in Oppidum Fagaras ex edicto Suae Cellitudinis Principalis indictis & celebratis conclusi.

2r. A₆=6 sztlan levél.

Datum in Oppido Fagaras, die decimâ tertiâ Mensis Februarii. Anni praesentis 1687.

CLAUDIOPOLI. per Mich. Némethi, A. D. 1687.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1895 ÁPRIL 1-TŐL JÚNIUS 30-IG.

(Felolvasatott a Magyar Nemzeti Múzeum
1895 július 1-én tartott igazgatósági ülésén.)

A lefolyt negyedévet a szerzemények sokasága és becses volta jellemzi. A gróf Kreith Béla-féle 1848/9-es ereklye-múzeum iratai és proklamációi, a lobrisi gróf Nostitz-könyvtárnak Münchenben árverés útján megszerzett hungarikumai, Lanfrancioni Enea könyvtárának 4000 darabnál többre menő anyaga, egy 101 kötetből álló ösnyomtatványgyűjtemény jutottak e negyedévben egyéb becses szerzeményeken kívül a könyvtár tulajdonába. Ezeken kívül egy olasz történelmi folyóiratnak csaknem teljes sorozatát, mely magyar vonatkozású dolgozatokkal telve van, szereztük meg. Hogy a szerzemények tekintetében ily rendkívüli becses és nagyterjedelmű anyagról számolhatunk be, azt a nagyméltóságú miniszterium kegyének köszönhetjük, mely lehetővé tette, hogy a könyvtár — a nélkül, hogy ezzel saját, a legszükségesebbre is alig elégséges dotációját megterhelné — oly nagybecsű anyagnak jusson birtokába, melynek megszerzésére saját erejéből alig gondolhatott volna. A legnagyobb hálával kell megemlékeznünk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő excellentiájának gondoskodásáról, melylyel úgy az ereklye-múzeum iratait, mint kivált a ritka szakértelemmel egybegyűjtött Lanfrancioni-féle könyvtárt a Nemzeti Múzeumnak megszerzé.

Mindezen nagymérvű gyarapodás a könyvtár alkalmazottjait sok tekintetben elvonta a könyvtári rendes belterjes munkálkodástól. Úgy a müncheni könyvárverés, mint a gr. Kreith-féle gyűjtemény átvétele, de különösen a Lanfrancioni-könyvtár megbecslése és a megtörtént vétel végrehajtása többszörös hivatalos kiküldetéseket, a hivatali helyiségen kívül való munkálkodást vontak maguk

után; s ha a könyvtári csekély számu személyzet — kivált a nyomtatványi osztályban — nem is volt képes feldolgozni e negyedév alatt mindazt, a mivel a könyvtár egy negyedév alatt gyarapodott, s így annál kevesebbé gondolhatott a megelőző negyedévek hátrálékainak feldolgozására: ezért bőven kárpótól a szerzemények becses és számos volta, melyekről az alábbi osztály jelentések részletesebben számolnak be és melyeknek megszerzéséhez maga a könyvtár a felkutatás, konstatálás és egyébb utánjárás által tetemes részben hozzájárult.

A hivatalos ügyforgalomban az iktatókönyv 272 számra, a kézbesítőkönyv 700 számra növekedett.

A könyvtár hivatalos kiadványának, a Magyar Könyv-Szemlének ez évi második füzete a pontos időben megjelent.

A Münchenben őrzött Hunyadi-leveltár csereügye, mely már 1888 óta van folyamatban, a könyvtár, illetőleg a Nemzeti Múzeum igazgatóságának hozzájárulása folytán e negyedévben a nagym. miniszterium jóváhagyásával befejezésre jutott és már csak az általunk felajánlott csereanyag átadása, illetőleg az országos leveltártól nyerendő kárpótlás átvétele van hátra.

A könyvtár egyes osztályainak állapotát feltüntető jelentések a következők:

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 581, ajándék útján 263, vétel útján (2708 frt 42 kr értékben) 523 drb, összesen 1367 drb nyomtatvánnyal s ezen kívül 699 drb apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben 417 egyén, 950 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 210 egyén 538 kötetet haszált.

Ezen negyedévben a könyvtár nyomtatványi osztályának anyaga több rendkívüli becses szerzeménnyel gyarapodott, a melyek közt első helyen áll a magyar bibliográfia szempontjából kiváló fontossággal bíró glagol misekönyv, mely 1494-ben nyomtatott Zengben, tehát harmadik azon legrégebb nyomtatványok között, a melyek Magyarországon láttak napvilágot. Az ó-szláv irodalomnak ezen eddig egyetlen felmutatható teljesnek mondható példánya a Nostitz grófok lobrisi könyvtárának elárvereztetése alkalmával 1505 márkáért került a múzeumi könyvtár birtokába. Az ugyanezen alkalmossal megvett 30 drb Magyarországra vonatkozó régi nyomtatvány közül felemlithetjük még a következő munkákat: 1. Zenoio Dominico. Il primo libro delle citta et fortezze principali del mondo. Velence 1567. (91 márka.) 2. Aeneas Sylvius. Historia Bohemica. Roma. 1475. (126 márka.) 3. Neue Zeitung von Komorn. 1594. (53 márka.) 4. Türkische, Moscovitische, Tartarische Zeitung. Freyburg. 1593. (56 márka.) 5. Oratio Leonardi Gorecii. Posnenia,

1577. (46 márka.) 6. Continuatio der zehenjähri gen Historischen Relation. I=IV Band. (125 márka.) 7. Eygentlicher-Bericht-wie Schwarzenberg-in nider Hungern gezogen. Prag. (61 márka.) Megvettük ezen felül az Archivio Storico cz. vállalat 54 kötetét 200 lira értékben, továbbá Kende bécsi antiquariustól 101 drb ősnymtatványt 295 frt 95 krért.

Külön kiemelendő azon rendkívül becses anyag, a mely a Lanfranconi Enea gyűjteményét képező könyvtárból a nm. vallás-és közoktatásügyi miniszterium intézkedése következtében szereztetett meg. A könyvek még nem lévén teljesen feldolgozva és szétválasztva — miután a gyűjteménynek a múzeumi könyvtárt nem érdeklő része előreláthatólag a többi hazai könyvtárak közt osztatik szét, — csak általánosságban konstatálhatjuk, hogy a ritkaságokban gazdag könyvár megszerzése nagybecsű gyarapodást jelent a nyomtatványi osztály anyagában. Erről részletesebben, a legbecsesebb darabok felemlítésével a jövő évnyegyedben számolunk be.

Az ajándékok közül Tóth Mike kalocsai jézus-társasági atya küldeményét emeljük ki, a ki az Afrikában elhalt Zimmermann István hittérítő hazánkfiának kaffer nyelven írt hittani könyveit ajándékozta a könyvtárnak. Kivüle a következők járultak ajándékaikkal a könyvtár gyarapításához: Ambrus József (Kis-Oroszi), Áldásy Antal, Bubics Zsigmond kassai püspök, dr. C. Carecs (Buenos-Ayres.), ifj. Cholnoky Imre (Szatmár.), Dengi János (Lugos.), Dékány Mihály min. osztálytanácsos, dr. Fehér Gyula (Esztergom), ifj. Jankovics Béla, Kereszty István, Kún S., Márki Sándor kolozsvári egy. tanár, Nemes Antal, Rotschild K. frankfurti könyvtára, dr. Schönherr Gyula, dr. Surányi János (Győr), Székely Aladár, id. Szinyei József, Tagányi Károly, gróf Teleki Géza v. b. t. tanácsos, Ungváry Vilmos (Pozsony), továbbá Arad város polgármesteri hivatala, a budapesti tud. egyetem bölcsészeti karának dékáni hivatala és a kaliforniai kiállítás igazgatósága (San-Francisco.)

A negyedév folyama alatt összesen 1048 drb nyomtatványról készült címnap és 860 repertorizáltatott. E mellett a nyári szünet beállta előtt megreklamáltuk a tekintélyes számmal levő késedelmes kikölesönzőknél maradt könyveket. A negyedév utolsó havában pedig úgyszólván a könyvtár összes munkaerejét a Lanfranconi gyűjteményből megvásárolt könyvek és térképekről készített czédulák megírása vette igénybe, annak megállapítása végett, hogy mit foglal magában a megvett könyvtár. Ily módon készült a 4228 drb könyvről és térképről összesen 1980 czédula, úgy hogy most már minden egyes könyv hiven és pontosan le van írva s nemcsak a könyvtár összes anyaga ismeretes, hanem könnyű szerrel kiválogatható lesz belőle mindaz, a mi a múzeumi könyvtár hiányait van hivatva pótolni.

II.

A hirlapkönyvtár a lefolyt évnegyedben vásárlás útján a következő új szerzeménnyel gyarapodott: Kun S. antiquártól (6 frt 50 krért) Szépirodalmi Közlöny (1858 július-szept.), Magyarország (az 1861. évf. egyes számai), Jókai (1894. évf. 1. fele bekötve) és hirlapmelléletek (9 csatakép, divatképek stb.), össz. 3 évf. 53 száma. Köteles példányként beérkezett 184 évf. 14,858 száma.

Bekötöttetett 85 kötet, kötés alá adatott 233 kötet. A kötési számla 125 frt 36 krt tesz ki, ezen kívül az előző negyedév 82 frtnyi számlája is kiegyenlítettett.

Revideáltatott 580 hirlap 10,945 száma, czéduláztatott 22 új és 39 régi hirlap. Reklamáló levél 123 küldetett szét, az ezekben reklamált 1216 hirlapszámból eddig 251 szám érkezett be.

Az olvasók száma 275 volt, ezek 731 kötetet használtak.

III.

A kéziratár ez évnegyedben 24 kézirattal s Thallóczy Lajos cs. kir. kormánytanácsos úr adományából egy festett hasonmással gyarapodott. Umhauser Károly adományán, egy XV. századi latin kéziratnak (Christianus Umhauser, Artificiosa memoria etc.) modern másolatán kívül a többi kézirat mind vásárlás útján került a múzeumba. Ezek közül nevezetesebbek a müncheni Rosenthal-féle árverésen a lobrisi könyvtárból vett »Acta et decreta synodi provincialis anni 1638 Tyrnaviae celebratae« című latin, egykorú kézirat, mely a Pázmány P. 1629-iki zsinatáról kiadott »Pozsonyban hozott határozatok«-hoz kötve (Szabó K. II. 454 sz.) maradt ránk, Továbbá Frankenburg Adolf szerződése, melyet az »Életképek« kiadásának biztosítására gróf Batthyány Kázmérral, Kossuth Lajossal, gróf Ráday Gedeonnal, Pulszky Ferenczcel és gróf Telcki Lászlóval kötött; továbbá Dobay Székely Sámuel perjogi följegyzései 1659-ből; Egressy Béni Zsoltár átiratai 1849-ből; s végre a Lanfranconi-gyűjteménynek hat kézirata, melyek között a nagyszombati egyházkerület 1790-iki térképei, XV. századi egy velencei olasz krónika s egy XVIII. századi olasz kézirat, melyben Németország földirati, történeti és politikai ismertetése van, a kiválóbbak. Mind e gyarapodások föl vannak dolgozva, minek következtében 1895-ről egy darab kézirat sincs hátrálékban.

Az évnegyed alati tovább folyt a növedéknapló rekonstruálására irányuló munka, az 1850—80. évek között érkezett bizonytalan provenienciájú kéziratok feldolgoztattak, s az 1881-től kezdődő rész helyreállítására került a sor. Megkezdett továbbá a latin kódexek inventáriumának elkészítése s a Hunyadi-levéltárért annak idején kiválasztott csereanyag gondos revízió alá vétetett. 68 kéz-

iratnak 75 czédulával való beiktatásán kívül 124 új czédula készült a növedék-napló rekonstruálásakor, vagyis összesen 199 új czédula osztatott be a katalógusba. Megkezdett a Pesty Frigyes levelezéseinek és Rómer Flóris irodalmi hagyatékának átnézése mindkét gyűjtemény megvásárlás céljából ajánlatot fel a könyvtárnak.

A kutatók száma 48 volt, ezek 122 kéziratot használtak.

IV.

A levéltár a lefolyt évnegyedben vétel útján 904, ajándék útján 8, összesen 912 darab irattal, nyomtatványnyal és pecsétlenyomattal gyarapodott. Ezek az osztály egyes csoportjai között következőkép oszlanak meg: középkori eredeti 8, másolat 2 db; újkori oklevél 83 db; levél 42 db; nemesi irat 6 db; az 1848/49-iki szabadságharcra, az emigrációra s azok szereplőire vonatkozó irat 536 db; 1848/49-iki kiáltvány 116 db; külföldi 112 db; genealogiai jegyzet 6 db; galvanoplasztikai pecsétlenyomat 1 db. Ajándékaikkal, illetve letéteménnyel Gerhárt György, Kammerer Ernő orsz. képviselő, gróf Kreith Béla, Szabó Sándor és Thallóczy Lajos cs. kir. kormánytanácsos urak gyarapították az osztályt. Vásárlásra 1354 frt 50 kr, és 60 bir. márka fordított; ide nem számítva a gr. Kreith Bélától megvásárolt 1848/49-es gyűjteményre fordított összeget, melynek fedezéséről a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium külön alapból gondoskodott.

A szerzemények között első helyen kell említenünk épen a gróf Kreith-féle gyűjteményt, mely a levéltárnak az 1848/49-iki szabadságharcra vonatkozó csoportját úgy számban, mint tartalomban igen gazdag és becses anyaggal szaporította. Magára a szabadságharcra vonatkozó iratok száma 170 dbra rúg, ehhez járul 262 emigrationalis irat és pedig a törökországi emigratio hivatalos iratai 1849 aug. 23-ától 1851 október 8-áig (162 db), Eber Nándorhoz intézett levelek gróf Csáky Tivadartól, Kiss Miklóstól, Klapka Györgytől, Kmety Györgytől, Komáromi Györgytől, Türr Istvántól s másoktól (96 db), Kossuth Lajos levele Lorberer Sándorhoz, 1868. december 14-iki kelettel stb. továbbá 23 db irat az abszolutizmus korából, Széchenyi István gróf egy év nélküli eredeti levele Klauzál Gáborhoz stb. Az 1848/49-iki kiáltványok s egyéb apró nyomtatványok csoportja 67 magyar, 15 osztrák kiáltványnyal, 30 osztrák röpirattal gyarapodott e gyűjteményből. Az összes iratok száma 581 db.

Ugyancsak e csoport anyagának kiegészítéséhez járul a néhai Tanárky Gyula, Kossuth bizalmas embere örökösaitől megvásárolt iratgyűjtemény, mely Tanárkynak 1849 november 20-tól 1867 június 10-éig vezetett 25 kötetnyi naplóján s 36

darabra menő levelezésén kívül a vöröstoronyi szoroson át menekültek úti naplóját (1849 július 20-tól a török terület elhagyásáig) a kutahiai emigránsok: Ács Gedeon, Berzenczey, Bíró Ede, Ihász Dániel, Kalapsza János, Katona Miklós, László Károly önéletrajzi jegyzeteit s Kossuthnak több eredeti levelét és fogalmazványát foglalja magában,

A nemesi iratok gyűjteménye a következő 6 dbbal gyarapodott: 1. 1415. márczius 12. Konstancz. Zsigmond német-birodalmi czimeres levele Bossányi Márton részére. 2. 1606. május 1. Kolozsvár. Várkony Mihály czimeres levele Bocskai Istvántól. 3. 1615. január 27. Bécs. Gerthard Orbán czimeres levele II. Mátyástól. 4. 1634. márczius 10. Bécs. Várkony Mihály, Borbély András s Kéczkely György és András czimeres levele II. Ferdinándtól. 5. Oláh János czimerkérő folyamodványa az 1668. november 24-én kelt megerősítési záradékkal. 6. Juhász Ferencz czimerkérő folyamodványa az 1690. ápril 21-én kelt megerősítési záradékkal.

A kutatók száma 16 volt; ezek 3686 iratot használtak.

Feldolgoztatott 1310 db, ezek között a negyedév összes új szerzeményei.

A levéltár egyes csoportjaiba beosztatott 294 középkori, 1319 újabbkori irat, 6 nemesi irat, összesen 1619 darab.

Rendezés alatt van az 1848/49-iki kiáltványok gyűjteménye és a báró Balassa család levéltára.

A családi levéltárakból az iratok elenchesai kiválasztattak és külön csoportban egyesítették. Ilyen módon a Kállay, báró Jeszenák, gróf Forgách, Hanvay, Dobos, Ibrányi, gróf Bethlen, Máriássy, Soós, Görgey, gróf Berényi, Motesiczky, Justh, Beniczky, gróf Esterházy, Kapy, Kisfaludy, Beesky, Sombory, Báró Döry családok levéltáraitól váltak a levéltári lajstromok hozzáférhetőkké, melyek jelentékenyen előmozdítják az egyes levéltárak használhatóságát és egyelőre sikerrel pótolhatják a múzeumi levéltár által tervebe vett részletes lajstromokat, miknek elkészítése az idő és az eszközök elégtelensége miatt még igen sok ideig aligha lesz keresztülvihető.

A levéltár személyzete e munkák végzése mellett részt vett a müncheni levéltári csere anyagául szolgáló kéziratok revideálásában és a Lanfranconi Enea örökösaitől megvásárolt nagy könyvgyűjtemény lajstromozásában.

A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA 1893/94-BEN.

A Somogyi-Könyvtár 11-ik, azaz 1893/94. évi állapotáról Reizner János könyvtári igazgató a következő jelentésben számol be.

Az olvasóterem 1893-ik évi szeptember hó 1-én újra megnyitván, a 1894 június hó 6-ig terjedő 221 látogatási napon összesen 6846 olvasó használta a könyvtárt. E létszámba be van tudva azon 13 olvasó is, kik az 1893-ik évi július-augusztusi szünet alatt buvárkodtak.

A 6846 olvasóból a délelőtti időszakra 192 esik; a délutáni olvasók közül pedig hétfőn és csütörtökön a 6—7 órai időszakban 466 olvasó használta a könyvtárt.

A 6846 olvasó összesen 7139 művet használt.

A könyvtár használatának havonkénti eredményét a következő táblázat tünteti elő:

Év és hó	Hány nap volt nyitva	Az olvasók száma				Az olvasók		A használt munkák száma
		dél-előtt	dél-után	összesen	napi átlag	leg-kisebb száma	legna-gyobb	
1893 szeptember	25	8	650	688	27 ¹³ / ₂₅	2	54	710
» október	26	13	1095	1108	42 ¹⁶ / ₂₆	18	75	1133
» november	25	28	1182	1210	48 ¹⁰ / ₂₅	22	84	1265
» december	21	13	1004	1017	48 ⁹ / ₂₁	31	81	1034
1894 január	25	35	743	778	31 ³ / ₂₅	22	55	815
» február	23	28	640	668	29 ¹ / ₂₃	13	46	695
» márczius	22	19	1197	516	23 ¹⁰ / ₂₂	13	41	545
» április	25	23	448	471	18 ²¹ / ₂₅	9	39	513
» május	24	20	329	349	14 ¹³ / ₂₄	4	34	382
» június	5	5	36	41	8 ¹ / ₅	5	11	47
Összesen	221	192	6654	6846	30 ¹¹ / ₂₂₁	—	—	7139

A 6846 olvasó közül társadalmi állás és foglalkozás szerint volt: 12 lelkész, használt 17 művet; 158 tanár, tanító, használt 296 művet; 6161 tanuló, használt 6191 művet; 8 író, használt 10 művet; 12 ügyvéd, használt 14 művet; 8 katona, használt 12 művet; 10 törvényhatósági tisztviselő, használt 10 művet; 43 állami tisztviselő, használt 52 művet; 73 pénzügyi, biztosi-tási, közlekedési tisztviselő, használt 74 művet; 137 orvos, használt 238 művet; 2 gyógyszerész, használt 2 művet; 2 birto-kos, használt 2 művet; 6 gazdatiszt használt 6 művet; 4 építész, használt 4 művet; 14 építészeti s műipari hivatalnok, használt 15 művet; 3 kereskedő, használt 3 művet; 25 kereskedelmi hiva-talnok, használt 25 művet; 68 házbirtokos és magánzó, használt 68 művet; 100 nő, használt 100 művet.

A könyvtár helyiségeit és berendezését 192 férfi és 75 nő, tehát összesen 267, legnagyobb részben vidéki látogató tekintette meg.

A gyarapodás, nevezetesen a beszerzés és adományozás következő eredményt tüntet fel:

Az 1892/93. év második felében a beszerzési alaphól még fennmaradt összeg terhére vétetett 46 mű 74 kötetben s 2 füzetben, továbbá 5 hírlap, 16 szaklap és folyóirat, 11 füzetes vállalat, összesen 621 frt 37 kr értékben.

Az előző évi póstaköltségre s apróbb kiadásokra felvett alaphól vétetett 3 mű 3 kötetben s 12 apró nyomtatvány, összesen 11 frt 50 kr. értékben.

Az 1894. évre könyvbeszerzésre előirányzott 1000 frt alap terhére f. évi január hó 1-től június hó 30-ig beszereztetett 38 mű 60 kötetben, 4 füzetben, továbbá 5 hírlap és folyóirat, 8 füzetes vállalat, összesen 409 frt 63 kr. értékben.

Az 1894. évi póstaköltségre s apróbb kiadásokra felvett alaphól vétetett 3 mű 4 kötetben, összesen 6 frt 06 kr. értékben.

Alapítványi tagilletmény czimén a könyvtár 1893. évi július hó 1-től 1894. évi június hó 30-ig 7 művel 7 kötetben gyarapodott, s másodpéldányokért csere útján 5 mű 5 kötetben és 11 apró nyomtatvány szereztetett be.

Adományból befolyt 198 kötet, 399 füzet, 2129 apró nyomtatvány, 1 kép s különböző lapokból 282 szám.

Az adományozók sorából Kovács Albert és Német József uraknak tekintélyes számú adománya említendő fel. A Magyar Tudományos Akadémia, a vallás- és közoktatásügyi, a földmívelési m. kir. miniszteriumok, a magyar földrajzi társulat, a m. kir. földtani intézet, az orsz. m. kir. statisztikai hivatal, a magy. mérnök- és építész-egylet stb. hivatalos kiadványaikat ezen évben is megküldötték a könyvtárnak.

Az előző év második felében a könyvkötésre előirányzott alap terhére beköttetett 12 hírlap és 139 mű 845 kötetben, összesen 522 frt 25 kr értékben.

Az 1894. évi beszerzési alap terhére pedig beköttetett 156 mű, 16 hírlap 270 kötetben, összesen 223 frt értékben.

A könyvtár czimtározott és rendezett állománya 1893 június végével 24,551 műre terjed, a mely 50,916 kötetet, illetőleg 46,738 darabot képviselt.

Ezzel szemben az 1894 június hó 30-án megejtett lezárás szerint a könyvtár czimtározott és rendezett állományának szakonkénti mennyisége következő:

Inc.	130 mű	144 kötet	121 drb.
A.	6615 »	12036 »	10634 »
B.	2004 »	3079 »	2796 »
C.	662 »	1114 »	1032 »
D.	1089 »	1736 »	1556 »

E.	2138 mű	3953 kötet	3712 drb
F.	2223 »	3871 »	3578 »
G.	5315 »	10717 »	10162 »
H.	3811 »	8101 »	7101 »
I.	796 »	6719 »	6525 »
<hr/>			
	Összesen 24783 mű	51470 kötet,	47217 drb.

Ezen mennyiségből a városi beszerzésekből, vagy más adományokból származó művek száma 5447, a mely 9721 kötetet, illetőleg 9062 darabot képvisel.

Az iktatóba 1893-ban 104, 1894-ban pedig június hó végéig 67 különféle úgírát érkezett be, a melyek mind elintéztettek.

Az 1893. évi július-augusztusi szünidő alatt a III. számú terem és az olvasóterem tisztogatása lett elvégezve, a mikor minden egyes könyv gondos leporolás és megvizsgálás alá vétetett.

A főrealiskola épülete a szegedi kir. ítélőtáblának engedtetvén át, a könyvtár ideiglenes elhelyezésével járó munkálatok fogantatosítása végett a könyvtár 1894 június hó 6-án bezáratott.

A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG KÖNYVTÁRA.

A pannonhalmi Szent-Benedek-rend központi könyvtáráról a Magyar Könyv-Szemle 1878-ik évi folyama hozott Kuncze Leótól részletes ismertetést. Dr. *Récsei Viktor* a főapátság ez idő szerinti könyvtárnoka e könyvtárt a folyó 1894/95. év telén Horváth Károly könyvtári segédtszít segítségével összeszámította, s e munka eredményéről litografált füzetben adott számot. Ennek adatai szerint az egyes tudományszakok a könyvtárban a következő arányban vannak képviselve:

Theologia moralis	912 mű =	1694 kötet	— füzet.
Theologia ascetica	3998 » =	5018 »	— »
Theologia pastoralis	416 » =	587 »	46 »
Catechetica & homiletica	481 » =	690 »	86 »
Theologia encyclopaedica	1109 » =	2728 »	— »
Theologia biblica	2575 » =	4080 »	— »
Patristica	985 » =	2011 »	— »
Vita sanctorum	931 » =	1272 »	72 »
Theologia dogmatica	1392 » =	2669 »	— »
Jus canonicum	1678 » =	2822 »	258 »
Liturgia	758 » =	1049 »	201 »
Summi pontifices	237 » =	373 »	81 »
Historia monastica	647 » =	972 »	— »
Historia jesuitica	263 » =	321 »	— »

	— mű =	— kötet	1391 füzet.
Schematismi ecclesiastici			
Historia eccl. Hungariae	229 » =	363 »	— »
Historia conciliorum	167 » =	444 »	44 »
Historia ecclesiastica	995 » =	3017 »	— »
Német szépirodalom	1211 » =	3578 »	— »
Németre fordított szépirodalom	467 » =	1588 »	— »
Angol és francia szépirodalom	440 » =	961 »	— »
Olasz, spanyol és szláv szépirodalom	317 » =	505 »	26 »
Közepkori és újabb latin irodalom	772 » =	1051 »	76 »
Aesthetika	706 » =	1072 »	78 »
Philosophia	1355 » =	2617 »	104 »
Miscellanea	5854 » =	284 »	2618 »
Collecta	1955 » =	197 »	1048 »
Paedagogia	1074 » =	1374 »	336 »
Historia literaria	263 » =	536 »	30 »
Encyclopaedia	289 » =	1912 »	188 »
Medica	1327 » =	2365 »	38 »
Természetrész	958 » =	2026 »	138 »
Latin klasszikus irodalom	503 » =	2456 »	41 »
Latin nyelvészet, szótárak	287 » =	629 »	24 »
Keleti nyelvtanok, szótárak	387 » =	787 »	13 »
Görög nyelvészet, szótárak	344 » =	815 »	71 »
Görög klasszikus művek	258 » =	1327 »	30 »
Általánosnyelvészet, folyóiratok	291 » =	865 »	26 »
Német, angol, francia nyelvészet	435 » =	972 »	39 »
Physica	553 » =	115 »	67 »
Chemica	128 » =	159 »	28 »
Mathematica	562 » =	1167 »	55 »
Astronomia és meteorologia	268 » =	470 »	57 »
Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem	462 » =	660 »	154 »
Természetjog	372 » =	726 »	12 »
Római jog	168 » =	546 »	— »
Magyar jog	427 » =	621 »	105 »
Más nemzetek jogai	499 » =	786 »	128 »
Politika	516 » =	808 »	48 »
Régi politikai hírlapirodalom	63 » =	472 »	12 »
Földrajz	560 » =	1295 »	43 »
Utleírás, helyrajz	626 » =	1118 »	51 »
Művelődéstörténet	188 » =	257 »	64 »
Diplomatika, numismatika	212 » =	384 »	40 »
Chronologia, genealogia	237 » =	544 »	18 »

Hadtörténet, heraldika	117 mű =	163 kötet	27 füzet.
Ókori történet	226 » =	611 »	18 »
Archaeologia	376 » =	798 »	40 »
Inscriptiók, történeti szótárak	106 » =	546 »	18 »
Egyetemes történelem	355 » =	1802 »	16 »
Magyarország története	456 » =	962 »	62 »
Magyar genealogia. Ausztria története	110 » =	347 »	6 »
Osztrák örökös tartományok története	406 » =	692 »	24 »
Biographia	399 » =	598 »	62 »
Németország története	384 » =	922 »	19 »
Angol és szláv történelem	228 » =	457 »	7 »
Francia- és Olaszország története	286 » =	678 »	12 »
Három nagy történeti gyűjtemény	407 » =	35 »	— »
Más nemzetek története	251 » =	609 »	7 »

*

Magyar Könyvtár.

Magyar ősnymtatványok, miscellanea	2211 mű =	379 kötet	1277 füzet.
Archaeologia, diplomatika, történelem segédtudományai	358 » =	483 »	103 »
Egyetemes történelem	207 » =	287 »	— »
Magyar történelem	597 » =	757 »	— »
Politika	36 » =	116 »	— »
Országgyűlési emlékek	340 » =	406 »	192 »
Jog- és államtudomány	671 » =	556 »	351 »
Földrajz, út- és helyrajz	253 » =	368 »	— »
Szentírás és hitágazattan	797 » =	813 »	326 »
Egyházi szónoklat, folyóiratok	888 » =	737 »	701 »
Egyházjog és történelem	539 » =	442 »	307 »
Bölcsészet és neveléstan	674 » =	518 »	340 »
Mezőgazdaság, ipar és kereskedelem	254 » =	180 »	168 »
Természet- és mennyiségtan	1108 » =	1100 »	319 »
Encyclopaediák	72 » =	814 »	16 »
A M. Tud. Akadémia értekezései	1278 » =	245 »	— »
Magyar nyelvészet	853 » =	1001 »	182 »
Ókori klasszikusok magyar fordításai	317 » =	358 »	18 »
Magyar irodalomtörténet	370 » =	711 »	123 »
Regény- és új irod. folyóiratok	46 » =	126 »	19 »

Régibb magyar irodalom	524 mű =	840 kötet	151 füzet.
Újabb magyar szépirodalom	1131 » =	1320 »	89 »
Magyar benzéések művei	270 » =	648 »	380 »
	*		
Díszművek	159 » =	190 »	133 »
A bécsi akadémia kiadványai	7284 » =	308 »	— »
Paur Iván hagyatéka	2809 » =	4695 »	195 »
Újabbban katalogizált, de be nem sorozott művek	1235 » =	1532 »	56 »
Rendezés alatt álló művek	mintegy 1000 »		
Kettős példányok	4835 » =	17198 »	3467 »

A könyvtár összes anyaga ez adatok szerint 82,433 mű, 120,031 kötetben és 17,589 füzetben.

Ez összeszámitás érdekesen demonstrálja a könyvtár gazdagságát. Hiánya gyanánt kell azonban konstataálnunk, hogy az elhelyezés sorrendjét véve irányadóul, nem ad mindenütt világos képet az egyes szakok számadatairól; nevezetesen a diplomatika az éremtannal, a kortan a genealogiával, a hadtörténet a heraldikával, a magyar genealogia Ausztria történetével (!) kerülve egy-egy szekrénybe, a jegyzékből lehetetlen megtudni, hány darabbal van az illető szakok mindenike a könyvtárban képviselve. Ép ily kevésé érthető a megkülönböztetés Ausztria történelme és az osztrák örökös tartományok története között.

A könyvtár egyik külön csoportját képezik *magyar könyvtár* czim alatt, a mely ismét szakok szerint felosztva, a könyvtár magyar nyelven írt munkái. E gyűjtemény feltéve, hogy lehetőleg teljes, a magyar nemzeti irodalomról van hivatva könnyen áttekinthető képet nyújtani; de épen ebből a szempontból már az első tételnél fel kell akadnunk azon, hogy épen a magyar irodalom zsengei, az 1711 előtt nyomtatott művek, az ú. n. magyar ősnymtatványok a *miscellaneákkal* kerültek egy kategóriába, és így a jegyzék épen azt a kérdést hagyja válasz nélkül, a mely a magyar bibliografia szempontjából első sorban szokott egy könyvtár jelentőségének megítélésénél felmerülni.

Mindezt azonban csak jóakarató megjegyzés gyanánt mondtuk el, s legkisebb szándékunk sincs megvonni elismerésünket a könyvtár ez idő szerinti vezetőjétől, a kit bizonyára az elődjétől átvett hagyományok kötöttek, s a ki dicséretes buzgalommal kívánta felhívni a tudományos körök figyelmét a gondjaira bízott könyvtár gazdagságára.

SZAKIRODALOM.

Glück Soma, Magyar Könyvészet. 1894. *Budapest. Kiadja a »Magyar könyvkereskedők egylete« 1895. LVII+284 l.*

I. Magyar könyvészet 1894. II. Zeneművek jegyzéke. III. Könyvkereskedelmi üzletezintár. IV. Közhasznú üzleti tudnivalók. Szerkesztette Glück Soma. Ily czim alatt és ilyen tartalommal jelent meg a Magyar könyvkereskedők évkönyvének ötödik évfolyama. E mű, mely a Magyar Könyvszemle régi folyamának melléklete, a Horváth Ignác által szerkesztett *Magyar Könyvészet* nyomdokába lépett, ma az egyetlen számbavehető könyvészeti kimutatás egy év megjelent nyomtatványairól. S a mint örvendetesen tapasztaljuk, a kezünk alatt levő évfolyam több tekintetben felülmúlja előzőit. Hiányai ugyan még most is vannak, mivel leginkább csak a Könyvkereskedők egyletének beküldött nyomtatványok felsorolására szorítkozik s így különösen a vidéki nyomdák termékei közül sok kimaradt, de mindemellett látszik, hogy a szerkesztő azonkívül mindent elkövet arra nézve, hogy egyébként mennél teljesebbé s érdekesebbé tegye kötetét. Használhatóbbá pedig az által igyekezett tenni, hogy a könyvészeti kimutatáson kívül Szinnyei Józsefnek folyóiratunkban közölt összeállítására alapján adja az 1895-ben megjelent magyar hirlapok jegyzékét, továbbá a könyvkereskedők, könyvkiadóvállalatok, antiquáriusok, kölcsönkönyvtárak, zeneműkereskedők, könyvnyomdák stb. névtárát.

Megelőzi a kötetet *Wigand Ottó* kassai, majd pesti és lipcsei nyomdásznak életrajza Sennowitz Adolftól, a Wigand által kiadott művek bibliografiájával. Ilynemű dolgozattal érdekesebbé tenni a kötetet, igen jó gondolat volt a szerkesztőtől s óhajtjuk, hogy folytassa tovább is a sorozatot, mert az ilynemű közlemények több érdekes művelődéstörténeti adalékot s bibliografiai kérdés megoldását tartalmaznak.

Dr. Dézsi Lajos.

Revue internationale des Archives, des Bibliothèques & des Musées. *Publié par Ch.-V. Langlois, Henri Stein, Lucien Herr, Justin Winsor, Salomon Reinach, Ad. Venturi.* Páris, 1895. 8-r.

Párisban egy érdekes vállalat indult meg, mely a levéltárak, könyvtárak és múzeumok közös organumául kíván szolgálni.

A Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et

des Musées cím alatt évenként háromszor, márcziusban, júliusban és decemberben megjelenő folyóiratot a H. Welter könyvkereskedő cég adja ki, s a levéltárak részéről *Langlois*, a párisi *Faculté des lettres* rendk. tanára és *Henri Stein* francia állami levéltárnok, a könyvtárak részéről *Lucien Herr*, a párisi *École normale supérieure* és *Justin Winsor*, a cambridgei Harvard-egyetem könyvtárnokai, s a múzeumok képviselőjében *Salomon Reinach*, a saint-germain-en-laye-i *Musée National* assistense és *Ad. Venturi*, római egyetemi tanár osztoznak a szerkesztés feladatában.

Az új vállalat 1895 elején adta ki tájékoztató prospektusát, feltárta az okokat, melyek keletkezését szükségessé tették, és munkaprogramjában biznyságot tett arról, hogy megindító teljes készütséggel és céltudatosan fognak hozzá a kitűzött feladatnak megvalósításához.

A tudományos folyóiratok nagy száma mellett, melyek vagy kizárólag a bibliográfia, levéltártan és muzeográfia érdekeit szolgálják, vagy pedig kisebb-nagyobb terjedelmű rovatokban foglalkoznak az idevágó kérdésekkel, régóta szükség van egy cenzuráló szemlére, mely e tudományágak művelésének eredményeit egységes képből ismertesse meg velünk, s egy közös fórum tekintélyével támogassa ez egymással rokon szakkörök tudományos érdekeit.

Ilyen közös fórum szerepére vállalkozik a *Revue internationale*, mely 1. kritikái ismertetéseket közöl a levéltártan, a bibliográfia és könyvtártan, s a muzeográfia tudományágainak köréből megjelenő összes könyvekről és folyóiratokról, 2. lehetőleg teljes krónikáját szándékozik adni a levéltárak, könyvtárak és múzeumok beléletének, ismertetve szervezetüket, szabályaikat, szerzeményeiket, katalógusaikat s a személyzetükben beálló változásokat stb.

Ehez képest minden kötete három füzetből fog állani, melyek 4—4 ívnyi terjedelemben külön-külön szentelvék a levéltáraknak, a könyvtáraknak és a múzeumoknak, s külön lapszámzással vannak ellátva. Minden füzet három főrovatra oszlik; az első az illető tudományág általános érdekű kérdéseivel foglalkozik, a második az intézetek krónikáját, a harmadik a szakirodalom kritikai szemléjét és bibliográfiáját tartalmazza.

A vállalatból, melynek célját az elmondottakban igyekeztünk vázolni, az első kötet első füzete fekszik előttünk, mely a szerkesztők programján kívül *Archives* címmel a levéltári rész első füzetét tartalmazza. Ebben *Langlois* a levéltártanról (*science des archives*) értekezik; széles mederben fejtegeti a levéltárak céljait s az eszközöket, a miknek segítségével azok elérésére törekednie kell; ismerteti a különféle beosztási és kezelési rendszereket. Cikkében, mely a levéltárak szervezése terén elért eredmények resuméjét adja elénk, jól esik látnunk a méltatást,

melyben Fraknoi Vilmosnak s az általa létesített iskolának a vatikáni levéltár kiaknázása körül kifejtett érdemeit részesíti. A *Chronique et mélanges* rovatban *Ernest G., Atkinson* az angol, *E. Gigas* a dán levéltárakról közölnek ismertetéseket; hosszabb szemle foglalkozik a francia levéltári ügy s a köztársaság egyes provinciális levéltárai állapotával. Ezekon kívül még a vatikáni levéltárról és a németországi, belga, németalföldi, portugál és orosz levéltárakról találunk érdekes közleményeket. A szakirodalom rovatában a főhelyet foglalja el a *Bibliographie rétrospective des périodiques*, mely egyes szakfolyóiratok tartalmának ismertetését kezdi meg keletkezésüktől maig. Az első ilyen ismertetések a *Le Cabinet Historique* (1855—1883) s ennek folytatása, a *Bulletin des Bibliothèques et des Archives* (1884—1889), a *Bibliothèque de l'École des Chartes* (1839—1894), az *Archives des Missions* (1850—1889), a *Nouvelle Archives des Missions* (1891—1893), a *Revue des Bibliothèques* (1891—1894), az *Archivalische Zeitschrift* (1876—1894) és a *The English historical review* (1886—1891) értekezéseinek czimeit sorolják fel. A *Comptes rendus* rovatban könyvismertetéseket találunk, melyek alá jobbára az egyik szerkesztő, Henri Stein nevét rejtő H. S. betűk vannak jegyezve; s végül a német, angol, belga, spanyol, francia, olasz és hollandi szakirodalom legújabb termékeinek bibliografiája zárja be a füzet érdekes közleményeit.

A füzet teljes tartalmáról, valamint a folytatásokról is folyóiratunk illető rovatában, a *Folyóiratok Szemléjében* fogunk a rendes módon beszámolni; a jelen sorok egyedüli czélja tájékoztatni az eszközök felől, melyekkel a szép remények közt meginduló vállalat kitüzött czéljának megvalósítására törekszik.

A szerkesztők programjuk végén közlik azon szaktudósok nevét, kiknek támogatását sikerült eddig folyóiratuk számára megnyerni. A francia, angol, német, osztrák, olasz, orosz, hollandi és belga, svájci, dán, svéd, lengyel stb. szakirodalom kiváló munkásainak neveivel találkozunk a névsorban, kiknek közreműködése biztosítja a vállalat nemzetközi jellegét. Hazánkból egyelőre csupán *dr. Pósta Béla* nemz. múzeumi őr és a németül író *Zimmermann Ferencz* nagyszebeni levéltárnok szerepelnek a munkatársak között; az előbbi a múzeumi, az utóbbi a levéltári tudományokat képviseli, tehát a tulajdonképeni bibliografiának még nincs is képviselője. Reméljük azonban, hogy ezen a hiányon rövid idő alatt segítve lesz; a Magyar Könyvszemle a maga részéről már is sietett az új folyóirattal összeköttetésbe lépni, s így ha másként nem, ez uton is biztosítva lesz ama jogos kívánságunk teljesülése, hogy a könyv- és levéltári tudományok nemzetközi közlönyében a magyar érdekek is kellő figyelemben részesüljenek.

D. Gy.

Die Handschriften in Göttingen. Universitätsbibliothek. 3. (*Nachlässe von Gelehrten, Orientalischen Handschriften. Handschriften im Besitze von Instituten und Behörden. Register zu Bd. 1—3.*) Berlin, 1894. (*Verzeichniss der Handschriften in Preussischen Staate. I. Hannover 2.*) 8-r. VIII. + 551 + 244 l.

E nagybecsű vállalat az előttünk fekvő harmadik kötettel befejezést nyert. A jelen kötet tartalmát főleg a keleti nyelvű kéziratok teszik, de e mellett azon különféle kézirat-gyűjtemények ismertetését is adja, melyek különféle göttingai intézetek vagy hatóságok tulajdonából mentek át az egyetemi könyvtár birtokába. A keleti nyelvű kéziratok e folyóirat olvasóit alig érdeklik, velők ezért bővebben nem is foglalkozunk. Amúgy is legnagyobb részt újabb keletűek, így pl. az arab nyelvű kéziratok között nagyon sok az Ewald által jelen században összegyűjtött munkák másolata.

Az egyes intézeteknek vagy magánosoknak a könyvtár tulajdonába átment gyűjteményei közt első helyen áll a göttingai német társaság iratgyűjteménye, melynek csak egy részét tartalmazza a jelen kötet. A gyűjtemény túlnyomó része a *Hist. lit. 115.* szakba van beosztva, s tartalmát már előzőleg ismertettük. A jelen kötetben leírt kéziratok 11 dobozt töltenek meg, az 1—4 doboz leveleket tartalmaz az 1738—1784. évekből, a többiek a társaság tagjainak munkálatait, túlnyomólag beszédeket foglalnak magukba.

A magán-gyűjtemények volt tulajdonosai a következők: Achenwall Gottfried, Asch György (Jeginkább keleti kéziratok), Beckmann János, Blumenbach, Böhmer Lajos György, Eichhorn Károly Frigyes, Gauss, a híres matematikus, Heeren, Hermann, Heyne, Lagarde, Mayer, Meibom, Meiners, Michaelis (szintén nagyrészt keleti kéziratok), Münchhausen (jogi gyűjtemény), Pütter, Sauppe, Uffenbach, Wagner Rudolffhoz intézett levelek, Weber Vilmos és Wüstenfeld Tivadar hagyatéka. Érdekesek ezek között Achenwall hagyatéka, mely nagyrészt jogi s történelmi kéziratokat, Böhmeré, mely északi Németország történetére, és Wüstenfeldé, mely Olaszország történetére tartalmaz kéziratokat. Magyarországra vonatkozó kézirat elvéte fordul elő, így *Achenwall 82.*, mely H. (talán Hardenberg,) kezétől származó Pro memoria über Ungarn cz. kéziratot s Achenwall jegyzeteit *Büsching Beschreibung von Hungarn 1771. cz.* munkájához tartalmazza. Megemlítjük még, hogy a *Michaelis* gyűjtemény 324. sz. kötete Halmágyi Istvánnak gr. Teleki Pál nevében Michaelishez írt levelét tartalmazza.

E gyűjteményeken kívül még az egyetemi könyvtárnak 1802-ben alkotott u. n. diplomatikai apparatusa és pár apróbb töredékes gyűjtemények ismertetését találjuk. A diplomatikai gyűjtemény fő részét az 500-on felüli latin és német oklevelek teszik, ezek között két glagol nyelvű is van 1523 illetve 1534-ből Novigradra és Frangepán Istvánra vonatkozó.

A kötetet egy külön lapszámozással ellátott általános, mind

a három kötetre kiterjedő index zárja be, melynek szerkezete mintául szolgálhat minden egyéb hasonló vállalatához. Az általános index betűsoros, míg az arab, perzsa és török kéziratoké hármassal, u. m. cím, szerző, illetve tulajdonos és tárgyszerinti. A többi keleti nyelvű kéziratok indexe személy és tárgyszerinti.

Végezetül kipótöljük még a hiányokat, melyek az előző ismertetésekben előfordulnak, közölvén azon Magyarországra vonatkozó kéziratokat, melyek előbb figyelmünket kikerülték. Ezek: *Theol.* 187. XVIII. századbéli 92 oldalnyi kézirat, melyet 1798-ban Benkő J. ajándékozott a göttingai könyvtárnak. Tartalmazza az 1545 és 1555-iki erdődi zsinatok végezéseit, azonkívül (75. l.) *Chronologicae consignationes de . . . Dragfiorum familia 1383—1555.* *Theol.* 256. XVII. századbéli kézirat, tartalma a Major catechesis Raco-viana; (107. l.) *Summa professionis doctrinae de uno vero deo . . . per ministros ecclesiae Claudiopolitanae aliosque . . . pastores in Transylvania et Hungaria in hac doctrina . . . consentientes.* Claudiopoli 1570. A leírók szerint alighanem nyomtatott műről vett másolat. *Theol.* 299. 1683 körül, (25. l.) »Regulae circa Christianorum omnium . . . reunionem . . . pro facilitate pacis exultantium et protestantium Hungarorum collectae.« *Theol.* 312. (76. l.) *Inscriptio Köleseriana.* *Theol.* 313. (132. l.) *Betr. die Verfolgung in Ungarn und die Unruhe der Kirche zu Pressburg 16. Juli 1696.* *Lunob.* 2. (141. b. l.) *Archidiaconi ecclesiae Albensis Transylvaniae in Mathiam regem Hungariae epitaphium.* *Hist.* 657. (VII. k. 351. l.) János király és I. Ferdinánd közti szerződés 1538-ból. (XVIII. k. 102. l.) *Explanatio compendiosa . . . juris, quod . . . Ferdinando . . . Regi . . . ad regnum Hungariae competit auctore Beato Widman etc.* 1531. E kötet általában Mária királynéra vonatkozó számos okmányt tartalmaz. *Hist.* 623. Boesckayra vonatkozó okiratok. *Jurid.* 8. (X. k. 308. l.) *Rechtfertigung des Aufstandes und Aufforderung zur Unterstützung, Kaschau 24. April 1605.* unterzeichnet von Nic. Segner, Mich. Dengeligi, Steph. Legni und Joh. Dersfi. *Phil.* 60. (512. l.) *Der sächs. Theologen Bedencken Von Ungar. Religionswesen.* 16. 7. 1691. *H. lit.* (202. l.) Gottfried Schwarz, *Catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae bis 1783.* Megemlítem végül a *Philol.* 36. számot, mely a göttingai Corvin-kódex ismeretét tartalmazza.

Áldásy Antal.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezés. Ő cs. és apostoli királyi felsége a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére f. évi június 29-én kelt legmagasabb elhatározásával dr. *Fejérpataky László* egyetemi magántanárt, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgató őrét, a budapesti kir. magyar tudományegyetemhez az oklevél- és czímertan nyilvános rendes tanárává nevezte ki.

Miniszteri látogatás a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. Dr. *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter f. évi június 27-én a Magyar Nemz. Múzeumot Pulszky Ferencz, a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője és Szmracsányi Miklós osztálytanácsos kíséretében meglátogatta. Ez alkalommal hosszasabban időzött a múzeum könyvtári osztályában és Szalay Imre igazgató, Fejérpataky László igazgatóőr és az egyes csoportok vezetőinek kalauzólása mellett az összes gyűjteményeket alaposan megtekintette s nemcsak a könyvtár szervezete és az ügykezelés módja felől szerzett beható tájékozást, de a hely és személyzet hiányából kifolyó kívánalmak jogosultsága felől is alkalom nyílt meggyőződnie. A miniszter nyilatkozataiból alapos reményt meríthettünk arra nézve, hogy e kívánalmak nagyobb része már a közel jövő folyamán kielégítést fog nyerni.

A múzeumi ügyek a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban. Dr. *Wlassics Gyula* miniszter a vezetése alatt álló vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium részére új ügy- és személyzeti beosztást állapított meg. Az új intézkedés értelmében az eddigi IX. ügyosztály ügyköre, melyhez a Magyar Nemz. Múzeum ügyei is tartoztak, két osztály között osztatott meg, u. m. a III. és a VII. ügyosztály között. Míg az ú. n. emberbaráti intézetek: a siketnémák váczai, a vakok budapesti és a hülyék budapesti intézetei stb. az utóbbi osztály ügykörébe utaltattak, a III. ügyosztályba tartoznak az új beosztás szerint: az orsz. mintarajziskola és rajztanárképezde, az iparművészeti iskola, a zeneakadémia, a színművészeti akadémia, a festészeti mesteriskola, a nemzeti múzeum, az orsz. képtár, a történelmi képcsarnok, az iparművészeti múzeum, az orsz. képzőművészeti tanács, a műemlékek orsz. bizottsága, az üvegfestészeti intézet és a művészeti ösztöndíjak. Az ügyosztály főnöke dr. *Szmracsányi Miklós*, osztálytanácsos; tagjai: Dr. *Lippich Elek*, miniszteri segédtitkár, *Arányi Olivér*, miniszteri segédfogalmazó.

A Hunyadi-levéltár ügye. A müncheni kir. levéltárban őrzött Hunyadi-iratok csere útján való visszaszerzésének ügye hosszas vajudás útján egy nagy lépéssel közelebb jutott a megvalósulás stádiumához. Ez ügy állásáról a folyóirat olvasói a Magyar Könyv-Szemle

1889. évi folyamában közzé tett terjedelmes emlékiratból nyertek tájékozást. A Magyar Nemz. Múzeum, mely tekintélyes számu bajor vonatkozású kéziratok és oklevelek felajánlásával igyekezett a csereét lehetővé tenni, az emlékiratban tudvalevőleg azt az álláspontot foglalta el, hogy a csere a müncheni levéltár összes magyar vonatkozású irataira terjesztessék ki. A tárgyalások ennek következtében hosszú időre megakadtak, miután a bajor kir. kormány határozottan vonakodott ez új álláspontot magáévá tenni. Hosszú szünet után ez év folyamán új stádium állott be ez ügyben, midőn a magas kormány *Thallóczy Lajos* cs. kir. kormánytanácsos kezdeményezésére elejtette a M. Nemz. Múzeumnak a csere kiterjesztésére vonatkozó álláspontját, s megtette a lépéseket, hogy tárgyalások az eredeti alapon újittassanak meg. Ez alkalommal egy másik nehézség is kedvező megoldást nyert; a Magyar Nemz. Múzeum ugyanis, az ügy érdekét tekintve, lemondott arról a kívánságáról, hogy a visszaszerzendő anyag tulajdonjoga számára biztosítsák, illetőleg a magyar kormány itéletére bizta annak a kérdésnek eldöntését, hogy a Hunyadi-iratok a múzeum vagy az országos levéltár tulajdonába menjenek át, feltéve hogy a maga részéről felajánlott csere anyagért megfelelő kárpótlásban fog részesülni. A kérdést a magas kormány az országos levéltár javára döntötte el, mely kárpótlásul diplomatikai osztályának kettős példányai közül 365 eredeti középkori oklevelet, 55 oklevél másolatát, 88 újabbkori oklevelet, továbbá a királyi könyvek egykorú másolatait 1527-től 1715-ig s 1790-től 1838-ig, Rajcsányi Ádám gyűjteményéből 55 kötet kéziratot, a trinitariusok XVII. századi sodalitasi könyveinek 7 kötetét a Martinovits összeesküvésben részes Őz Pálnak és Szolárscsik Sándornak mintegy 1000 darabra menő irományait ajánlotta fel. A kárpótlási anyag átadása folyó évi július 2-án meg is történt, s Pauler Gyula orsz. főlevéltárnok, mint a m. kir. miniszterelnök meghatalmazottja, a Magyar Nemzeti Múzeum részéről felajánlott bajor vonatkozású anyagot, szám szerint 266 db oklevelet és 226 kéziratot átvéve, egyidejűleg intézkedett, hogy azok a cs. és kir. közös külügyminiszterium rendelkezésére bocsáttassanak. Az ügy ekként a Magyar Nemz. Múzeum részéről belőn fejezve, s habár az intézetnek le is kellett mondania arról a régi óhajtasáról, hogy a Hunyadi-levéltárat a magáénak mondhasa, ezzel szemben mindenesetre elégtételül szolgálhat az a tudat, hogy ha a csere tényleg létre jön, a Magyar Nemzeti Múzeum kezdeményezése és áldozatkészsége szerezte vissza a nemzetnek történelmünk egyik legfényesebb korszakának örökbecsű reliquiáit.

Sch. Gy.

A königsbergi töredék megszerzése. A Magy. Tud. Akadémia a múlt év folyamán lépéseket tett, hogy a Königsbergben őrzött XIV. századi magyar nyelvemlék-töredéket csere útján megszerezze a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának. A königsbergi egyetem könyvtára annak daczára, hogy a könyvtárak anyagának ily kicseré-

lését szokatlannak tartja, nem idegenkedik a cserétől, ha a nyelvemlékért valamely középkori fontos német nyelvészeti vagy történelmi kéziratot kaphatna kárpótlásul. A múzeumi könyvtár meg is küldte az illetékes köröknek azon német kódexei jegyzékét, melyek e czélra esetleg megfelelhetnének. A königsbergi egyetemi könyvtár azonban egyiket sem tartotta a nyelvemlék becsével egyértékűnek, kiváló súlyt helyezvén arra, hogy a cserébe nyerendő kéziratok a porosz kormánykerület vagy legalább is az északkeleti Németország, esetleg a német lovagrend történetének szempontjából birjanak fontossággal. Miután a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára nincs ilyen kézirat birtokában, e czélból figyelemmel kell kísérnie az antiquári piacon felszínre kerülő e nembeli ritkaságokat, hogy azok megszerzése útján tegyen eleget a königsbergi könyvtár óhajlásának. Az ügyet a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatala közvetíti, s a buzgalom, melyet ez irányban kifejt, remélhetővé teszi, hogy a tárgyalások a múzeumi könyvtár érdekében célhoz fognak vezetni. *D. Gy.*

Illicini Péter, olasz származású humanista íróról, a ki a XVI. század derekán túl huzamosabb időn át tartózkodott hazánkban is, *Kollányi Ferencz* munkatársunktól igen érdekes dolgozatot találunk a Századok f. évi márcziusi és áprilisi füzeteiben. Illicini, ki Sienában született, előbb a pécsi akadémiának, utóbb pedig a nagyszombati káptalani iskolának volt tanára. Később, már mint esztergomi kanonok és szenttamási prépost, jobbára azzal foglalkozott, hogy különféle pereket vitt az egyházi bíróságok előtt. Az egyik azonban ezek közül — a melyben a Thurzó testvérek érdekeit védelmezte gr. Salmis Gyuláné született Thurzó Erzsébet ellen — oly szerencsétlen következményekkel járt reá nézve, hogy elvesztvén méltóságait, javadalmait kénytelen volt az országot elhagyni. Végre az olmczi káptalan tagja lett, s mint ilyen is halt meg. Irodalmi művei közül Kollányi a következőket sorolja fel: 1. *Idyllium in laudem Samuelis Cracoviensis Antistitis. Factum Hexametris versibus. Cracoviae Impressum apud viduam Flor. Unglerii. Pridie Virginis Deiparae assumptae. A. D. 1547.* 4-r. 2. *Ad Samuelem Cracoviensis Ecclesiae episcopum Christi cupidissimum et Incliti Poloniae Regni Cancellarium Providentissimum. Satyra. Apud viduam Floriani. Év nélkül 4-r.* 3. *Epitaphium Bionis, Idyllium Elegantissimum e Graeco Moschi translatum, Petro Illicino interprete. Addito ipsius Epigrammate in Samuelem Illacieowski, Cracoviensis Ecclesiae Antistitem, et Regni Poloniae, Gymnasiique Cracoviensis Cancellarium, Graecae Litteraturae amantem Maxime. Cracoviae, apud viduam Floriani Unglerii. Anno Christianati 1548.* 20. Septembris. 4-r. 4. *Petri Illicini oratio De Homine et disciplinis. Inqua et juvenes ad litterarum studia excitantur. Cracoviae apud Viduam Floriani Unglerii 1549.* 8-r. (Ennek megjelenési évét Péterfi hibásan 1559-re teszi.) 5. *Ad incliti Hung. Regni Proceres et nobiles ac Cives de antiqua fide servanda divinisque flagellis paraenesis,*

Petro Illicino Juris cons. Authore. 6. De Recto fidei dinoscendae regula Sermones in Metrop. Ecclesia Strigon. a Petro Illicino J. V. D. et Praeposito S. Thomae facti. 7. Pareneticon ad transylvanos, qui a Catholica fide alienati ad Sabellum, seu Praxeum, seu Paulum Samosatenum et ad Arium vel Nestorium, vel Photium degenerarunt. 1581. 4-r.

E műveken kívül Geszner (Biblioth. scriptorum omn. generis) még következő munkáit sorolja fel: Commentaria in secundum librum C. Commentariolum de justitia et jure. Commentarium in primum librum Ciceronis de oratore. Commentarium in Aristotelis Categorias. Commentarium in ejusdem librum de Enunciatione. Praefationes 1. de officio auditoris, 2. de optimo genere vitae. 3. de officio doctoris. Loci communes in totum testamentum novum. Apologia de substantia. De Coelibatu. De libertate Christiana. De autoritate ecclesiae. De antinomiiis iuris librum, in quo quaecumque contrariae afferentur leges conciliantur. Liber regularis iuris et sententiarum. Liber apologeticus de sexaginta quaestionibus iuris contra leguleium quendam. Liber de diatriba Platonica et Aristotelica, in quo exponitur differentia inter Platonem et Aristotelem. Commentarium in orationem Socratis de regno, in quo fusius administrandi regni rationes traduntur. Liber variorum poematum. A bécsi udvari könyvtárban pedig a következő kéziratok őriztetnek: 1. Ad Maximilianum flebilis Hungaria hexametrica descripta carmine. 2. Paranaesis ad Maximilianum II. de Romani imperii assequendi retinendique rationibus. 3. Oratio ad Ungaros de armis contra Turcas sumendis. 4. In laudem Hungariae hendecasyllabi.

Sz.

Bonyhai Márton egy ismeretlen műve 1705. körül. A tiszántuli ref. egyházkerület régi jegyzőkönyvében olvassuk az 1705 június 21—22. napjain tartott tarpai közzsínat határozatai között: »A debreczeni partialis keményen büntesse meg *Bonyhai Márton vámospércsi rektort*, hogy a superintendens betiltását figyelembe nem vévén, *egy haszontalan silány könyvet mert nyomatni.*« Mi volt ennek az üldözött műnek a czime, nem tudjuk, hihetőleg a ki nyomtatott példányokat is elkobozták, azért pusztult el annyira, hogy egy példány se maradt ránk; csak gyanítjuk, hogy valami sikamlós tárgyú elbeszélés vagy monda feldolgozása lehetett, mert ilyenek iránt viseltetett leginkább ellenszenvvel az egyház. Érdekes evvel kapcsolatban az utána következő zsinati pont is, mely úgy tekinthető, mint az előbbi tényből ismételten levont consequentia: »A debreczeni nyomdász se kicsin, se nagy művet a superintendens vagy valamely esperes helybenhagyása nélkül nyomatni ne merészeljen mert különben excommunicáltatik.« (Tóth Sámuel, Kivonatok a Tiszántuli Egyházkerület jegyzőkönyveiből. Debr. Prot. Lap. 1883. 306. l.)

Dr. Dézsi Lajos.